

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jennifer Bengtsson

Barnmisshandel
– myndigheternas handläggning

Examensarbete
20 poäng

Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Höstterminen 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Disposition	7
2 ALLMÄNT OM BROTTSOFFER	9
2.1 Definition	9
2.2 Brottsoffrets uppkomst	10
3 BARNAGA	11
3.1 Inledning	11
3.2 Historik	11
3.3 En internationell utblick	13
3.3.1 Kanada	14
3.3.2 England	14
3.3.3 Indien	16
3.3.4 Kenya	18
4 BARNMISSHANDEL	19
4.1 Definition	19
4.1.1 Begreppet barnmisshandel	19
4.1.2 Begreppet fysisk misshandel	21
4.1.3 Begreppet psykisk misshandel	22
4.1.4 Begreppet försummelse	22
4.2 Orsaker till barnmisshandel	23
4.2.1 Individuella orsaker	23
4.2.2 Situations- och relationsbetingade orsaker	24
4.2.3 Strukturella orsaker	25
4.3 Tecken på barnmisshandel	26

4.3.1	Allmänna tecken på misshandel	26
4.3.2	Särskilt om beteendemässiga tecken på misshandel	27
4.4	Konsekvenser av barnmisshandel	28
4.4.1	Fysiska skador	29
4.4.2	Psykiska och beteendemässiga skador	31
4.4.3	Dödsfall som konsekvens av misshandel	32
4.5	Barnmisshandel i nuvarande lagstiftning	34
4.5.1	Förbudet mot aga (FB 6:1)	35
4.5.2	Misshandel (BrB 3:5)	36
4.5.3	Grov misshandel (BrB 3:6)	36
4.5.4	Vållande till kroppsskada eller sjukdom (BrB 3:8)	37
4.5.5	Framkallande av fara för annan (BrB 3:9)	37
4.5.6	Olaga tvång (BrB 4:4)	37
4.5.7	Grov fridskränkning (BrB 4:4a)	38
4.5.8	Olaga hot (BrB 4:5)	38
4.5.9	Ofredande (4:7)	38
4.5.10	Förolämpning (BrB 5:3)	38
4.5.11	FN:s konvention om barnets rättigheter	39
4.6	Bör ett fristående barnmisshandelsbrott införas?	40
5	ETT ÄRENDES GÅNG	43
5.1	Inledning	43
5.2	Anmälan	44
5.2.1	Anmälan till socialtjänst	44
5.2.2	Anmälan till polisen	47
5.2.3	Anonymitet och sekretesskydd för anmälare	49
5.3	Annat sätt för uppkomst av ärende	52
5.4	Handläggningen hos socialtjänsten	53
5.4.1	Allmänt om utredningen och dess inledande	53
5.4.2	Samråd med andra myndigheter	56
5.4.3	Inhämtande av uppgifter utifrån	57
5.4.4	Medicinsk och barnpsykiatrisk utredning	58
5.4.5	Omedelbart tvångsomhändertagande enligt LVU	60
5.4.6	Utredningens omfattning	63
5.4.7	Dokumentation	65
5.4.8	Utredningstiden	66
5.4.9	Umgänge mellan misstänkt vårdnadshavare och barnet under utredningen	68
5.4.10	Insyn i utredningen	68
5.4.11	Beslutanderätt och beslutsfattande	70
5.4.12	Beslutet- motivering, underrättelse och överklagan	71
5.5	Handläggningen hos polisen- förundersökning	73
5.5.1	Inledning	73
5.5.2	Familjevårdsenheten i Malmö	74
5.5.3	Särskild företrädare för barn	76
5.5.4	Förhör med barn	77
5.6	Resultat och åtgärder	80
5.6.1	Allmänt	80
5.6.2	Kontaktperson	81

5.6.3	Familjehem	81
5.6.4	Barn- och ungdomspsykiatri, BUP	83
5.6.5	Vård enligt LVU	83
5.6.6	Lysmasken	85
5.7	Kan handläggningen förbättras med ett fristående barnmisshandelsbrott?	85
6	ANALYS	88
	LITTERATURFÖRTECKNING	94
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	97

Sammanfattning

Sverige är ett föregångsland vad avser synen på barnaga. Redan 1962 avskaffades skolagan och 1979 förbjöds aga i hemmet. 1982 lades misshandel på enskild plats under allmänt åtal, vilket var en viktig händelse mot den barnaga som förekom i hemmen. Även 1990 är ett viktigt år för barnens skydd, då tillkom nämligen FN:s Barnkonvention. Förbudet mot aga finns i Föräldrabalken 6:1 men något straffstadgande är inte knutit till förbudet. I stället är det misshandelsbrottet i 3:5 BrB som blir tillämpligt då ett barn har blivit misshandlat. Även en del andra brott såsom till exempel grov fridskränkning och olaga hot kan bli aktuella. Någon enhetlig definition av begreppet barnmisshandel finns inte men i Barnkonventionens nittonde artikel finns en av de många olika definitioner som upprättats. I de flesta definitioner av barnmisshandel anses såväl fysisk som psykisk misshandel ingå, liksom kravet på att förövaren ska vara en vuxen människa. Det är oftast flera orsaker som ligger bakom en förälders misshandel av sitt barn. Exempel på faktorer som spelar in är ekonomisk kris, social isolering, personliga egenskaper hos förövaren samt samhällsklimatet. För att upptäcka barnmisshandel finns det en del tecken att vara uppmärksam på. Det är dock viktigt att komma ihåg faktumet att de skador som misshandeln ger kan vara av vitt skilda slag. Alltifrån blåmärken till grava hjärnskador kan förekomma. Olika tecken på barnmisshandel kan dock observeras, till exempel att skadans art inte stämmer överens med det uppkomstsätt som anges av föräldrarna och att barnet uppvisar multipla och upprepade skador. Det är viktigt att komma ihåg att alla barn inte reagerar på samma sätt då de blivit misshandlade. En del blir inåtvända och drar sig undan omvärlden, medan andra får ett utåtriktat beteende där aggressiva inslag är vanligt.

De brottsrubriceringar som kan bli aktuella när barnmisshandel har uppdagats, är flera men misshandel i 3:5 BrB och grov misshandel i 3:6 BrB är de vanligast förekommande. Ytterligare brott är vållande till kroppsskada, framkallande av fara för annan, olaga tvång samt olaga hot för att nämna några. Kommittén mot barnmisshandel har i sitt slutbetänkande SOU 2001:72 tagit upp frågan om ett fristående barnmisshandelsbrott bör införas. Kommittén ställer sig dock negativ till ett sådant förslag och i vissa avseenden delar jag kommitténs uppfattning. Att myndigheternas handläggning skulle kunna förbättras med hjälp av ett sådant brott har jag svårt att se.

De flesta fall av barnmisshandel blir kända genom att de kommer in till socialtjänsten som första myndighet. Det vanligaste sättet för uppkomsten av ett ärende hos socialnämnden är att en anmälan görs från en myndighetsperson eller en enskild person. I 14:1 SoL finns regler om vilka personer som omfattas av anmälningsplikt avseende barnmisshandel. Allmänheten rekommenderas att anmäla misshandel och annan vanvård som

den känner till men någon skyldighet finns ej. En anmälan kan även göras till polisen och då så sker har polisen en skyldighet att underrätta socialtjänsten om det kan antas att insatser från socialtjänstens sida kan vara nödvändigt. En anmälare som inte är anmälningsskyldig enligt 14:1 SoL, kan vara anonym men om han väljer att uppge sitt namn, får detta inte hemlighållas för den person anmälan avser, om inte starka skäl finns.

Bestämmelserna om socialnämndens handläggning finns i socialtjänstlagen, SoL, med kompletterande regler i förvaltningslagen, FL. Under en utredning kan det bli nödvändigt för socialnämnden att samråda med andra myndigheter som till exempel polisen och barn- och ungdomspsykiatri, BUP. Sistnämnda verksamhet kan kopplas in då en barnpsykiatrisk utredning behövs av barnet. Om akut risk finns för att barnet skadas till hälsa eller utveckling, och vårdnadshavarens samtycke saknas, kan socialnämnden besluta om att barnet ska tvångsomhändertas enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Sådan vård fortgår tills det att socialnämnden ansöker till länsrätten om vård eller då rätten avgjort sådan fråga. Socialnämnden kan även besluta att vården ska upphöra.

Vissa krav kan enligt lag ställas på den sociala utredningen. Bland annat ska socialnämnden dokumentera allt som förekommer i utredningen och foga detta till övriga handlingar. Både utredningens inledande och avslutande (genom beslut) ska således antecknas. Likaså är det viktigt att dokumentationen inte dröjer alltför länge från aktuell händelse. Det ska hela tiden vara möjligt att följa utredningens gång. Ett annat krav som kan ställas på utredningen är att denna måste bedrivas skyndsamt och vara slutförd inom fyra månader. Då beslut ska fattas i ett ärende, delegeras oftast beslutanderätten från nämnden till ett underordnat utskott eller en ledamot. Dock kvarstår ansvaret för att beslut fattas hos socialnämnden eftersom denna är ytterst ansvarig för den verksamhet som bedrivs inom nämnden. Beslutet som fattas ska vara motiverat och det ska delges den enskilde det berör samt till beslutet ska fogas en besvärshänvisning.

Handläggningen hos polisen följer allmänna regler om förundersökning. En del speciella bestämmelser om just barnmisshandelsbrott finns dock och ett exempel på detta är att sådana ärenden oftast handläggs med förtur. På vissa orter finns särskilda enheter för handläggningen av ärenden som rör familjevåld. I Malmö finns således en familjevåldsenhet där man utreder alla slags brott som har anknytning till familjevåld.

Då en utredning om barnmisshandel är slutförd, ska socialnämnden fatta ett beslut innebärande antingen att insatser från nämndens sida ska genomföras för att skydda barnet eller att sådana insatser inte behövs. Exempel på åtgärder som nämnden kan tillgå är att en kontaktperson eller familj utses, att barnet placeras i familjehem eller att terapi ges inom ramen för BUP. Skulle vårdnadshavarens samtycke till insatser saknas, kan det bli aktuellt med tvångsvård enligt LVU.

I min avslutande analys tar jag bland annat upp frågan huruvida barn bör få sin ställning som speciellt utsatt grupp av brottsoffer fastställd på ett annat sätt än vad som är fallet idag. Barn är ju extremt utsatta inte bara på grund av sina fysiska förutsättningar utan även på grund av en mindre förmåga att göra sig hörda då något är fel. Vidare diskuterar jag de bevissvårigheter som gör barnmisshandelsfallen så speciella och här ger jag även ett exempel genom ett opublicerat hovrättsfall. Efter att ha återanknutit till min diskussion om ett fristående barnmisshandelsbrott, funderar jag över den ökade invandringen till Sverige och huruvida detta kan komma att påverka samhällets syn på barnmisshandel. Sveriges roll som företrädarland avseende barnaga behandlas utifrån perspektivet att vi har ett välfungerande system för behandling av drabbade barn.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FuK	Förundersökningskungörelsen
JO	Justitieombudsmannen
KL	Kommunallagen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv (del I)
RB	Rättegångsbalken
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SekrL	Sekretesslagen (1980:100)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 24 september 2001 stod det att läsa i Sydsvenska Dagbladet att en fjorton- månaders flicka blivit yxmördad av sin egen pappa. Samtidigt hade hennes mamma blivit svårt misshandlad av samma man och med samma vapen. Pappan hade genom att använda yxan mot den lilla flickan, orsakat så svåra skador mot hennes buk och bröstorgå att hon senare avled. Händelsen skedde inom ramen för äktenskapet mellan flickans föräldrar; ett äktenskap som under en period innan dådet varit "dåligt" enligt mammans utsaga och som även inneburit våld från mannens sida. Tyvärr är händelsen inte ovanlig även om det är svårt att veta den exakta omfattningen av problemet med våld mot barn av förälder eller vårdnadshavare. Alla fall har inte dödlig utgång men det är tillräckligt illa med dem som har det.

På senare år har problemet med sexuella övergrepp mot barn uppmärksammats mer och mer i media. Allt fler fall har uppdagats men huruvida detta tyder på att antalet fall faktiskt har ökat kan diskuteras. Det är nog snarare så att mörkertalet har minskat och anmälningsbenägenheten har ökat. Oavsett vilket, samtidigt som sexualbrotten har fått större uppmärksamhet, har problemet med barnmisshandel inte fått samma ökade utrymme. Oftast är det fall där barn har utsatts för våld av andra barn eller där ett barn har blivit brutalt mördat av en okänd gärningsman som uppmärksammas.

Naturligtvis är det viktigt att dessa brott uppmärksammas men samtidigt tycker jag att det även är viktigt att de mer vardagliga brott som barn utsätts för uppmärksammas av media och samhället i övrigt. Det kan till exempel röra sig om hemska förhållanden i en familj, där barnen har utsatts för grova former av både fysisk och psykisk misshandel, både som offer för våld eller som vittne till våld mot en annan medlem av familjen. Om dessa och andra typer av missförhållanden inte upptäcks tillräckligt fort, är risken stor att barnen som drabbats inte kan leva ett normalt liv med det psykiska och fysiska välmående som kännetecknar en normalt fungerande människa i vårt samhälle.

Det var utifrån denna synvinkel som jag fick upp ögonen för problemet med barnmisshandel. Det är ett område där samhällets insatser är oerhört viktiga, såväl på ett tidigt stadium som i det långa loppet. Därför tycker jag att det skulle vara intressant att undersöka hur samhällets reaktioner på barnmisshandel egentligen ser ut.

1.2 Syfte

Målet med denna uppsats är att skildra problemet barnmisshandel ur en administrativ synvinkel. Huvudsyftet är att visa på den gång ett ärende om barnmisshandel har från det att en anmälan gjorts tills det att rättegång inleds. Aktuella myndigheter och deras uppgifter i ärendet synas.

Den fråga som jag ställer mig och som jag ämnar besvara med hjälp av denna uppsats är: vad händer då en anmälan om barnmisshandel görs och hur går ärendets fortsatta handläggning till?

1.3 Avgränsningar

Barnmisshandel är inte bara ett väldigt intressant och, tyvärr, aktuellt ämne utan även ett väldigt komplext sådant. Barnmisshandel kan betraktas ur en mängd olika vinklar och aspekter, såsom våld mellan barn, våld mot barn från en okänd persons sida samt barn som vittne till våld i egna familjen. På grund av detta och på grund av utrymmesskäl, har jag varit tvungen att begränsa mig till en av alla dessa väldigt intressanta synvinklar på ämnet barnmisshandel.

Jag har valt att avgränsa området som behandlas i denna uppsats till situationen då barn faller offer för våld inom den egna familjen. Det är alltså barnet som våldsbrottsoffer som jag har intresserat mig för. Vidare har jag valt att lägga tyngdpunkten vid det förfarande som är det normala hos aktuella myndigheter då en anmälan om barnmisshandel görs. Jag har för avsikt att behandla ärendets gång från det att anmälan görs, tills det att rättegång inleds.

Under arbetets gång har jag upptäckt en del andra intressanta aspekter på ämnet barnmisshandel. Förslag till framtida examensarbeten är exempelvis att på en djupare nivå studera det engelska systemet och dess fördelar jämfört med det svenska. Även en studie i dödsmisshandel av barn skulle vara intressant, särskilt med tanke på att endast ett par svenska sådana har genomförts.

Med barn avses i denna uppsats personer upp till myndighetsåldern arton år, vilket anknyter till den definition som kommittén mot barnmisshandel använder i SOU 2001:72 (sid 120).

1.4 Metod och material

Under arbetet med denna uppsats har jag främst använt mig av litteratur, lagförarbeten samt betänkanden från Statens Offentliga Utredningar. För att få en mer heltäckande bild av de olika spörsmålen, har jag tagit rättsfall, JO-

beslut samt tidningsartiklar till min hjälp och därmed även gett en praktisk synvinkel på ämnet.

Vad avser litteraturen på området finns det en uppsjö av infallsvinklar från såväl juridisk, medicinsk, sociologisk, och psykologisk utgångspunkt. Eftersom ämnet är väldigt mångfacetterat, liksom denna uppsats är i viss mån, kan man hitta information av juridisk betydelse i de flesta av böckerna, även om dessa tar sin utgångspunkt i ovan nämnda discipliner. Vad avser utländsk litteratur, är det främst engelska och amerikanska författare/forskare som ger en helhetsbild av barnmisshandel som samhällsproblem. Denna litteratur är således ett utmärkt verktyg för att skaffa sig en ingående bild av ämnet medan jag inte har haft särskilt stor nytta av den engelska litteraturen inom ramen för uppsatsens huvudsyfte, av förklarliga skäl. Inom områden där svenska forskningsinsatser ej finns, har den utländska litteraturen varit till stor hjälp, även om resultaten kanske inte alltid kan överföras på svenska förhållanden helt och hållet. Dock har det varit betydelsefullt för förståelsen av vissa problem.

Det finns flera offentliga utredningar av intresse för en barnmisshandelsstudie; kommittén mot barnmisshandel avgav sitt slutbetänkande under 2001 (SOU 2001:72). Dessförinnan hade ett antal delbetänkanden kommit och även Socialtjänstkommittén har avgett betänkanden. Dessa utredningar är oftast väldigt utförliga och matnyttiga utifrån flera olika synvinklar och jag hänvisar den intresserade till dessa för ytterligare information.

För att få insikt om socialtjänstens handläggning, använde jag mig av Socialstyrelsens allmänna råd, vilka på ett utförligt sätt ger en bild av handläggningens gång, från uppkomst till beslut.

Denna uppsats är till huvuddelen av deskriptiv karaktär. I samband med behandlingen av de olika frågorna har jag skjutit in egna tankar och analyser, medan den huvudsakliga analysen återfinns i sjätte och sista kapitlet.

1.5 Disposition

Innan huvudpunkterna i denna uppsats kan behandlas, är det nödvändigt med en inledande redogörelse där jag ger en allmän bild av barnmisshandeln och dess olika beståndsdelar.

Till en början ger jag en bild av brottsoffer i allmänhet; historik och definitioner m.m.

Därefter ägnas ett kapitel åt barnagan. Jag tittar här på historiken och uppmärksammar några milstolpar på vägen fram till dess att förbudet mot

barnagan infördes. Även inställningen till barnagan i Sverige och några utvalda länder berörs.

I kapitel fyra kommer jag in på barnmisshandel. En allmän bild ges, om definition, bakomliggande orsaker, tecken på att misshandel förekommer osv. Brottet, aktuella lagrum och dessas tillämpning berörs. Jag för även en diskussion om ett eventuellt införande av ett särskilt barnmisshandelsbrott.

Efter denna presentation kommer jag i kapitel fem till rutinerna för handläggningen av ett ärende om barnmisshandel, både vad gäller socialtjänsten och vad gäller polisen.

Till sist ger jag i ett sjätte och avslutande kapitel mina egna synpunkter och tankar kring behandlat ämne samt även förslag på hur lagstiftning och handläggning kan ändras eller justeras för att på ett bättre sätt ta hänsyn till dessa barns speciella situationer och behov.

2 Allmänt om brottsoffer

2.1 Definition

Att förstå innebörden av ordet brottsoffer kan tyckas enkelt för de flesta. Det torde röra sig om ett offer för brott. Var gränsen för att en handling ska anses vara ett brott går, framgår av Brottsbalken. I 1:1 sägs att: ”Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff som sägs nedan är föreskrivet.” I BrB 1:3 stadgas att straffen är böter och fängelse.

Vad gäller definitionen av termen brottsoffer går det däremot inte att vända sig till Brottsbalken eller någon annan lagstiftning för att få svar. En legaldefinition saknas helt enkelt. Det begrepp som kommer närmast den betydelse som brottsoffer torde ha, är målsägande, som definieras i Rättegångsbalken 20:8 fjärde stycket¹. I detta lagrum sägs att målsägande är ”den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada”. Enligt Christian Diesen har målsägandebegreppet en mer funktionell definition än brottsofferbegreppet². Han menar att när man använder begreppet brottsoffer, torde man syfta på en enskild person som drabbats av skada (personskada, psykiskt lidande eller sakskada) till följd av brott. När det rör sig om till exempel en bank som blivit utsatt för ett rån, synes det enligt Diesen främmande att tala om banken som ett brottsoffer. Han kommer därför till slutsatsen att medan även juridiska personer kan uppträda som målsägande, avses endast fysiska personer då vi i vardagen använder begreppet brottsoffer. I *Brottsofferutredningens betänkande Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40) definieras brottsoffer som en fysisk person som har utsatts för brott. Juridiska personer omfattas inte och definitionen avser främst den person som direkt har drabbats av brottet³.

Utifrån dessa angivna definitioner och eftersom en allmänt vedertagen definition ej tycks stå att finna, sluter jag mig till uppfattningen att som brottsoffer avses en fysisk person som direkt drabbats av skada till följd av ett brott. Av betydelse för denna uppsats är att klargöra vem som är brottsoffer då en anmälan om barnmisshandel inkommer till myndigheterna. Det måste anses klart utifrån ovanstående reflektioner, att ett barn som lidit skada efter att ha blivit misshandlat av sin förälder eller vårdnadshavare, är att anse som ett brottsoffer. Sedan kan man även ställa sig frågan huruvida ett barn som bevittnat våld i egna familjen också är att anse som brottsoffer. För mig tycks detta ej troligt men denna fråga kräver en egen diskussion

---

¹ SOU 1998:40 *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?*, sid 73.

² Diesen, Christian: *Brottsoffrets rätt*, Stockholm, 1995, sid 29.

³ SOU 1998:40 sid 76.

som inte är föremål för syftet med denna uppsats. Problemet är intressant men utgör ett ämne för sig. En annan situation är då ett barn misshandlas till döds av en förälder; kan den andra föräldern anses vara ett brottsoffer om han eller hon inte tog del i dödsmisshandeln? Enligt min åsikt torde det här ligga närmare till hands att ge personen ställning av brottsoffer än då barnet blir vittne till våld i familjen. Svaret är dock långt ifrån klart.

Till sist ska påpekas att en person som anser sig vara ett brottsoffer inte automatiskt får ställning av målsägande i en rättegång. Denna fråga avgörs av rätten⁴.

2.2 Brottsoffrets uppkomst

Begreppet brottsoffer är ett förhållandevis nytt begrepp. Naturligtvis har folk i alla tider varit utsatta för brott; att det någonsin skulle ha existerat ett helt lagligt (och därmed perfekt?) samhälle utan människor som går sin egen väg torde vara alltför euforiskt, men benämningen brottsoffer på de människor som har drabbats av brott, är inte så gammal.

För att få en uppfattning om hur ungt begreppet brottsoffer är, kan man se när det för första gången dök upp i det offentliga trycket. Detta var år 1971; från och med mitten av 1980- talet blir brottsofferbegreppet vanligt förekommande och under denna period börjar ämnet viktimologi studeras vid kriminologiska institutioner.⁵

Att uppmärksamheten av brottsoffer ökade hänger mycket samman med det ökade intresset för mänskliga rättigheter, det är ju en rättighet att utge sig för att vara brottsoffer och kräva ersättning för de skador man haft på grund av brottet. På detta sätt har utvecklingen och framhävandet av barnens rättigheter betytt mycket för barnets ställning som brottsoffer. Tre orsaker kan sägas ligga bakom barnets förbättrade rättigheter vad gäller skyddet vid brott:

1. barnet ses som en del av kvinnans sfär; i och med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män har även barnets rättigheter stärkts,
2. agans avskaffande 1979 medförde att agan nu sågs som misshandel, d v s som en brottslig gärning,
3. Barnkonventionens uppkomst 1990 och Sveriges ratificering av denna⁶.

---

⁴ Diesen a.a. sid 30.

⁵ Åkerström & Sahlin: *Det motspänstiga offret*, Lund 2001, sid 28.

⁶ Åkerström & Sahlin a.a. sid 31-33.

3 Barnaga

3.1 Inledning

I detta avsnitt ges en historisk tillbakablick på frågan om barnaga och hur innebörden av detta ord har kommit att ändras genom åren. Numera ses barnaga som misshandel. Syftet med denna presentation är att läsaren ska kunna skapa sig en bild av hur inställningen till barnmisshandel har varit och hur den har utvecklats. Det är viktigt att komma ihåg att inställningen till barnmisshandel påverkas av både historiska såväl som kulturella skäl. Därför har jag valt att även skriva ett avsnitt om barnmisshandel i andra länder. Jag har här valt ut ett fåtal länder som både på grund av sin geografiska placering och sitt kulturarv är bra exempel på de olika typer av barnmisshandel som finns och vilka problem detta ställer staten ifråga inför.

Jag hoppas att detta kapitel kan vara till hjälp för att bland annat förstå de problem som ibland kan uppstå i ärenden där misstänkt barnmisshandel utreds. Exempel på sådana problem är ovilja att anmäla, tillbakadragande av vittnesuppgifter, ovilja gentemot utredande myndigheter och så vidare.

3.2 Historik

Utgångspunkten i detta avsnitt om barnagans historia, kan tas i 1734 års lag. I denna stadgades att högst i hierarkin stod mannen, därefter kvinnan och till sist barnet. Detta innebar att brott begångna av mannen mot barnet, inte ansågs lika svåra som om till exempel kvinnan skulle begå ett brott mot mannen. Om däremot barnet begick brott mot sina föräldrar, sågs det som ytterst allvarligt. Ett exempel på denna ojämställdhet är situationen då en man misshandlade sitt barn till döds. Brottet rubricerades då inte som mord eller dråp utan som dråp ”av våda”, d v s en mildare rubricering. Det var alltså inte frågan om någon jämställdhet inför lagen, utan den starke skyddades på bekostnad av den svage⁷.

Under lång tid sågs barn som en till familjen hörande egendom. Därför var det också familjen som ansvarade för skötseln av barnet. Ett stort problem var det så kallade änglamakeriet som pågick. Detta innebar att man lämnade önskad barn till änglamakerskor, kvinnor som ”tog hand om” barn för att sedan utsätta dem för systematisk svält och vanvård tills barnen dog⁸.

Från början av 1900- talet växte barnen alltmer fram som skyddsobjekt i lagarna. Man ville komma åt problemen med bland annat änglamakeri och

---

⁷ Hindberg, Barbro: *Barnmisshandel*, Stockholm 1997, sid 11.

⁸ Persson, Britt: *Det tidlösa våldet*, Falun 1992, sid 45 ff.

därför stiftades ett antal lagar om fosterbarns vård, om försummade och vanartade barn och om barn utom äktenskap. Detta skedde inom loppet av ca 20 år. År 1924 kom så Sveriges första samlade barnavårdslagstiftning, lagen om samhällets barnavård. Änglamakeriet avskaffades nu för gott, tack vare införandet av barnavårdsnämnder i kommunerna. Dessa nämnder fick till uppgift att se till att barn och ungdomar inte for illa och att ingripa i familjer där barnmisshandel förekom. Möjlighet till tvångsingripanden fanns⁹.

Stor betydelse fick den upptäckt en amerikansk radiologi- professor gjorde 1946 genom att studera röntgenbilder av spädbarn. Det visade sig att många av de röntgade barnen hade flera frakturer som inte gick att förklara med hjälp av den sjukdomshistoria som lades fram av föräldrarna. Där fanns helt enkelt inte tillräckligt allvarliga incidenter för att sådana frakturer skulle kunna uppstå. Caffey fick stöd av flera av samtidens läkare vilka efter att ha studerat hans arbete ansåg att starka misstankar fanns om att skadorna hade orsakats av barnens föräldrar¹⁰. Detta fenomen har sedan kommit att kallas Caffeys syndrom.

Nästa avgörande steg för problemet barnmisshandel var då läkaren C. Henry Kempe tillsammans med sina kolleger definierade och skapade begreppet ”The battered child syndrome”. Med denna diagnos menade Kempe att barnmisshandel var ett kliniskt tillstånd där barnet i fråga hade blivit utsatt för fysiska och psykiska skador till följd av fysisk misshandel. Kempe uppmanade även läkare att anmäla barnmisshandel och det var genom detta som hans arbete fick en stor betydelse. Det var först nu som barnmisshandel sågs som ett socialt problem och när läkare gick ihop med andra personer och organisationer som arbetade för barnens rätt, kom problemet barnmisshandel att få stor uppmärksamhet¹¹.

De upptäckter som gjordes i USA, påverkade även läkarkåren i Sverige. Det som ytterligare påverkade debatten och som medförde att även människor utanför sjukvården fick upp ögonen för problemet, var en artikel av den svenske läkaren Anders Frisk. Denna artikel ledde till de första reaktionerna i riksdagen år 1966 och därefter tillsattes ett antal utredningar om barnmisshandel. Detta har inte fortsatt i den takt man kunde önska¹².

Trots att man nu hade börjat uppmärksamma barnagan som ett problem, var inställningen fortfarande den att det i mångt och mycket rörde sig om privata angelägenheter. Detta visar inte minst det faktum att skolagan förbjöds 1962 och aga i hemmet 1979 samtidigt som misshandel på enskild plats (med

---

⁹ Persson a.a. sid 47 ff.

¹⁰ Crosson- Tower, Cynthia: *Understanding child abuse and neglect*, fjärde uppl., Boston 1999, sid 11f.

¹¹ Miller- Perrin, Cindy L. & Perrin, Robin D.: *Child maltreatment An introduction*, Thousand Oaks 1999, sid 11f.

¹² Hindberg a.a. sid 13.

andra ord i hemmet) var ett angivelsebrott!¹³ Man kan alltså fråga sig vilken nytta förbudet mot aga i hemmet hade; att ett barn anger sin förälder är nog ytterst ovanligt, i alla fall vad gäller små barn. Det avgörande blev därför om den andra föräldern anmälde misshandeln eller om utövaren anmälde sig själv! Med tanke på att detta utspelade sig för drygt tjugo år sedan, tror jag inte att inställningen har ändrats helt och hållet. Det finns nog fortfarande familjer där den rådande åsikten är att barnaga är en privat angelägenhet.

Ytterligare två milstolpar i den svenska utvecklingen mot en allt hårdare inställning till barnmisshandel, är dels 1982 då misshandel på enskild plats lades under allmänt åtal, dels 1990 då FN:s Barnkonvention skapades. Dessa två händelser innebar att angivelser för misshandel i hemmet inte längre var ett krav samtidigt som Barnkonventionen har inneburit en väsentlig förbättring av barns rättigheter och därmed medverkat till inställningen att barn behöver skyddas, även gentemot den egna familjen i vissa fall. Det kan således konstateras att det är först under de senaste tjugo åren som barnmisshandel har börjat ses som ett socialt problem.

3.3 En internationell utblick

I detta avsnitt vill jag visa hur staten och myndigheter ställer sig till barnmisshandel i några få utvalda länder runt om i världen. Detta kan hjälpa läsaren att få perspektiv på den svenska hanteringen av problemet med barn som far illa och hur vi placerar oss ur en kvalitativ synvinkel internationellt sett. Redogörelsen av de utländska förhållandena gör inga som helst anspråk på att vara heltäckande eller fullständiga utan avser endast att ge läsaren en överblick. En inblick i förhållandena på olika håll i världen kan också hjälpa oss svenskar att på ett bättre sätt förstå invandrarna i vårt land samt deras syn på aga som en del av uppfostran. De länder jag har valt att presentera ger en bild av de olika problem som myndigheterna i världens länder ställs inför. En mer utförlig redogörelse för likheter och skillnader i handläggningen sett ur en svensk synvinkel hade varit intressant. Detta får jag dock av utrymmesskäl överlämna till en annan examensarbetare att behandla.

Det kan påpekas att Sverige har varit en föregångare vad gäller att ta avstånd från aga. Sverige var även det första landet i världen att införa ett förbud mot barnaga. Sedan dess har de övriga nordiska länderna samt Österrike, Israel, Kroatien, Litauen, Tyskland och Cypern följt efter. Belgien och Italien är på väg att ansluta sig till gruppen av anti- agaländer¹⁴.

---

¹³ Hindberg a.a. sid 12.

¹⁴ SOU 2001:72 *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda*, sid 109.

3.3.1 Kanada

Kanada kan jämföras med Sverige vad gäller de typer av barnmisshandel som förekommer, det vill säga det vanliga är misshandel och vanvård inom den egna familjen. Naturligtvis förekommer alltid undantag men den sociala strukturen måste ändå sägas likna den i Sverige.

Ett förhållande som gör Kanada speciellt i detta sammanhang är det faktum att landet har en betydande urbefolkning som bor i reservat. Denna befolkning var tidigare (före 1970- talet) mycket särbehandlad och resurserna som staten avsatte för reservaten var underdimensionerade. Från 1980- talet och framåt har en stor del av den verksamhet som rör barn som farit illa, överförts till reservatens egna organisationer även om staten fortfarande har det finansiella och administrativa ansvaret.¹⁵

Bortsett från reservatens medbestämmande, är det de olika provinserna i Kanada som bär ansvaret för barnens sociala situation. Eftersom det är upp till provinsens ledning att själva avgöra storleken på de resurser som ska tilldelas arbetet med barn i fara, kan det förekomma stora variationer mellan de olika provinserna. På senare år har även stora besparingar varit nödvändiga i de flesta provinser.

Den vanligaste rutinen för hanteringen av ärenden om barnmisshandel, är att flera myndighetsgrenar samarbetar. Medan polisen har hand om själva åtalsfrågan, sköter de sociala myndigheterna det skydd som ett drabbat barn kan behöva samt det stöd dess familj kan vara i behov av. Läkare tar också del genom att undersöka skador som kan vara orsakade av misshandel. Från att ha satt stor tilltro till teorin att barn endast i yttersta nödfall ska skiljas från sin familj och att denna alltså ska hållas samman i det längsta, har den kanadensiska lagstiftaren från och med 1990- talet övergett denna tanke. Numera anses att barnets behov av skydd och välmående ska sättas i första rummet då ett ärende om barnmisshandel handläggs (jfr Barnkonventionen artikel 3.1).¹⁶

Det förebyggande arbete som i Kanada används mot barnmisshandel, består bland annat av hembesök och kurser i föräldraskap. Hembesöken innebär att en socialarbetare gör regelbundna besök hos familjen och därigenom kan eventuella problem komma till socialnämndens kännedom. Detta medför förhoppningsvis att barnmisshandel kan förhindras.¹⁷

3.3.2 England

England skiljer sig på flera sätt från Sverige vad gäller frågan om barnmisshandel. I England är det inte förbjudet att aga sina barn och gränsen

---

¹⁵ Schwartz- Kenney, Beth M. (red.): *Child abuse. A global view*, Westport, 2001, sid 20f.

¹⁶ Schwartz- Kenney a.a. sid 23ff.

¹⁷ Schwartz- Kenney a.a. sid 28.

mellan aga och misshandel tycks inte vara helt klar. Detta kan jämföras med problemet sexuella övergrepp, där det inte råder någon tvekan om definitionen. På det området är befolkningen även överens om att all slags sexuell kontakt mellan vuxna och barn är förkastlig.¹⁸

Trots att England har en lagstiftning som inte förbjuder barnaga, eller kanske just därför, har de ett väl utvecklat system för utredningen av ärenden där misstänkt barnmisshandel förekommer. En annan orsak till att utredningsförfarandet är så förfinat, är att i England är barnmisshandel ett mycket större problem än i Sverige. 160 000 anmälningar görs årligen rörande 11 miljoner barn.¹⁹ Med dessa siffror för ögonen är det lättare att inse det oundvikliga i att ha ett väl fungerande myndighets-samarbete. Jag avser att i detta avsnitt visa på några av de särskilda former för myndighets-samarbete och - utbildning som England har. I min avslutande analys kommer jag att återkomma till England och där dra paralleller till Sverige för att se huruvida det finns drag i det engelska utredningssättet som Sverige kan ta lärdom av.

Precis som i Sverige är det socialtjänstens mål att så långt det är möjligt komma överens med barnets föräldrar vad gäller den vård eller annan åtgärd som kommer i fråga för barnet. Skulle detta misslyckas finns det tvångsåtgärder att tillgå och tillstånd till sådana kan socialtjänsten utverka efter att ha fört ärendet till domstol.²⁰

Då en anmälan inkommer till socialtjänsten i en engelsk kommun, görs en första kategorisering för att placera ärendet i "rätt" kategori av barnmisshandelsärenden. Efter en inledande utredning placeras ärendet under en av två rubriker; barn med särskilda behov eller barn som riskerar allvarlig skada. Den förstnämnda avser sådana fall där barnet behöver stöd för sin hälsa eller utveckling, till exempel ekonomiskt. Då detta inledande arbete är avklarat, kontaktar den aktuella handläggaren hos socialtjänsten barnets föräldrar och det naturliga nätverk som finns runt barnet i fråga. Här avses till exempel lärare, skolkurator, daghemspersonal, läkare med flera. Detta steg i utredningen görs för att socialtjänsten ska få så mycket information som möjligt om barnets situation och därav kunna bilda sig en uppfattning av hur barnets levnadsförhållanden är. Det professionella nätverket spelar alltså en viktig roll i utredningen. När handläggaren på socialtjänsten har skaffat sig en bild av det aktuella fallet, kontaktas polisen för ett planeringsmöte där en plan för det fortsatta arbetet görs upp. I planen ska ingå undersökning av rättsmedicinsk läkare och barnläkare samt strategin för uppsamlande av bevis etc. för att det ska kunna avgöras om brott har begåtts. Barnet intervjuas och därefter ska polisen i samarbete med socialtjänsten besluta i ärendet. Antingen avslutas det på grund av att barnets situation är klar eller fortsätter utredningen därför att läget är oklart.²¹

---

¹⁸ Schwartz- Kenney a.a. sid 37.

¹⁹ Hindberg a.a. sid 118.

²⁰ Hindberg a.a. sid 120.

²¹ Hindberg a.a. sid 121f.

Ett fenomen som socialtjänsten och det professionella nätverket kan använda sig av är så kallade skyddskonferenser. En sådan konferens kan bli aktuell då det i utredningen har framkommit att en eller ett antal händelser inträffat som medför eller kan medföra allvarliga men för barnets utveckling eller hälsa. Det är socialtjänsten som beslutar i vilka ärenden som skyddskonferens ska hållas och detta sker i ca en fjärdedel av alla utredda ärenden.²² Konferensen förbereds genom att den socialsekreterare som handlägger ärendet sammanställer en rapport med all information i ärendet. Rapporten skickas ut till de deltagare som ska medverka i konferensen. När konferensen sedan börjar, inleder socialsekreteraren med att redogöra för innehållet i sin rapport, och informerar polisen och övriga om det aktuella läget i ärendet. Det professionella nätverket deltar också och härigenom redogörs för den dagliga kontakten med barnet. Föräldrarna finns med vid konferensen om det är lämpligt med hänsyn till situationen. Skulle det till exempel röra sig om ett fall där en förälder är misstänkt för brott mot barnet, kan det vara mindre lämpligt att denna person är närvarande. Barnet är med om det är över 13 år eller det annars anses lämpligt. Syftet med konferensen är att göra barnet synligt i utredningen, det vill säga inte att söka bevisa att ett brott har begåtts mot barnet.²³

Resultatet av skyddskonferensen kan bli en registrering i det så kallade Child Protection Register. I detta register lägger man in sådana uppgifter som kan vara av användning för myndighetspersonal som i framtiden måste skapa sig en bild av barnet och dess levnadssituation. Exempel på information som läggs in är familjeförhållanden och de åtgärder från socialtjänstens sida som barnet är föremål för. Samtidigt med registreringen upprättas en skyddsplan för barnet. Tre månader efter att registreringen har skett, görs en utvärdering av barnets situation för att avgöra om registreringen bör kvarstå.²⁴

Till sist kan nämnas att England har ett välorganiserat och strikt program för utbildning och fortbildning av socialsekreterare, där handledning från cheferna utgör en viktig del. Akterna i de olika ärendena inspekteras och granskas med jämna mellanrum för att se till så att handläggningen av ärenden sker på bästa möjliga sätt.²⁵

3.3.3 Indien

Indien är ett land vars problem skiljer sig kraftigt från Sveriges. Den största orsaken till detta är att Indien är ett mycket fattigt land med stora klasskillnader. Landets fattigdom gör att alla samhällets sektorer påverkas; allt ifrån socialtjänst till politik. Det är viktigt att komma ihåg att Indien inte

---

²² Hindberg a.a. sid 123.

²³ Hindberg a.a. sid 125.

²⁴ Hindberg a.a. sid 126ff.

²⁵ Hindberg a.a. sid 130.

är likgiltigt inför problemet med barnmisshandel och vanvård men de små resurser som finns gör att problemet inte går att lösa på ett tillfredsställande sätt.

De vanligaste formerna av barnmisshandel och vanvård är gatubarn, barnarbete, barntiggeri, barnprostitution och tvångsäktenskap.²⁶ Redan en första anblick visar att de problem den indiska staten står inför, skiljer sig på ett märkbart sätt från de som den svenska staten står inför. Det är klart att fattigdomen är den största boven i dramat.

Fastän dessa olika varianter av barnmisshandel till en början kan tyckas orsakade av andra än ett barns egna föräldrar eller vårdnadshavare, kräver det inte lång eftertanke för att inse att så inte alltid är fallet. Ofta rör det sig om situationer där barnets föräldrar blir erbjudna en summa pengar (som i våra ögon inte behöver vara särskilt stor för att locka) mot att en ”snäll” person tar med sig barnet för att ge det en utbildning och ett bra jobb. I själva verket visar det sig ofta vara ett liv som prostituerad i en storstad eller en tillvaro som arbetare i fabriker där förhållandena är horribla. Att unga flickor köps för att tvingas till äktenskap hör också till vanligheterna.

I Indien är barnet av tradition föräldrarnas egendom och föräldrarna är också de som bestämmer skötseln av barnet. Detta innebär ofta att familjer där barnmisshandel (främst enligt den mening en svensk lägger i ordet) förekommer skyddas från intrång och inblandning av samhället och de sociala myndigheterna, något som naturligtvis utgör ett problem. Till detta kommer att aga är tillåtet i Indien och då det förekommer många andra former av missförhållanden för barn har inte detta problem fått mycket uppmärksamhet.²⁷ Många anser dessutom att agan är en bra uppfostringsmetod (de flesta har själva blivit utsatta).

Som i de flesta någorlunda civiliserade länder finns det även i Indien lagar till skydd för barn för att hindra att de far illa. Lagarna visar de problem som Indien har och som jag har nämnt ovan. Problemet är alltså inte att lagar saknas men snarare att resurser saknas för att verkställa lagarna och se till att dessa efterlevs. Dessutom är poliser och andra aktuella yrkesgrupper underbetalda, så korruption och mutbrott är vanligt. Vad gäller de åtgärder och åtgärdsprogram som finns för skyddet av barn, har de begränsade resurserna samt det enorma antal barn som finns i Indien (340 miljoner 1999) medfört att myndigheterna och frivilligorganisationerna tvingats begränsa sin verksamhet till att lägga tyngdpunkten vid att främst förse barnen med de mest grundläggande behoven.²⁸

---

²⁶ Schwartz- Kenney a.a. sid 52.

²⁷ Schwartz- Kenney a.a. sid 56.

²⁸ Schwartz- Kenney a.a. sid 59ff.

3.3.4 Kenya

Traditionellt sett har barn ett stort värde i Afrika. Det har länge varit självklart att barnen hjälper till med både det husliga arbetet och jordbruksarbetet. Barnet spelar i Afrika även en betydelsefull roll vad gäller att ta hand om äldre familjemedlemmar. Om någon släkting saknar barn, är det vanligt att man "lånar" ett barn från någon annan i familjen för att få hjälp med allehanda göromål. Denna kulturella och traditionella syn på barnen har medfört att barnmisshandel inte har setts som ett särskilt stort problem. Tanken att föräldrar skulle behandla sina barn illa när de har ett så stort värde, är för många ofattbar. Det är snarare så att aga som en del av barnuppfostran ses som ett sätt att göra barnen till bättre människor och de äldre ser tillbaka med stolthet på sin egen uppfostran. På senare tid har dock den traditionella familjebilden ändrats en del.²⁹

Numera hittar man all slags barnmisshandel och vanvård i Kenya. Barnaga är tillåtet inte bara i hemmet utan även i skolan. Den värsta formen av barnmisshandel tycker kenyanerna i stället är när barn inte får tillräckligt med mat eller då de inte tillåts att gå i skolan. Eftersom Kenya är ett väldigt fattigt land, har man varit tvungen att införa skolavgifter. Detta har fått till följd att många föräldrar har tagit sina barn ur skolan eftersom de inte har råd att låta dem gå kvar. Resultatet har blivit att barnen tvingats till tiggeri eller arbeten där förhållandena är bedrövliga.³⁰

När en anmälan om barnmisshandel kommer in till myndigheterna sker det till barninspektörer, vilka ofta är vanliga socialarbetare. Dessa tillhandahåller diverse skyddsåtgärder, som till exempel tillfälligt husrum åt de drabbade barnen eller att tillräckligt material för åtal av gärningsmannen tillhandahålles åklagarmyndigheten. Ett stort problem är dock att många barninspektörer och polismän inte har fått någon utbildning i hur man bemöter ett barn som farit illa.³¹

Till sist kan sägas om situationen i Kenya att lagstiftarens reaktion mot barnmisshandel har varit begränsad. Ett exempel på detta är att det inte i kenyansk lag nämns barnmisshandel överhuvudtaget (jfr t. ex. svenska FB 6:1). I stället får de olika lagarna tolkas för att se om det är frågan om barnmisshandel. Situationen i Kenya har föranlett många icke- statliga organisationer (s k NGO:s, non- governmental organizations) att bedriva en mängd olika skyddsprogram för barn i landet.³²

---

²⁹ Schwartz- Kenney a.a. sid 118f.

³⁰ Schwartz- Kenney a.a. sid 121.

³¹ Schwartz- Kenney a.a. sid 123.

³² Schwartz- Kenney a.a. sid 128.

4 Barnmisshandel

4.1 Definition

4.1.1 Begreppet barnmisshandel

Det finns ingen allmänt vedertagen definition av ordet barnmisshandel. Omfattningen av begreppet kan göras olika stor, till exempel kan man avse alltifrån psykisk misshandel till sexuella övergrepp och vanvård eller kan barnmisshandel som begrepp användas för att avse endast den fysiska och psykiska misshandeln i snäv mening.

Det torde vara av stor betydelse att en definition av ordet barnmisshandel kunde utredas och antas; kanske skulle det även vara möjligt att ge ordet en legaldefinition. På så sätt skulle arbetet underlättas för de myndighetspersoner som i sitt arbete stöter på misstanke om barnmisshandel. Ett gemensamt definierat begrepp skulle innebära att lika ärenden behandlades lika: i fall där osäkerhet föreligger huruvida det är barnmisshandel som verkligen förekommit skulle en säkrare bedömning kunna göras om en ”mall” förelåg för hur gärningen ska bedömas.

En möjlighet är att man då utgår från den definition som finns av misshandel i BrB 3:5 där såväl kroppsskada, smärta och sjukdom omfattas av ordet (och brottet) misshandel. (Jag återkommer dock till brottsbalkens definition av ordet misshandel nedan i avsnitt 4.5). Det enda stället i lagen där barnmisshandel som företeelse nämns, är i FB 6:1 där det stadgas:

”Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”

Detta lagrum utgör dock inte något straffstadgande utan innehåller endast agaförbudet. (Enligt min mening vore det en idé att undersöka möjligheten i att till 6:1 FB binda ett straffstadgande i till exempel brottsbalken och därigenom särskilja barnmisshandel från det allmänna misshandelsbrottet och därmed skapa ett nytt brott.

Det förbud mot aga som finns i 6:1 FB kan ligga till grund för en definition av ordet barnmisshandel men enligt min åsikt är det inte tillräckligt innehållsrikt eller klagörande. Det torde krävas en definition som på ett tydligt sätt klargör de olika delar av barnmisshandel som bör hänföras under begreppet. Vilka beteenden och gärningar som bör betecknas som barnmisshandel kan diskuteras och jag tänker därför i det följande redogöra

för en del olika ståndpunkter, varefter jag redovisar den definition som jag personligen tycker är lämplig.

En internationell definition av misshandel och andra övergrepp mot barn finns i artikel 19 (1) i FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen. I denna artikel sägs att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

En annan internationellt använd definition av barnmisshandel är den som myntades av Kempe och Kempe år 1983: "barnmisshandel är när ett barn utsätts för fysisk skada, ofta upprepat, eller allvarlig försummelse av föräldrar eller vårdnadshavare och när dessa handlingar strider mot samhällets normer och lagar vad beträffar vård, omsorg av barn från vuxna och när de inte är ett resultat av oförutsedda händelser."³³

Kommittén mot barnmisshandel fick i sina direktiv (1998:105) i uppgift att bland annat definiera begreppet barnmisshandel. I sitt slutbetänkande kom den fram till följande definition:

Barnmisshandel är när en vuxen person

- Utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller
  - Försummar att tillgodose barnets grundläggande behov.
- Med barn avses varje människa under 18 år.³⁴

Kommittén avser med sin definition att ge en övergripande sådan, möjlig för många olika användningsområden.

Efter denna presentation, är det på sin plats att se på hur var och en av dem är fördelaktiga. Att någon av dem skulle vara helt felfri har jag svårt att tänka mig. Detsamma brukar gälla i största allmänhet då begrepp och företeelser ska definieras: de flesta ord är mångskiftande och innebörden ändras och utvecklas i samma takt som samhällsbilden skiftar.

Fördelen med den definition som finns i Barnkonventionen är att den tycks vara väldigt vid. Alla former av misshandel och övergrepp mot barn omfattas samt även det att myndigheter och samhället i övrigt ska vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barn mot nämnda slag av övergrepp. Definitionen siktar alltså på att påverka hela samhället och alla dess institutioner. Enligt min mening borde dock en sak tydliggöras i artikel 19

---

³³ SOU 2001:72 sid 116f.

³⁴ SOU 2001:72 sid 120.

(1), nämligen begreppet ”annan person” i sista ledet. Att detta syftar till personer som möter barnet i dess vardag, till exempel i skolan, torde vara det naturliga men det borde klargöras ytterligare. Hur långt sträcker sig exempelvis detta begrepp ”annan person”? Syftar omfattningen till att vara helt obegränsad, till att omfatta även okända personer som förgriper sig på barnet?

Kempe och Kempes definition av barnmisshandel får anses vara av det snävare slaget. Endast fysisk misshandel och försummelse omfattas, och så länge man inte i försummelse även lägger psykisk misshandel, får denna typ av barnmisshandel anses falla utanför Kempe och Kempes definition. Detta är enligt min mening en stor brist, då de barn som blir utsatta för fysisk misshandel allt som oftast även är offer för psykisk misshandel. De fall där ”endast” psykisk misshandel förekommer eller fall där bägge typerna av misshandel förekommer men den fysiska inte är synlig, kommer då att uppfattas som fall där barnmisshandel inte är för handen. För att rätta till denna brist bör man i ordet försummelse även lägga de fall där barn blir utsatta för psykisk misshandel. Ytterligare en brist i Kempe och Kempes definition är enligt min åsikt att endast föräldrar eller vårdnadshavare kan vara förövare. Detta lämnar alla de fall där förövaren är en annan närstående eller en okänd person för barnet därhän, vilket torde röra sig om ett stort antal fall. På detta plan behöver alltså definitionen en utvidgning.

Till sist ska sägas några ord om den definition som Kommittén mot barnmisshandel kommit fram till i sitt slutbetänkande. Detta är enligt min mening en mycket bra definition som är så heltäckande som det är möjligt. Om jag trots allt ska kritisera något, skulle det vara det faktum att man till kommitténs definition skulle kunna lägga en mening om att definitionen bör anpassas efter de ändringar samhället genomgår över tiden (jämför i viss mån Kempe och Kempes definition). Naturligtvis innebär det ett osäkerhetsbegrepp men det skulle göra definitionen mer flexibel. Tilläggas kan också att en definition av ett begrepp får olika innebörd beroende på i vilket slags samhälle man befinner sig i. Kulturell påverkan förkommer alltså i högsta grad. Jämför till exempel om vi hade det indiska samhället att utgå från vid vår definition i stället för det svenska; skulle det innebära en annan innebörd av begreppet? Med största sannolikhet.

4.1.2 Begreppet fysisk misshandel

Fysisk barnmisshandel innebär att en vuxen person med avsikt tillfogar barnet en fysisk skada genom att till exempel sparka, slå, bita, riva eller knuffa barnet. Även då den vuxne orsakar en sjukdom hos barnet rör det sig om fysisk barnmisshandel. Det kan ibland vara svårt att avgöra huruvida den vuxne agerat medvetet eller om det rör sig om en olyckshändelse. Här kan barnets sjukdomshistoria spela en stor roll: är det så att barnet flera gånger tidigare råkat ut för ”olyckor” som medfört fysiska skador? I så fall finns

anledning till särskild uppmärksamhet från bland annat socialtjänstens och sjukvårdens sida.

Som fysisk barnmisshandel räknas också det så kallade Münchhausen syndrome by proxy. Detta är en företeelse där barnets ena förälder (oftast modern) framkallar sjukdomssymptom och andra skador hos sitt barn för att sedan kunna åka med barnet till sjukhuset. Väl där är modern väldigt samarbetsvänlig gentemot vårdpersonalen och besöken leder ofta till att barnet får genomgå många undersökningar som kan vara både komplicerade och innebära smärta för barnet. Bakgrunden till detta beteende hos mödrar är oftast att hon själv har ett stort hjälpbehov. Det dessa kvinnor har gemensamt är att många av dem blivit känslomässigt övergivna och när deras barn blir vårdade känner även de sig omhändertagna och uppmärksammade. Münchhausen syndrome by proxy är väldigt svårt att upptäcka; för en utomstående ger ju modern en bild av att vara den perfekta föräldern till sitt barn.³⁵

4.1.3 Begreppet psykisk misshandel

Psykisk misshandel innebär att en vuxen utsätter barnet för känslomässigt lidande genom att ständigt berätta för barnet hur värdelöst det är. Detta kan ske exempelvis genom att barnet blir förlöjligt, hånat, kritiserat, utfrys och isolerat från ett socialt umgänge med andra barn i samma ålder. Kort sammanfattat kan man säga att barnet får uppleva det som om hans/hennes enda existensberättigande är för att serva andra. Den psykiska misshandeln är svår att upptäcka och definiera som ett brott eftersom det vanligtvis inte rör sig om enstaka händelser utan snarare en systematisk misshandel som pågår under en längre tid. Detta medför svårigheter inte bara för de sociala myndigheterna som ska utreda ärendet, utan även för barnet; eftersom misshandeln snarast är kronisk kan det vara svårt för barnet att ens inse att det är utsatt för psykisk misshandel.³⁶

Allt som oftast åtföljs den fysiska misshandeln av psykisk misshandel på så sätt att även barnets psyke skadas på grund av det fysiska våldet. Det kan ofta vara svårt att skilja den psykiska misshandeln från den fysiska eftersom även den psykiska misshandeln kan ge fysiska skador. Detta kan exempelvis vara ”non-organic failure to thrive”, vilket innebär att den psykiska misshandeln leder till en tillväxthämning hos barnet och att detta inte kan förklaras medicinskt.³⁷

4.1.4 Begreppet försummelse

Försummelse kan förekomma i två former, nämligen fysisk och psykisk.

---

³⁵ Hindberg, Barbro: *När omsorgen sviktar*, Stockholm, 1999, sid 63f.

³⁶ Hindberg (1999) sid 69.

³⁷ Hindberg (1997) sid 24f.

Den fysiska försummelsen innebär att barnet utsätts för bristande omsorg på så sätt att skötseln av det är undermålig. Det gäller alla aspekter av barnets fysiska hälsa och utveckling, exempelvis bristande hygien, undernäring, brist på hälso- och sjukvård samt brist på skydd mot skadliga expositioner.³⁸ Fysisk försummelse pågår oftast under en lång tidsperiod och kan i värsta fall få långtgående fysiska men för barnets utveckling och hälsa.

Den psykiska försummelsen är ofta inte medveten från föräldrarnas sida, d v s det är inte föräldrarnas uppsåt att såra eller göra barnet illa. Det rör sig snarare om en oförmåga hos föräldern att ge barnet den känslomässiga uppmärksamhet det så väl behöver.³⁹ Gränsdragningen mellan psykisk försummelse och psykisk misshandel kan vara svår att avgöra och olika experter har olika ramar för vad de anser vara psykisk försummelse.⁴⁰ Bakgrunden till psykisk försummelse är ofta att föräldrarna inte har struktur på sitt liv och inte kan ta hand om sig själva. Än mindre kan de då ta hand om ett barn. Det kan till exempel vara på det viset att ena föräldern misshandlar den andre, att föräldrarna är missbrukare, utvecklingsstörda eller psykiskt sjuka. Brist på förståelse för ett barns behov är också vanligt i familjer där psykisk försummelse förekommer.⁴¹

4.2 Orsaker till barnmisshandel

Det finns oftast inte en enda anledning till att en förälder misshandlar sitt barn. Det rör sig om flera olika faktorer som samverkar på ett sätt som får föräldern att mista kontrollen över sitt beteende och låta detta gå ut över sitt barn. Eftersom det finns ett väldigt stort antal orsaker till att en förälder misshandlar sitt barn, kan jag här endast ange ett urval. Jag har valt de vanligaste orsakerna men det är som sagt viktigt att hela tiden komma ihåg att det rör sig om ett flertal olika faktorer som tillsammans får en förälder att misshandla sitt barn. Viktigt att komma ihåg är också att en familj naturligtvis kan leva under några av de här uppräknade förhållandena utan att barnmisshandel förekommer.

De faktorer som kan ligga bakom barnmisshandel kan delas in i tre grupper; individuella, situations- och relationsbetingade samt strukturella orsaker.⁴²

4.2.1 Individuella orsaker

Orsakerna i denna kategori har det gemensamt att de alla hänför sig till personliga drag hos den misshandlande föräldern. Det är alltså i förövarens personlighet som man hittar de faktorer som bidrar till att föräldern

---

³⁸ Crosson- Tower a.a. sid 63f.

³⁹ Hindberg (1999) sid 67.

⁴⁰ Miller- Perrin & Perrin a.a. sid 163f.

⁴¹ Hindberg (1999) sid 67.

⁴² Justitiedepartementet: *Misshandel och sexuella övergrepp mot kvinnor och barn*, tredje upplagan, Allmänna förlaget, Stockholm, 1991, sid 34.

misshandlar sitt barn. Förövarens särskilda personlighet medför att barnet befinner sig i riskzonen för att bli misshandlat. Allt som behövs är ett stimulus.⁴³

En välkänd förklaring till att en förälder misshandlar sitt barn, är att han/hon som barn själv blivit utsatt för misshandel från sina föräldrars sida. I en amerikansk undersökning 1987 visade det sig att av de barn som blivit misshandlade under sin uppväxt, kom 30 % att som vuxna misshandla sina egna barn. Detta visar att trots att andelen är hög, finns det faktiskt en hel del misshandlade barn som inte själva misshandlar sina barn som vuxna.⁴⁴

Andra personlighetsdrag som kan hittas hos föräldrar som misshandlar sina barn kan vara exempelvis att personen i fråga har svårigheter med att hantera sina känslor och sitt beteende så att följden blir okontrollerbar ilska som lätt utvecklas till okontrollerbart våld.⁴⁵ Även psykisk sjukdom och psykisk utvecklingsstörning kan ligga bakom barnmisshandel.

Ett annat förekommande drag hos föräldrar som misshandlar sina barn är bristande omsorgsförmåga. Detta kan medföra att personen i fråga har svårt att sätta andras (här barnets) behov framför sina egna. Det är inte heller ovanligt att föräldern har orealistiska förväntningar på barnet och ser sitt barn ur ett negativt perspektiv. Barnet kan i föräldrarnas ögon vara svårt att hantera eller ses barnets uppförande som om den enda meningen är att irritera sina föräldrar.⁴⁶

4.2.2 Situations- och relationsbetingade orsaker

Denna grupp av orsaker till barnmisshandel inriktas på samspelet mellan föräldrar och barn samt de tillfälliga problematiska situationer som kan uppstå i en familj. Det kan röra sig om situationer där yttre stress och svåra omständigheter gör att föräldrar som normalt inte skulle misshandla sina barn, gör det på grund av den stress de känner i sin tillvaro. Det kan exempelvis vara arbetslöshet, ekonomisk kris eller social isolering som leder till detta tragiska resultat.⁴⁷

Vad gäller samspelet mellan barn och föräldrar finns det ett flertal olika problem som kan uppstå. Ett barn som har en krävande personlighet, till exempel på grund av en DAMP- diagnos, och som därigenom kan vara skrikigt och provocerande, kan leda föräldrar som kan hantera ett lugnt barn till att ta till våld. Missförstånd i kommunikationen mellan barn och förälder kan också leda till problem; det kan medföra att barnet blir mer

---

⁴³ Crosson- Tower a.a. sid 91.

⁴⁴ Briere, John mfl.: *The APSAC handbook on child maltreatment*, SAGE Publications, Thousand Oaks, 1996, sid 25.

⁴⁵ Miller- Perrin & Perrin a.a. sid 73.

⁴⁶ Miller- Perrin a.a. sid 73.

⁴⁷ Seidel, Jan: *Barnet i familjen. Orsaker till och följder av bristande omsorg*, Studentlitteratur, Lund, 1997, sid 21ff.

svårhanterligt än normalt vilket inte utesluter våld från föräldrar som inte kan hantera situationen.⁴⁸

4.2.3 Strukturella orsaker

Det är inte bara den misshandlande föräldrarnas personlighet eller förhållande till sitt barn som avgör huruvida barnet befinner sig i riskzonen för att bli misshandlat. Det samhälle som en familj lever i har stor inverkan på dess liv på så sätt att de rådande värderingarna samt klimatet i samhället formar invånarna. Det finns ibland stora skillnader mellan olika samhällen och en av dessa skillnader är att barn inte misshandlas i lika stor utsträckning i alla samhällen.

En faktor som påverkar benägenheten i ett visst samhälle att misshandla sina barn, är den allmänna våldsbenägenheten i det aktuella samhället. Utvecklingen har gått mot ett samhälle där våldet tar större och större plats. Både underhållningsvåld och autentiskt våld (till exempel på nyheterna på TV) hör till vardagen och detta har medfört en avtrubning som gör att våldet blir alltmer accepterat som en del av människors vardag. Denna ökande våldsexponering medför också en ökad aggressivitet hos redan våldsbenägna personer.⁴⁹

De senaste årtiondena har det svenska samhället blivit allt svårare att leva i. Ekonomiska nedskärningar har medfört en ökad arbetslöshet och en allmänt svårare livssituation för många barnfamiljer (jfr med de situationsbetingade orsakerna ovan: där rörde det sig om tillfälliga svårigheter, här mer långvariga). Långvarig arbetslöshet, dålig ekonomi, påfrestande arbeten och trångboddhet är exempel på sådana samhällsförändringar som kan medföra en ökad risk för barn att bli misshandlade av sina föräldrar.⁵⁰ Kanske har föräldrarna under en längre tid levt på gränsen till sammanbrott och när ytterligare ett bakslag kommer, kanske arbetslöshet, är det droppen som får bägaren att rinna över.

Andra strukturella problem kan vara då invandrare inte känner sig hemma i sitt nya land. Stora kulturella skillnader samt social isolering kan innebära en enorm påfrestning för familjen. Gamla samhällsstrukturer som lever kvar i vissa samhällen kan också innebära problem. Ett par exempel är uppfattningarna att barn är familjens egendom samt att makten i familjen tillkommer mannen.⁵¹

---

⁴⁸ Hindberg, Barbro: *Familjevåld som drabbar barn*, Socialstyrelsen, 1990, sid 12.

⁴⁹ Justitiedepartementet, a.a. sid 35.

⁵⁰ Hindberg (1997) sid 38.

⁵¹ Seidel, a.a. sid 25.

4.3 Tecken på barnmisshandel

Att upptäcka barnmisshandel är nog inte det lättaste. Det torde enligt min mening vara svårt att avgöra huruvida skador som ett barn uppvisar härstammar från misshandel eller från naturliga och ”oskyldiga” orsaker som lek och spel. Som bekant är, kan barn ådra sig olika skador och sår när de leker, inte minst unga pojkar tenderar att bli väldigt våldsamma. Ju äldre barnet blir, desto mer sällsynt torde skador orsakade av lekar bli. Den främsta anledningen till det är väl att lekandet avtar med åldern. Extra uppmärksamhet bör alltså iakttas om skador på en tonåring upptäcks och dessa skador inte har en naturlig förklaring.

På grund av svårigheten med att upptäcka misshandel av barn, är det viktigt att då misstanke finns, man inte viftar bort det hela som inbillning. Visst, man ska inte alltför lätt hänföra olika skador hos barn till misshandel men samtidigt inte vänta med en anmälan förrän man är hundra procent säker på att misshandel förekommer. Vid det laget kan det vara för sent.

4.3.1 Allmänna tecken på misshandel

Vad gäller de fysiska tecknen på misshandel hos ett barn, rör det sig om olika skador på och i barnets kropp. Som jag har nämnt ovan, kan dessa skador ha sitt ursprung i lek men möjligheten att misshandel förekommer kan inte alltid uteslutas.

Ett stort hinder då det gäller att ställa den rätta medicinska diagnosen är det känslomässiga inre motstånd som inte är ovanligt hos sjukvårdspersonal. Det handlar om en spärr som innebär att sjuksköterskor och läkare inte vill tro att en förälder eller vårdnadshavare kan ligga bakom de skador ett barn uppvisar. Det är oftast detta hinder som gör att barn blir hemskickade från sjukhuset efter omplåstring, och utan att en anmälan görs. Tanken är att inte kan väl en förälder skada sitt barn medvetet. En sådan händelse kan bli fatal inte bara för att barnet riskerar nya skador utan även för att barnet dessutom ofta är utsatt för försummelse i andra hänseenden.⁵²

Typen av skador orsakade av misshandel kan vara av de mest skilda slag. Allt från små blåmärken och hudrodnader till brutna ben, hjärnskador och dödsfall kan förekomma. Det finns inga regler eller scheman för att avgöra om ett barn har blivit misshandlat eller ej, men det finns vissa tecken och varningssignaler som är värda att uppmärksamma och som kan underlätta upptäckten av barnmisshandel. Nedan redogör jag för ett antal sådana (observera att förekomsten av sådana tecken naturligtvis inte utesluter att barnet inte blivit misshandlat).

---

⁵² SOU 2001:72, bilagedel, sid 48.

- Medicinsk hjälp söks orimligt sent efter det att skadan uppkommit och med tanke på skadans art. Eftersom akutsjukvård och barnhälsovård är öppen för alla i Sverige, har föräldrar oftast en regelbunden kontakt med dessa institutioner. Allvarligare skador lär således komma under behandling ganska snart efter skadetillfället i det normala fallet.⁵³
- Föräldrarna (eller annan vårdnadshavare) söker hjälp för i första hand mindre och obetydliga symptom. Först mot slutet av läkarbesöket tar föräldrarna upp de mer allvarligare skadorna.⁵⁴
- Skadans art stämmer inte överens med det uppkomstsätt som föräldrarna anger.
- Skadans art stämmer inte överens med den utvecklingsnivå som barn i aktuell ålder normalt befinner sig på samt den utvecklingsnivå som det aktuella barnet befinner sig på (detta vid uppgift om att barnet har skadat sig på egen hand).⁵⁵
- Barnet uppvisar multipla skador samt upprepade skador.
- Barnets levnadssituation i övrigt verkar tyda på att barnet försummas.
- Berättelsen om hur skadorna har uppkommit är odetaljerad, vag och föräldrarna ger olika versioner av händelseförloppet. Föräldrarnas versioner stämmer i sin tur inte överens med den version av händelserna som barnet uppger.⁵⁶
- Barnets egen berättelse om levnadsförhållandena och situationen i familjen kan tyda på misshandel. Dessutom måste barnets egen berättelse om att det utsätts för misshandel väcka misstänksamhet.⁵⁷
- Ett fysiskt tecken på att barnet kan vara utsatt för misshandel, är tillväxthämning (non-organic failure to thrive). Om barnet är mellan noll och tre år gammalt och inte växer i den takt som är normalt samt att detta inte går att förklara medicinskt, kan misshandel vara orsaken. Även stimulansfattig miljö kan vara en av faktorerna.⁵⁸

4.3.2 Särskilt om beteendemässiga tecken på misshandel

Även utifrån ett barns beteende och dess psykiska tillstånd kan misstanke om barnmisshandel uppkomma. Ett barn vars beteende ändras drastiskt från att ha varit glatt, utåtriktat och lekfullt till att bli inåtvänd, dystert och passivt kan vara offer för misshandel. Att det kan finnas andra orsaker till barnets personlighetsförändring är självklart men mönstret måste ändå uppmärksammas.

⁵³ SOU 2001:72, bilagedel, sid 49.

⁵⁴ SOU 2001:72, bilagedel, sid 49.

⁵⁵ Justitiedepartementet, a.a. sid 36.

⁵⁶ SOU 2001:72, bilagedel, sid 49.

⁵⁷ Hindberg (1990) sid 13.

⁵⁸ Hindberg (1997) sid 49.

Ett barn som under en längre tidsperiod blivit utsatt för misshandel uppvisar allt som oftast personlighetsförändringar som avspeglas på barnets uppträdande. Signaler som bör tas på allvar är till exempel att barnet uppvisar en stark rädsla samtidigt som det är stillsamt och tystlåtet. Oförklarliga depressioner och inlärningssvårigheter är också tecken som kan tyda på misshandel. Det är dock viktigt att komma ihåg det faktum att barn (såväl som vuxna människor) kan reagera olika på samma typ av händelser. Således är det inte ovanligt att vissa barn reagerar genom att uppvisa ett beteende enligt det ovan beskrivna, medan andra barn kan uppvisa ett beteende där hyperaktivitet, utagerande och aggressivitet ingår som huvudsakliga komponenter.⁵⁹

Ett annat beteende som kan ge misstankar om barnmisshandel är samspelet mellan barnet och dess föräldrar. Föräldrarnas misshandel av barnet kan leda till att barnet blir distanserat och kyligt i förhållande till alla fysiska närmanden både från föräldrarnas och andras sida. Ett barn som misshandlats under en längre tid utvecklar ofta en uppmärksamhet som visar sig genom att barnet tyst observerar sin omgivning på ett noggrant sätt.⁶⁰

4.4 Konsekvenser av barnmisshandel

Det sätt på vilket ett visst barn reagerar då det blir utsatt för misshandel beror på en mängd olika faktorer. Naturligtvis spelar barnets egen personlighet in men även typen av misshandel, hur lång tid denna pågår samt barnets omgivning spelar stor roll. Följden av detta blir att alla barn som misshandlas inte reagerar på samma sätt; två jämförda barn kan till och med reagera på motsatt sätt. I den ena änden finner vi barnet som helt bryter samman för att aldrig mer bli sig likt, medan i den andra änden finns det så kallade maskrosbarnet: ett barn som tycks klara sig någorlunda vad som än händer det.⁶¹

En av de faktorer som påverkar hur allvarliga konsekvenserna blir av barnmisshandel är omfattningen av misshandeln samt hur länge denna pågår. Det har visat sig att konsekvenserna blir allvarliga när misshandeln pågår under en längre tid samtidigt som våldet inte är av det grövsta slaget. Således blir följderna värre för ett barn då det utsätts för ett lättare slag av våld under en längre tidsperiod än då barnet utsätts för grovt våld en enstaka gång (med följder avser jag här barnets förmåga att i framtiden klara av att leva sitt liv utan att till exempel bryta samman psykiskt). Vidare blir konsekvenserna värre då ett barn blir utsatt för flera olika slags övergrepp samtidigt, till exempel både sexuella övergrepp, fysisk misshandel samt vanvård.⁶²

---

⁵⁹ Hindberg (1990) sid 14.

⁶⁰ SOU 2001:72, bilagedel, sid 50.

⁶¹ Weinehall, Katarina: *Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars berättelser om våld i hemmet*, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, Umeå, 1997, sid 117f.

⁶² Miller- Perrin, a.a sid 83f.

Ytterligare en faktor som påverkar ett misshandlat barns framtida utsikter är huruvida barnet har någon annan föräldragestalt i sin omgivning, från vilken barnet kan få det stöd som den misshandlande föräldern inte kan ge. Det kan här röra sig om släktingar och vänner men även omgivande strukturer som barnomsorg och skola, där barnet kan få stöd och skydd. Här syns alltså det särskilt allvarliga i att det är en förälder till barnet som är förövaren: det skydd som en förälder normalt ska ge till sitt barn får barnet söka efter någon annanstans.⁶³ Att den andra föräldern, d v s. den som inte aktivt misshandlar barnet, skulle vara kapabel att ge barnet det stöd som krävs, är inte troligt: man kan tänka sig att denne person antingen står på den aktivt misshandlandes sida eller är för rädd för att ta sig an barnet på ett riktigt sätt.

Detta avsnitt har en del beröringspunkter med det föregående om tecken på barnmisshandel. Här är dock min avsikt att på ett djupare sätt förklara de olika skador och konsekvenser som kan uppkomma då ett barn har utsatts för misshandel. Jag kommer att inrikta mig på de vanligaste konsekvenserna och jag gör därför inget anspråk på en fullständig redogörelse av skador efter barnmisshandel.

4.4.1 Fysiska skador

Ett sätt att lättare få en överblick över de största och vanligaste typerna av fysiska skador som kan drabba ett misshandlat barn, är att använda sig av den indelning som Världshälsoorganisationen, WHO, har gjort. Denna uppdelning ser ut som följer⁶⁴:

1. Dödliga skador
2. Allvarliga skador och symptom
Livshotande skador, skador som kvarstår under lång tid eller som kräver vård för att förhindra bestående men, exempelvis:
  - medvetslöshet, krampanfall
  - frakturer
  - hjärnskador
  - alla tredje gradens brännskador som täcker minst tio procent av kroppen
3. Mindre allvarliga skador
Observerbara skador eller värk i minst 48 timmar, exempelvis:
  - andra gradens brännskador som täcker mindre än tio procent av kroppen
  - många blåmärken, ärr och sår
  - djupa sårskador.

---

⁶³ Hindberg (1997) sid 45.

⁶⁴ Hindberg (1997) sid 45f.

Efter denna översikt kan det alltså konstateras att de fysiska skador som kan uppstå efter barnmisshandel är väldigt varierande och kan innefatta allt från dödsfall till det lättaste blåmärket. Detta gör också det svårare att upptäcka huruvida en viss skada har sitt ursprung i misshandel.

Blåmärken är den vanligaste typen av skada vid barnmisshandel. Även om andra barn också får blåmärken, sitter de som härrör från misshandel ofta på ovanliga ställen på barnets kropp. Ofta rör det sig om blåmärken från det att föräldern gripit tag i barnet runt bröstkorgen eller finns de på sidorna av ansiktet, på låren eller på könsorganen för att nämna några exempel. En annan orsak till att ett misshandlat barn uppvisar blåmärken är att barnet blivit slagen med ett föremål. Vanligt är livremmar och då syns blåmärket som ett avlångt märke vilket kan jämföras med formen på det föremål som använts.⁶⁵ Särskilt uppmärksam bör man vara om ett litet barn uppvisar blåmärken: om barnet är under året uppkommer inga blåmärken ”naturligt”, eftersom barnet då får anses vara för litet för att kunna tillfoga sig själv blåmärken genom lek.

Som nämnts ovan i WHO´s klassificering av skador, är hjärnskador den allvarligaste konsekvens näst efter dödsfall som kan drabba ett barn som blivit misshandlat. Undersökningar har även visat att hjärnskador är den vanligaste dödsorsaken bland barn som misshandlats till döds.⁶⁶

Hjärnskador uppkommer oftast genom slag mot barnets huvud. Dessa skador är lömska på det sättet att de är svårare att upptäcka än andra fysiska skador eftersom de inte syns utifrån. Redan Henry Kempe upptäckte att många misshandlade barn lider av hjärnskador (28 procent i hans undersökning 1962) och undersökningar som gjorts efter det visar i samma riktning.⁶⁷

En typ av hjärnskada som tyvärr är alltför vanlig är vad som kallas ”Shaken baby syndrome”. Denna typ av skada leder ofta till döden eller koma, och i andra fall uppstår svåra skador på barnets hjärna. Skadan uppkommer genom att barnets förälder (eller annan vuxen) tar tag i barnet och skakar det våldsamt fram och tillbaka. Följden blir att barnets huvud slängs fram och tillbaka med stor kraft, vilket medför att barnets hjärna rör sig inuti skallen och orsakar bristningar och blödningar hos små blodkärl. Forskning har visat att föräldrars utsagor om olycksfall som orsaken till sådana hjärnskador förhållandevis lätt kan avfärdas: olycksfall resulterar oftast i blåmärken eller skrapår om skada över huvudtaget uppstår.⁶⁸

Hjärnskador kan ge permanenta men hos de barn som drabbas. Exempel på sådana men är utvecklingsförseningar, intellektuella handikapp och dålig koordinationsförmåga. Denna risk är störst för små barn.⁶⁹

---

⁶⁵ Miller- Perrin a.a. sid 77.

⁶⁶ Miller- Perrin a.a. sid 77.

⁶⁷ Hindberg (1997) sid 46f.

⁶⁸ Miller- Perrin a.a. sid 79.

⁶⁹ Hindberg (1997) sid 46f.

Andra fysiska skador som kan uppstå vid barnmisshandel är bukskador, brännskador och frakturer, för att nämna några. Nämnas bör att bukskador som tur är inte förekommer alltför ofta; dessa leder nämligen i nästan hälften av alla fall till döden. Detta beror till största delen på de svårigheter som finns vad gäller att ställa rätt diagnos.⁷⁰

4.4.2 Psykiska och beteendemässiga skador

I en amerikansk undersökning från 1976 observerades över femtio barn mellan två och tretton år som alla hade blivit misshandlade.⁷¹ Det största gemensamma draget för dessa barn var att de alla hade mist möjligheten att njuta av livet och de verkade alla äldre än var de var på så sätt att de inte längre var kapabla att leka. Andra psykiska reaktioner på misshandeln var dåligt självförtroende och känslan av att inte kunna klara av något på egen hand. Detta visade sig även i skolarbetet som blev lidande då inlärningsproblem blev följderna av det dåliga självförtroendet. I undersökningen visade det sig även att barnen hade en benägenhet att dra sig tillbaka i olika situationer, allt för att undgå fortsatt bestraffning. Detta förekom i alla aspekter av barnens liv. Aggressivitet och försök att kontrollera andra delar av sitt liv (misshandeln hade barnen ju ingen kontroll över) var också gemensamma drag för de barn som deltog i undersökningen.

En egenskap som är uppseendeväckande hos många barn som blivit utsatta för misshandel av sina föräldrar, är den ofattbara förmågan dessa barn uppvisar vad det gäller att anpassa sig till olika situationer och andra människors behov. Många barn vet hur de ska anpassa sig efter exempelvis den misshandlande förälderns vanor för att undvika misshandel, i alla fall för stunden. Detta kan liknas vid en överlevnadsinstinkt. Ett samband kan här finnas med det faktum att ett barn som misshandlas är ständigt rädd för att misslyckas eller att göra fel, d v s. minsta lilla händelse som skulle kunna leda till att misshandeln börjar på nytt.⁷² I grunden rör det sig dock om faktumet att barn som befinner sig i denna situation är i skrikande behov av närhet och någon att ty sig till.

Flera barn som blivit misshandlade av sina föräldrar uppvisar stora verbala problem på så sätt att de inte pratar lika mycket som jämnåriga barn som inte blivit misshandlade. En anledning torde vara att det i hemmet blivit farligt att prata för mycket; det utgör en risk att vara alltför högljudd då detta kan irritera den misshandlande föräldern. På detta vis har barnet lärt sig att det är bättre om han eller hon är tyst och därför inte märks lika tydligt.

---

⁷⁰ Hindberg (1999) sid 58.

⁷¹ Crosson- Tower a.a. sid 101.

⁷² Crosson- Tower a.a. sid 102.

Följderna av detta har visat sig vara bristande verbal förmåga och brister i exempelvis ordförrådet hos drabbade barn.⁷³

Ett särskilt mönster kan urskiljas när ett misshandlat barn kommer upp i tonåren. Även om forskningen inte alls varit lika utbredd inom detta område som vad gäller yngre barn, har en del punkter kunnat urskiljas. Det har visat sig att en vanlig reaktion hos tonåringar som blir eller har blivit misshandlade, är benägenheten att rymma hemifrån.⁷⁴ Följden torde bli att dessa tonåringar alltmer går in i vuxenrollen och försöker ta kontroll över sina liv. Oftast slutar det dock på ett tragiskt sätt. Ytterligare reaktioner specifika för tonåringar tycks vara utvecklandet av ett aggressivt och asocialt beteende där resultatet inte sällan blir brottslighet. Problem med skolarbetet samt drogmissbruk kan också ingå i denna onda cirkel som tenderar att bli allt allvarigare och svårare att ta sig ur för den drabbade tonåringen.⁷⁵

Till sist måste påpekas återigen att alla barn som misshandlas inte reagerar på samma sätt. Det är alltså ytterst viktigt att omgivningen inte ställer upp en enda mall som ”rätt” för hur misshandlade barn betar sig. Det gäller att ha en vidgad uppmärksamhet då man jobbar med barn, allt för att inte ett barns berättelse om misshandel från sina föräldrars sida ska misstolkas på grund av barnets beteende.

4.4.3 Dödsfall som konsekvens av misshandel

Innan jag går in på problematiken med dödsfall hos misshandlade barn, vill jag nämna att forskningen kring sådana frågor i princip är obefintlig i Sverige, sänar som på ett fåtal försök.⁷⁶ Att sådana dödsfall förekommer i Sverige råder det dock ingen tvekan om, så för att få kunskap om läget är vi hänvisade till främst engelska och amerikanska undersökningar.

I värsta fall leder misshandeln av ett barn till döden. Faktum är att trots den oro som många föräldrar känner över att deras barn ska drabbas av dödligt våld eller liknande från en främlings sida, är det i hemmet som barnen löper den största risken att dödas. Samtidigt är det svårt att skilja de dödsfall som är resultatet av misshandel från dem som härrör ur olyckor. Det är endast då det är helt klart att yttre våld orsakat döden som barnamord registreras som just sådana. Bland de riktigt små barnen tillkommer också problematiken med plötslig spädbarnsdöd; små barn som plötsligt dör anses oftast ha fallit offer för just plötslig spädbarnsdöd. Dödsmisshandeln försvinner alltså i siffrorna.⁷⁷ Ett annat problem med de minsta barnen är att dessa är särskilt utsatta vad gäller det dödliga våldet från föräldrars eller annan vårdnadshavares sida. Detta beror inte bara på att små barn är fysiskt

---

⁷³ Miller- Perrin a.a. sid 80, Crosson- Tower a.a. sid 102.

⁷⁴ Crosson- Tower a.a. sid 102.

⁷⁵ Miller- Perrin a.a. sid 81.

⁷⁶ Hindberg (1997) sid 62f.

⁷⁷ Hindberg (1999) sid 60f.

ömtåligare än äldre; dessa yngre barn kan inte själva kommunicera med omvärlden på så sätt att misshandel skulle kunna avslöjas. Ytterligare en orsak är det faktum att de riktigt små barnen inte kommer i kontakt med omgivande professionella strukturer på samma sätt som äldre barn gör. Barn som inte går i skolan eller är på barnhem omges i princip endast av sina föräldrar samt sjukvårdspersonal de få gånger de är på hälsoundersökningar.⁷⁸

Något som också ofta medför osäkerhet i statistiken över barn som misshandlats till döds, är det faktum att fallen där barnets dödsfall följts av massmord inom familjen ofta inte syns i statistiken. Det kan till exempel röra sig om en pappa som efter att ha slagit ihjäl sitt ena barn även mördar övriga barn och sin fru. Ett sådant fall registreras oftast som massmord inom familjen och barnmisshandeln döljs därför i övrig statistik.⁷⁹ Även då barnet mördas som ett resultat av långvarig misshandel som aldrig kommit till myndigheternas kännedom, döljs mycket av sanningen.

En väldigt intressant fråga i detta sammanhang, är huruvida dödsmisshandeln oftast föregås av långvarig misshandel av barnet eller om dödsfallet är resultatet av ett isolerat våldstillfälle. I en amerikansk undersökning gjord av Neil Websdale, visade det sig att i nästan hälften av de undersökta fallen (49.4%) hade det dödade barnet tidigare blivit misshandlat av den förälder/vårdnadshavare som senare kom att ta livet av barnet. Undersökningen visade även att denna barnmisshandel i flera fall pågick parallellt med att partner till den misshandlande föräldern också blev utsatt för misshandel av samma förövare.⁸⁰ Websdale menar även att barn som blivit misshandlade förut riskerar att utsättas för dödsmisshandel i större grad än de barn som inte blivit misshandlade förut. Detta tycks enligt min åsikt vara en naturlig slutsats. Att sedan barn som inte blivit misshandlade förut också kan råka ut för dödligt våld från en förälders sida kan naturligtvis aldrig uteslutas.

Frågor som de flesta säkert ställer sig när de hör talas om föräldrar som har dödat sina barn är: hur kan någon döda sitt eget barn? Hur är det möjligt? Ja, detta är naturligtvis inte frågor som har några lätta, självklara svar. Men liksom vad gäller de flesta brott (utom möjligtvis de där förövaren är psykiskt sjuk eller dyligt) finns det alltid ett motiv hos gärningsmannen. Vad detta motiv är, om det går att utröna, är inte alltid så lätt att förstå. Även om man vet den faktiska betydelsen hos orden, kan det vara svårare att förstå innebörden i motivet. Exempelvis, hur kan en moder till ett litet spädbarn tycka att döden är det mest rättvisa för sitt barn av den anledningen att hon själv känner sig otillräcklig? Detta är naturligtvis svårt att förstå men det är tyvärr inget ovanligt i sammanhanget. Fenomenet kallas Altruism och innebär att modern eller fadern tar livet av barnet av barmhärtighet. Det kan

---

⁷⁸ Websdale, Neil: *Understanding domestic homicide*, Northeastern University Press, Boston, 1999, sid 202.

⁷⁹ Websdale a.a. sid 167.

⁸⁰ Websdale a.a. sid 174.

röra sig om ett handikappat eller ett sjukt barn som enligt förövarens mening skulle få det bättre genom förkortat "lidande". Oftast handlar det dock i stället om att föräldern är deprimerad och känner sig otillräcklig att ta hand om barnet. Det vanligaste motivet till att en förälder misshandlar sitt barn till döds är dock disciplin. Bestrafningen av barnet då detta inte uppfört sig enligt föräldrarnas önsknings tog överhanden med döden som följd. Ett annat vanligt motiv var hämnd från den dödades sida gentemot den andra föräldern.⁸¹

Vad är då skillnaden mellan de familjer där barnmisshandel förekommer men där denna inte leder till döden och de familjer där barnmisshandeln får döden som resultat? Skillnaderna är inte så stora som man kanske kunde tro. Den vanligaste skillnaden är att det i familjer där barn misshandlas till döds finns mer psykiska sjukdomar och psykiska personlighetsstörningar än i de familjer där misshandeln inte leder till dödlig utgång.⁸²

Till sist ska nämnas något om ett fenomen som förekommer bland annat i England och i USA men som inte finns i Sverige. Som jag har sagt tidigare bedrivs ingen egentlig forskning i Sverige om mord och dödsmisshandel mot barn. I England och i USA förekommer dock förutom "vanlig" forskning, något som kallas "Death inquires" (i USA kallas det Multiagency Child Death Reviews). Dessa undersökningar görs av grupper med personer från flera olika myndigheter. Genom att analysera olika ärenden där barn mist livet men dödsorsaken fortfarande är oklar, kan man förutom att fastställa dödsorsaken, även få information till att förbättra det förebyggande arbetet samt utröna vilka misstag myndigheterna begått under utredningen. På detta sätt kan arbetsmetoderna förfinas. En helhetsbild av fallet kan också ge svar på frågan vilken hjälp den aktuella familjen kan behöva efter det tragiska dödsfallet. Anledningen till att en helhetsbild går att frambringa på detta vis, är att undersökningarna som görs är tvärvetenskapliga, d v s. representanter från olika vetenskapsområden finns med i undersökningsgrupperna. De aktuella vetenskapsområdena är medicinska såväl som sociala och psykoslogiska.⁸³ Enligt min mening verkar dessa death inquires vara ett mycket lämpligt verktyg även för svenska myndigheter. Inte minst möjligheten att fastställa dödsorsaken kan vara till god hjälp för att särskilja dödsmisshandel av barn från övriga dödsfall bland barn. Även som metodförfinande redskap tycks dessa undersökningar vara positiva.

4.5 Barnmisshandel i nuvarande lagstiftning

Det finns inget straffstadgande i den svenska lagstiftningen där barnmisshandel nämns som ett fristående brott. Å ena sidan finns förbudet mot aga i föräldrabalken, å andra sidan finns brottet misshandel i

---

⁸¹ Hindberg (1997) sid 60f.

⁸² Hindberg (1997) sid 58.

⁸³ Hindberg (1997) sid 62ff.

brottsbalken. Det förstnämnda är dock inte straffsanktionerat, samtidigt som det senare inte nämner misshandel av barn specifikt. I stället är det en rad olika straffbestämmelser som kan bli aktuella när ett barnmisshandelsfall ska bedömas. Även om det i de flesta fallen är misshandelsbrottet som blir aktuellt, finns det även andra brott som kan tänkas ha begåtts. I detta avsnitt ämnar jag därför gå igenom de olika stadganden som kan bli aktuella. I detta sammanhang får man inte glömma FN: s konvention om barnets rättigheter, den så kallade Barnkonventionen, som ska påverka alla åtgärder där barn är involverade.

Ytterligare något som bör hållas i åtanke när barnmisshandel som brottsligt beteende diskuteras, är de bevissvårigheter som vanligtvis uppstår i sådana situationer. När det rör föräldrar eller andra vårdnadshavare som misshandlar sina barn, sker detta allt som oftast i hemmet, vilket medför att insynen i princip är noll. De enda möjliga vittnena är den andra föräldern eller eventuella syskon.

Grunden för kommentarerna till de olika brottstyperna i de följande avsnitten är främst hämtade från Brottsbalkskommentaren del I.⁸⁴

4.5.1 Förbudet mot aga (FB 6:1)

Rätten att använda aga i uppfostringssyfte ströks ur föräldrabalken 1966 men det var inte förrän 1979 som förbudet mot aga infördes. Om detta stadgas i 6:1 FB. Som sagts ovan så är alltså agaförbudet inte straffsanktionerat. Man får i stället bedöma ett specifikt fall utifrån misshandelsbrottet i BrB 3:5.

Med kroppslig bestraffning menas i lagrummet främst handlingar som medför att barnet tillfogas kroppsskada eller smärta, även då störningen är helt lindrig eller hastigt övergående. Det är vidare bara användandet av våld i bestraffningssyfte som avses, d v s. våld som drabbar barnet i efterhand för något som barnet gjort eller underlåtit att göra. Det har ansetts att föräldrar i andra fall måste ha viss rätt att övervinna fysiskt motstånd från barnets sida; detta är oundvikligt för att föräldrarna ska kunna fullgöra sina skyldigheter att ha uppsikt över barnet, särskilt då det är litet. Exempel på sådana situationer är då en förälder måste lyfta eller rycka undan barnet för att undvika att det skadar andra eller gör sig själv illa.

För att misshandel enligt brottsbalken ska anses föreligga, krävs att den kroppsliga störningen inte är allt för lindrig eller hastigt övergående. Agaförbudet går alltså utöver det straffbara området enligt misshandelsparagrafen. Till den del detta är fallet, har bestämmelsen betydelse främst som ett pedagogiskt stöd i strävandena att övertyga föräldrar och andra om att inga former av våld får vara medel i barnens

---

⁸⁴ Holmqvist, Lena mfl.: *Brottsbalken. En kommentar. Del I (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Studentutgåva 2, Norstedts juridik AB, Stockholm, 2000.

uppfostran, detta enligt lagens förarbeten. Att straffbelägga överträdelser av agaförbudet utöver vad som redan följde av brottsbalkens regler ansågs inte nödvändigt.

4.5.2 Misshandel (BrB 3:5)

Misshandel kan ta sig formen av en rad olika handlingar, exempelvis att en förälder slår, sparkar, river, biter eller förgiftar sitt barn. Men även situationen att en förälder underlåter att söka läkarvård åt sitt barn när så behövs, är att hänföra till misshandelsbrottet. Eftersom föräldrar och vårdnadshavare har ställning av skyddsgaranter i förhållande till sina barn, har de också en skyldighet att avvärja faror som hotar barnet. Även psykiskt lidande är att anse som misshandel men det krävs då att lidandet medför en medicinskt påvisbar effekt, till exempel en psykisk chock. Detta medför svårigheter eftersom det även krävs att det bevisas att det psykiska lidandet hänger samman med våldet.

Med ”vanmakt eller något annat sådant tillstånd” menas att försätta någon i till exempel medvetlöshet, yrsel eller total berusning av alkohol eller narkotika.

I regel bedöms misshandel av barn som grov misshandel enligt nedan.

4.5.3 Grov misshandel (BrB 3:6)

När en vuxen person, exempelvis en förälder, misshandlar ett barn bedöms det oftast som grov misshandel, i alla fall då det rör sig om ett litet barn. Våldshandlingar mot den som är fysiskt väsentligt svagare, exempelvis ett litet barn, framstår oftast som väldigt kvalificerad misshandel även om våldet i sig inte varit livsfarligt eller medfört så svåra skador att misshandeln ska bedömas vara grov enbart utifrån dessa grunder.

Vid den helhetsbedömning som ska göras för att avgöra huruvida gärningen ska anses som grov misshandel, är omständigheten att gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom av betydelse. Det kan röra sig om situationen att en förälder orsakat sådant lidande hos sitt barn genom att underlåta att söka läkarvård för barnet. Om gärningsmannen haft skadeavsikt eller visat total likgiltighet inför barnets tillstånd, utgör det en omständighet som bör medföra att brottet anses vara grovt. Religiösa skäl eller dylikt kan medföra en mildare bedömning.

I praxis finns exempel på hur misshandel av barn ska bedömas. I NJA 1992 s. 85 bedömdes misshandel av ett litet, skyddslöst barn som tilldelats ett stort antal slag mot huvudet och kroppen, som grov. (Straffet blev av Högsta Domstolen ett år och sex månader i fängelse). I NJA 2000 s. 612 ansåg HD det vara grov misshandel då en man tillfogat sin fyraåriga styvdotter skador

som bedömdes vara livshotande. Mannen hade dessutom underlåtit att snarast söka läkarvård för flickans skador.

4.5.4 Vållande till kroppsskada eller sjukdom (BrB 3:8)

Vållande till kroppsskada eller sjukdom kräver inte att gärningsmannen hade uppsåt med avseende på de skador han orsakat. Detta innebär att en förälder kan dömas för vållande till kroppsskada eller sjukdom om han eller hon skadat sitt barn utan att ha uppsåt till det. Det är tillräckligt att oaktsamhet föreligger. Även fall där en förälders underlåtelse har inneburit skada för barnet kan omfattas av bestämmelsen. Liksom vad gäller misshandelsbrottet kan medicinskt påvisbart psykiskt lidande omfattas.

4.5.5 Framkallande av fara för annan (BrB 3:9)

Denna bestämmelse kräver varken att skada har inträffat eller åsyftats eller att uppsåt har förelagat. Det som krävs är i stället grov oaktsamhet samt att konkret fara har uppkommit, d v s. fara i det särskilda fall som ligger till bedömande. Det är tillräckligt att en människa har kommit i farozonen, någon skada krävs alltså inte. Ett exempel för att visa hur brottstypen kan bli aktuell i barnmisshandelsfall är situationen då en förälder förgiftar sitt barn. Även om ingen skada inträffar, kan ansvar för framkallande av fara för annan föreligga. I rättsfallet RH 1981:107 hade en kvinna underlåtit att söka läkarvård åt sin fyraåriga flicka efter att denne tagit ett okänt antal lugnande tabletter. Detta trots att mamman fått ett auktoritativt besked att läkare omedelbart borde uppsökas. Det hade gått åtskilliga timmar innan mamman till slut tog sin dotter till läkare. Det konstaterades att flickan fått i sig en dos som översteg normaldosen av tableterna och förgiftning var för handen. Mamman dömdes för framkallande av fara för annan. Påföljden stannade dock vid böter eftersom mamman hade sökt vård åt flickan innan tecken på förgiftning uppkommit.

4.5.6 Olaga tvång (BrB 4:4)

Från straffbarhet utesluts sådana fall där gärningsmannen, till exempel en förälder, kan stödja sin rätt att använda tvång på en laga rätt att tillgripa sådant tvång. Möjligheten finns dock att han har överskridit gränserna för denna rätt och då kan ansvar för olaga tvång komma i fråga. Föräldrars uppsiktsplikt över sina barn är exempel på fall då en laga rätt att använda tvång föreligger. Stadgandet om denna uppsiktsplikt finns i FB 6:2. under utövandet av denna plikt kan det bli nödvändigt för en förälder att ingripa genom våld mot person, särskilt vad gäller små barn. Sådana gärningar är inte brottsliga såvida de inte är att anse som kränkande behandling (enligt FB 6:1).

För att ansvar för olaga tvång ska kunna bli aktuellt, krävs att ett resultat har uppnåtts samt att detta resultat täcks av gärningsmannens uppsåt. Har inte något resultat uppnåtts kan ansvar för fullbordat brott ej komma i fråga.

4.5.7 Grov fridskränkning (BrB 4:4a)

Vad gäller barnmisshandel är det första stycket i paragrafen om grov fridskränkning som kan bli aktuell. Bakgrunden till att detta nya brott infördes var att det inom det straffrättsliga regelsystemet är svårt att tillräckligt beakta det straffvärda i ett upprepat, systematiskt kränkande handlande som i och för sig utgörs av ganska bagatellartade gärningar. Det straffrättsliga regelsystemet är inriktat på enskilda handlingar som är avgränsade i tid och rum. Grov fridskränkning kan alltså bli aktuell då ett barn under en längre tidsperiod systematiskt blir utsatt för misshandel av sina föräldrar eller vårdnadshavare. Det krävs att flera brottsliga gärningar är uppe till domstolens bedömning samtidigt samt att dessa gärningar har ett visst samband. Det krävs även att offret är detsamma för alla de gärningar som ska bedömas.

4.5.8 Olaga hot (BrB 4:5)

Med detta stadgande avses främst att bereda straffrättsligt skydd för vissa angrepp mot en enskild persons känsla av trygghet till person och egendom. Det är enligt bestämmelsen tillräckligt att hotet är ägnat att hos den hotade framkalla allvarliga farhågor att hotet ska verkställas.

4.5.9 Ofredande (4:7)

Ofredande kan röra sig om sådana handlingar som exempelvis att någon avsiktligt knuffar annan eller rycker och sliter i hans kläder. Även att spotta på någon hänförs till ofredande. Det rör sig främst om sådana lindrigare handlingar som inte framkallar smärta hos offret och därför inte är att anse som ringa misshandel eller försök till sådan. Föräldrars trakasserier av sina barn kan falla under denna bestämmelse; i förarbetena sades att omfattande och systematiska trakasserier till exempel vid mobbning eller annat psykiskt våld, kan utgöra sådana beteenden som är att bedöma som ofredande. Det är i begreppet "hänsynslöst beteende" sådana trakasserier skulle falla inunder.

4.5.10 Förolämpning (BrB 5:3)

Ansvar för förolämpning kan bli aktuellt till exempel då den misshandlande föräldern genom sina handlingar ämnar sära barnets ärekänsla, barnets subjektiva ära. Exempel på sådana sårande handlingar är skällsord, skymfliga hotelser eller beskyllningar. Även föraktfull behandling av barnets kropp genom att till exempel spotta på barnet ses som en förolämpning.

4.5.11 FN:s konvention om barnets rättigheter

Sverige ratificerade FN:s konvention om barnets rättigheter, den så kallade barnkonventionen, år 1990. Konventionen bygger på fyra grundläggande principer: förbud mot diskriminering (artikel 2), barnets bästa (artikel 3), rätten till liv och utveckling (artikel 6) samt rätten att uttrycka sina åsikter (artikel 12).

Barnkommittén konstaterade i sitt betänkande ”Barnets bästa i främsta rummet”⁸⁵ att svensk lagstiftning huvudsakligen stämmer överens med barnkonventionens krav. Ett par exempel kan ges på där svensk lag har ändrats för att bättre stämma överens med barnkonventionen: socialtjänstlagen har kompletterats med en bestämmelse om att barnets bästa ska präglade åtgärder som rör barn. Även föräldrabalken har tillförts ett utpräglat barnperspektiv. Konventionen ska tillämpas på alla nivåer i samhället – centralt, regionalt och lokalt – så att barnens intressen tillvaratas på bästa möjliga sätt. Det är viktigt att beslutsfattare och andra vuxna som i sitt arbete ansvarar för och möter barn och ungdom låter barnkonventionens grundläggande principer präglade arbetet.⁸⁶

Klart är att barnkonventionen tar avstånd från aga. Detta kan utläsas ur artikel 19 som skyddar barnet mot våld på så sätt att konventionsstaterna åtagit sig att genom olika åtgärder skydda barn från olika former av misshandel och andra övergrepp. I artikel 28 (2) förbjuds skolaga genom att föreskriva att barnens mänskliga värdighet ska iaktas vid upprätthållandet av disciplinen i skolan samt att konventionen i övrigt ska följas. Vidare förbjuder artikel 37 (a) tortyr och annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av barn. Nämnas kan även att artikel 5 ska ses i ljuset av artikel 19; föräldrarna ska ge sitt stöd och sin hjälp åt barnet, allt efter ålder och mognad, för att successivt göra barnet mer delaktigt i vardagen.⁸⁷

Trots att barnaga enligt FN: s barnkommitté strider mot barnkonventionens mål, kvarstår både barnaga och annan förödmjukande behandling av barn i de flesta av världens länder. Förslag har därför kommit flera gånger från kommitténs sida om att ett generellt förbud mot aga bör införas i alla konventionsstater. Detta är dock en mycket svår fråga att ena världens länder kring och än så länge har ett sådant förbud inte kunnat införas.

Barnkommittén har även försökt att få de konventionsstater utan ett agaförbud att vidta åtgärder för att öka medvetenheten om agans negativa

---

⁸⁵ SOU 1997:116 *Barnets bästa. FN: s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.*

⁸⁶ SOU 2001:72 sid 106.

⁸⁷ SOU 2001:72 sid 112.

konsekvenser och genom utbildning och information visa alternativ till agan både vad gäller uppfostran av barn i hemmet och i skolan.⁸⁸

Barnkonventionen är ett viktigt dokument för barnens rättigheter. Det skulle vara intressant att utreda vilken inverkan konventionen egentligen har för handläggningen av ärenden om barnmisshandel. Enligt min mening finns det en svaghet i konventionen i det att den inte har några sanktionsmöjligheter knutna till sig. Visst skulle det vara svårt att finna ett system som fungerar väl samtidigt som det är lättillämpligt men med ett sanktionssystem skulle konventionens betydelse för handläggningen säkert öka.

4.6 Bör ett fristående barnmisshandelsbrott införas?

Med tanke på de många olika brottsrubriceringar som kan bli aktuella vid barnmisshandel, kan man fråga sig om inte det vore enklare att införa ett fristående barnmisshandelsbrott. Det skulle i så fall röra sig om ett frigörande av misshandel mot barn från misshandelsbrottet i 3:5 BrB. Kommittén mot barnmisshandel för i sitt slutbetänkande⁸⁹ ett resonemang om denna fråga och kommer fram till att ett skapande av ett nytt brott av olika anledningar inte är att föredra. Jag avser inte att ge en fullständig redogörelse för deras skäl utan i stället berör jag deras åsikt om jag i min diskussion kommer in på områden där kommittén har en klar ståndpunkt. För ytterligare om denna fråga, se avsnitt 5.7 samt 6 analysen.

Ett av kommitténs skäl mot införandet av ett nytt brott mot barnmisshandel är att detta på ett felaktigt sätt skulle framhäva misshandelsbrottet framför de andra brott som kan bli aktuella vid barnmisshandel. Detta kan jag till viss del hålla med om men beror det inte främst på hur det nya brottet utformas? Det är ju inte nödvändigt att endast misshandel i förståelsen 3:5 BrB skulle omfattas, utan kanske kunde man införa ett brott liknande den grova fridskränkningens utformning? Naturligtvis uppstår redan här frågan vilket förhållandet mellan barnmisshandelsbrottet och det redan existerande fridskränkingsbrottet skulle bli. Det sistnämnda brottet kräver att den brottsliga gärningen är en del av en mer långvarig trakassering. Kanske kunde det nya brottet omfatta samma breda spektrum av brottsliga gärningar men i stället riktas mot enstaka, isolerade händelser? I så fall skulle det typiska barnmisshandelsbrottet vara ett fall där ett barn blivit fysiskt misshandlat och/eller utsatt för psykisk misshandel i form av hot eller kränkningar. Enligt min mening torde det dock vara svårt att avgränsa sådana gärningar till att ses som ett enskilt brott, isolerat i tid och rum från eventuella andra brottsliga gärningar. Det är ju den svårigheten som fridskränkingsbrottet i viss mån löste då det infördes, eller rättare sagt: fridskränkingsbrottets införande medförde att ett brott inte behövde vara

---

⁸⁸ SOU 2001:72 sid 113.

⁸⁹ SOU 2001:72 sid 332-338.

klart avgränsat i tid och rum för att kunna definieras som *en* brottslig gärning. Avgränsningsproblematiken trubbades därmed av. En förutsättning för denna möjlighet är just att den brottsliga gärningen ses som ett led i en omfattande brottslig verksamhet riktad mot en särskild person. Om en längre, inte exakt avgränsad tidsperiod inte används utan den ”vanliga” avgränsningen i tid och rum blir standard, torde denna avgränsning bli mycket svår i ett föreslaget barnmisshandelsbrott där ett så stort utbud av gärningar skulle omfattas. Alternativet torde därför bli att ett nytt brott antingen omfattade endast fysisk misshandel (kommitténs åsikt blir då återigen ett problem), endast psykisk misshandel eller att omfattningen sätts att motsvara den för fridskränkningen. Frågan uppstår då om det finns ett behov av att ”barnfridskränkning” framhävs utöver annan kränkning av närstående. Ett skäl för torde vara det faktum att så har skett angående kvinnomisshandel och att det därför torde finnas samma skäl för barnmisshandel. Jag tror att en sådan lösning är den som har största chans att fungera i praktiken.

Ofta framförs åsikten att den psykiska misshandeln är svår att upptäcka på grund av att den inte lämnar synliga skador på samma sätt som den fysiska misshandeln oftast gör. Även om misshandelsbrottet i 3:5 BrB omfattar även den psykiska misshandeln, kunde kanske en lösning på problemet vara att införa ett barnmisshandelsbrott som endast omfattade psykisk misshandel och bedöma den fysiska misshandeln enligt 3:5 BrB som redan är fallet? På detta sätt kunde man lyfta fram den psykiska misshandeln så att den i större mån uppmärksammades. Frågan är dock om införandet av ett fristående barnmisshandelsbrott i allmänhet och ett endast omfattande psykisk misshandel i synnerhet, skulle medföra att fler fall av barnmisshandel upptäcks och lagförs. Och om detta också kunde innebära att fler gärningsmän fälls för brott. Som jag nämnt tidigare så är ju en av de stora svårigheterna med barnmisshandel att brott ofta är väldigt svårt att bevisa samt att hemmets slutna vrå medför att insynen är liten. Det är kanske i stället så att problemet inte ligger på kriminaliseringsnivån utan snarare på att samhället inte är tillräckligt bra på att undervisa och informera om barnmisshandel och hur denna kan förebyggas? Mer om denna fråga under avsnitt 5.7.

En ståndpunkt som kommittén mot barnmisshandel tar upp i sin diskussion om införandet av ett barnmisshandelsbrott, är den om försummelse att tillgodose barnets behov skulle omfattas av en kriminalisering. Kommitténs åsikt är att så inte borde vara fallet. Med försummelse att tillgodose barns behov avses såväl behov i form av mat, kläder och hygien men även emotionella behov såsom uppskattande ord och närhet. På detta område måste jag nog hålla med kommittén, särskilt utifrån det faktum att det förmodligen skulle innebära mer skada än nytta för barnet i fråga om föräldern dömdes till ansvar för försummelsen. Enligt min åsikt torde det då vara bättre att utforma ett utbildningsprogram för föräldrar som försummar sina barn, där de tillsammans med barnet och kunnig personal lär sig att ta hand om och förstå sitt barns behov. Även om jag annars är av den åsikten

att då barn blivit misshandlade, är det barnet som ska stå i centrum för behandlingen, tycks det i fall av försummelse föreligga en så allvarlig brist hos föräldern att någon annan utgångspunkt inte torde finnas. Naturligtvis kan det i vissa fall vara psykiska problem eller utvecklingsstörningar som ligger bakom en förälders oförmåga att ta hand om sitt barn. I dessa fall torde det vara att föredra en bedömning huruvida föräldern tillfälligt bör ifråntas vårdnaden om sitt barn. Detta för att barnet ska få hämta sig samtidigt som föräldern får utbildning och information om betydelsen av att tillgodose sitt barns behov. En annan lösning kan vara att föräldern under en övergångsperiod får daglig assistans i skötseln av barnet. Straffrättsliga sanktioner tycks alltså inte vara det rätta sättet att lösa problemet.

5 Ett ärendes gång

5.1 Inledning

När en anmälan om barnmisshandel kommer till myndigheternas kännedom startar en process som är väldigt påfrestande för de inblandade parterna. Oftast rör det sig om familjetragedier där familjemedlemmarna ställs mot varandra på motsatta sidor. Det är här av största vikt att ärendet handläggs skyndsamt och smidigt så att drabbade personer slipper utsättas för ytterligare stress. Det är tyvärr inte ovanligt att myndighetsarbete drar ut på tiden och detta kan särskilt bli fallet då flera myndigheter är inblandade samtidigt och då dessa måste samarbeta. Jag har för avsikt att i detta kapitel se närmare på den gång ett barnmisshandelsärende har från det att en anmälan görs, tills det att det blir dags för en eventuell rättegång, d v s. då handläggningen av ärendet är avslutat för polisens och socialtjänstens del. I min avslutande analys ser jag sedan tillbaka på detta kapitel för att kunna undersöka möjligheterna till eventuella förbättringar. Det är i detta sammanhang viktigt att komma ihåg det faktum att fastän lag och föreskrifter föreskriver ett visst sätt för hanteringen av aktuella ärenden, förekommer det alltid avvikelser från dessa riktlinjer på ett eller annat sätt. Faktorer som påverkar kan exempelvis vara minskade resurser och därpå följande personalnedskärningar.

Jag ämnar inte ge någon närmre beskrivning av socialtjänstens och polisens organisationer, strukturer och verksamhetsformer i allmänhet, detta ligger utanför uppsatsens ämne och syfte. I vissa sammanhang är detta dock oundvikligt för läsarens möjlighet att följa resonemanget. Därför kommer jag att ge en del information om detta där så behövs. Någon heltäckande redovisning kommer alltså inte i fråga och jag hänvisar läsaren till andra källor för sådan information. Här ska dock nämnas att enligt socialtjänstlagen ansvarar kommunerna för socialtjänsten inom sitt område och denna fullgörs av den nämnd som kommunen bestämmer, alltså socialnämnden (2:1 och 2:4 första stycket SoL).

Den förste januari 2002 träder en ny Socialtjänstlag (2001:453) i kraft. Jag har därför valt att hänvisa till denna nya lag i min uppsats, då en hänvisning till den dessförinnan gällande lagen enligt min åsikt inte skulle vara till någon nytta. Paragrafindelningen i den nya lagen är nämligen annorlunda än i den gamla lagen (1980:620).

Efter att jag således gått igenom den ärendegång som finns enligt nuvarande lagstiftning, kommer jag att i ett avslutande avsnitt i detta kapitel titta närmre på frågan om handläggningen skulle kunna förändras till det bättre om barnmisshandel frigörs från det allmänna misshandelsbrottet för att bilda ett fristående brott.

5.2 Anmälan

En anmälan om barnmisshandel kan ske på flera olika sätt. Dels kan en sådan inkomma till socialtjänsten, dels kan den inkomma till polisen. Anmälaren kan vara såväl en enskild som anser att ingripande behövs som en myndighet där ett misstänkt fall av barnmisshandel har upptäckts i det löpande arbetet.

5.2.1 Anmälan till socialtjänst

Anmälningsskyldigheten för myndighetspersoner och anmälningssupplemaningen till enskilda finns i socialtjänstlagens (SoL: s) fjortonde kapitel och första paragraf. SoL 14:1 har följande lydelse:

”Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller misshandlas i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 3 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.”

Som kan utläsas ur detta lagrum, *bör* enligt första stycket enskilda personer anmäla till socialnämnden om de känner till att ett barn riskerar att komma

till skada och om detta förhållande kan kräva ett ingripande från socialnämndens sida. Någon skyldighet för privatpersoner att göra en anmälan till socialnämnden finns alltså inte, utan det rör sig snarare om en rekommendation. Skulle anmälaren välja att vara anonym, hindrar detta inte att en utredning påbörjas. Socialnämnden är ändå skyldig att undersöka uppgifterna även om det naturligtvis blir svårare för tjänstemannen att få uppgifter bekräftade eller att få ytterligare uppgifter från anmälaren.⁹⁰ Viktigt att komma ihåg är att även obestyrkta eller svårbedömda uppgifter om att barnmisshandel förekommer ska anmälas. Det är sedan socialnämndens uppgift att genom en utredning undersöka om grund finns för uppgifterna.⁹¹ Om denna skyldighet stadgas i 11:1 första stycket SoL.

För myndigheters del gäller däremot enligt 14:1 SoL andra stycket en anmälningsskyldighet. Det innebär att myndigheter och deras personal har en ovillkorlig skyldighet att anmäla misstänkta fall av barnmisshandel och andra fall där barn misstänks fara illa, då sådana misstankar uppkommer inom ramen för deras verksamhet. Trots denna skyldighet och trots att den som underlåter att anmäla kan drabbas av påföljd enligt brottsbalken eller enligt arbetsrättsliga regler⁹² har undersökningar visat att anmälningsskyldigheten är överlag låg hos de olika yrkesgrupper som omfattas av skyldigheten.⁹³ Det är viktigt att komma ihåg att det inte bara är offentlig verksamhet för barn och ungdom som omfattas av anmälningsskyldigheten. Även enskilt bedriven verksamhet såsom daghem och privata skolor omfattas, d v s. all sådan privat verksamhet som bedrivs inom områdena för barn, ungdom, hälso- och sjukvård samt inom socialtjänstens område omfattas av anmälningsskyldigheten. Även Barnombudsmannen är enligt femte stycket i 14:1 SoL och lagen (1993:335) om Barnombudsman skyldig att anmäla till socialnämnden om han i sin verksamhet upptäcker fall där underåriga misshandlas i hemmet eller annars far illa.

Socialnämnden får anses ha som sin uppgift att informera berörda myndigheter om dessas anmälningsskyldighet. Vidare upphör inte anmälningsskyldigheten bara för att socialnämnden påbörjat en utredning, utan en anmälningsskyldig person som vet om att utredning i ett fall har påbörjats, är även skyldig att underrätta nämnden om han eller hon får nya uppgifter angående ärendet.⁹⁴

För myndigheters del gäller enligt 14:1 fjärde stycket SoL även en uppgiftsskyldighet. I lagrummet stadgas att de myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som nämns i samma paragrafs andra

---

⁹⁰ Socialstyrelsen: *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3, Stockholm, 1995, sid 24.

⁹¹ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län: *Våld inom familjen en handbok i myndighetssamarbete*, Allmänna förlaget, Stockholm, 1991, sid 32.

⁹² SOU 2001:72 sid 183.

⁹³ SOU 2001:72 sid 164.

⁹⁴ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3, sid 23.

stycke, omfattas av en skyldighet att till socialnämnd lämna alla de uppgifter som kan vara av betydelse för socialnämndens utredning av ett visst barns behov av skydd. Denna uppgiftsskyldighet föreligger även om det inte är den aktuella myndigheten som har gjort anmälan till socialnämnden, och skyldigheten är liksom anmälningsskyldigheten ovillkorlig. Omfattningen på uppgiftsskyldigheten motsvarar de uppgifter som har betydelse för den aktuella utredningen och det är upp till den utlämnande myndigheten att avgöra huruvida deras uppgifter kan räknas dit. Skulle socialnämnden inte få ut de uppgifter som de efterfrågar, har den dock delvis en möjlighet att överklaga myndighetens beslut att inte utlämna uppgifterna⁹⁵ Värt att notera är det faktum att uppgiftsskyldigheten tidigare endast gällde myndigheter som bedrev verksamhet för barn och ungdom. Detta var fallet då första stycket i 71 § SoL endast utpekade sådana myndigheter som anmälningsskyldiga och då fjärde stycket hänvisar till det första. I rättsfallet RÅ 85 2:6 fick detta till följd att eftersom det sjukhus som var aktuellt i rättsfallet inte bedrev sådan verksamhet för barn och ungdom som 71 § SoL tidigare hänvisade till, var sjukhuset inte heller skyldigt att utlämna uppgifter till socialnämnd på dennas begäran i ett ärende som gällde skydd för ett barn. Idag hade dock situationen blivit annorlunda eftersom 14:1 SoL inte bara hänvisar till myndigheter som bedriver verksamhet för barn och ungdom utan även myndigheter inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst. Om situationen i rättsfallet hade utspelat sig idag hade alltså socialnämnden med största sannolikhet fått ut de uppgifter den begärde.

Jag vill särskilt nämna hälso- och sjukvård som exempel på verksamhet som omfattas av anmälningsskyldigheten. Det rör sig här om forum som ofta kommer i kontakt med misshandlade barn och deras familjer. Det kan ju till exempel vara så att sjukhuset är det första stället ett misshandlat barn uppmärksammas på; kanske går barnet ännu inte i skolan eller syns inte skadorna när barnet är påklätt. Att inte alla misshandlande föräldrar tar sina skadade barn till en läkare får anses klart men ofta är det ju så att läkare uppsöks men förklaringen av skadornas uppkomst ”förskönas”. Enligt 14:1 SoL omfattas sjukvårdspersonal av anmälningsskyldigheten och är alltså skyldiga att anmäla ett misstänkt fall av barnmisshandel till socialnämnden.

För att socialtjänsten ska kunna fullgöra en av sina viktigaste uppgifter, nämligen att försäkra att barn och ungdomar som riskerar att fara illa får den hjälp och det stöd de behöver (bl. a. 5:1 SoL), krävs att allmänhet och de verksamheter som omfattas av anmälningsskyldigheten verkligen anmäler fall av barnmisshandel som de stöter på i sitt arbete och i sin vardag. Även om en del av fallen uppmärksammas av socialtjänsten själv genom exempelvis dess uppsökande verksamhet, torde dessa endast vara en bråkdel av alla barnmisshandelsfall som förekommer. Ofta har alltså andra människor och verksamheter större möjlighet att upptäcka barn som far illa.

---

⁹⁵ Allmänna råd 1994:3 sid 27.

Trots att anmälningsskyldigheten enligt 14:1 SoL är ovillkorlig för de verksamheter som rör barn och ungdom, är det långt ifrån alla fall som anmäls. Av olika anledningar är de personer som omfattas av skyldigheten överlag dåliga på att fullgöra sina plikter enligt lagrummet. Vad detta beror på kan nog grubblas över och diskuteras i all evighet men undersökningar har gjorts som visar på en del av orsakerna. Jag tänkte här kort beröra några av dessa olika skäl som man har funnit vid undersökningar av olika verksamheter. Detta för att läsaren ska få en bild av hur verkligheten bakom anmälningsskyldigheten ser ut. För lagtexten ser ju väldigt fin ut men som vi vet är det sällan en lag fungerar perfekt.

En av de orsaker till att anmälningsskyldigheten inte följs har i undersökningar visat sig vara det faktum att kännedom om att en sådan skyldighet alls föreligger och vad denna skyldighet innebär saknas.⁹⁶ Detta är alltså fallet trots att socialnämnden enligt bland annat 3:1 första stycket SoL har som uppgift att informera om kommunens socialtjänst, däri även om anmälningsskyldigheten. Antingen slarvar socialnämnden med denna information eller är det så, vilket jag ser som troligast, att anställda vid berörda verksamheter inte kan avgöra omfattningen av anmälningsskyldigheten och därför har svårigheter att avgöra när ett fall bör anmälas och när det inte bör anmälas. Det har även framkommit uppgifter som pekar på att socialnämnden har svårt att nå fram till alla de verksamheter som omfattas då dessa ständigt ökar. Ytterligare ett problem i detta sammanhang skulle vara att anmälningsskyldigheten endast regleras i SoL och inte i de olika lagar som styr de olika verksamheterna. Värt att nämnas är också att JO har uttalat den stora betydelsen av att skyldigheten är absolut; det är således inte upp till tjänstemännen själva att bedöma när ett fall ska anmälas och när sådan anmälan ska underlåtas.⁹⁷

Både för enskilda och myndigheter gäller att en anmälan kan vara antingen muntlig eller skriftlig. Något formkrav finns inte men JO har i fråga om myndigheters anmälan till socialnämnd yttrat att en sådan bör vara skriftlig med tanke på att större säkerhet uppnås då alla uppgifter i ett ärende dokumenteras på ett riktigt sätt. Vid en anmälan från en enskild är det dock mottagarens uppgift att dokumentera anmälarens information skriftligt.⁹⁸

5.2.2 Anmälan till polisen

En anmälan om barnmisshandel kan även inkomma till polisen som första myndighet. Även om det är att föredra att den första kontakten med myndighet är med socialtjänsten, är det naturligtvis inget hinder att en polisanmälan görs först. Om en situation uppstår då en polisanmälan angående barnmisshandel gjorts före en anmälan till socialnämnden, är det

---

⁹⁶ SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*, sid 177.

⁹⁷ SOU 2000:77 sid 178.

⁹⁸ Clevesköld, Lars m.fl.: *Handläggning inom socialtjänsten*, tredje upplagan, Publica, Stockholm, 1997, sid 89f.

polisens skyldighet enligt socialtjänstlagen 14:1 i kombination med polislagens (1984:387) 3 § att underrätta socialnämnden om förhållanden som kan föranleda åtgärd från nämndens sida. Barnet i fråga är alltså garanterat att dess situation uppmärksammas och att skyddsåtgärder vid behov sätts in från socialtjänstens sida. Jag kan redan nu nämna att socialnämndens och polisens utredningar är helt oberoende av varandra på det sättet att om en åklagare beslutar att lägga ner en förundersökning, påverkar detta inte socialnämndens arbete; nämnden är skyldig att utreda sådana uppgifter som kommit nämnden till kännedom och som kan föranleda en åtgärd från nämndens sida. Detta följer av 11:1 SoL och man torde härur kunna utläsa det faktum att socialnämnden har en utredningsskyldighet så länge missförhållandena fortgår och dessa inte saknar grund. Om en förundersökning läggs ner och det sedan visar sig vid socialnämndens undersökning att inga missförhållanden föreligger eller dessa har upphört, torde nämnden inte vara utredningsskyldig; några åtgärder blir ju inte aktuella.

Om man ser det som vanligast att en anmälan om barnmisshandel först kommer in till socialnämnden, aktualiseras regler om sekretess i det fall nämnden ska göra en polisanmälan. I vilka fall bör då en socialnämnd polisanmäla misstänkt barnmisshandel? Det finns ingen lagstadgad skyldighet för en socialnämnd att göra en polisanmälan. Inom ramen för socialnämndens skyldighet att värna om barns säkerhet och trygghet får det dock anses åvila nämnden att snarast polisanmäla misstänkta övergrepp mot barn.⁹⁹ Socialstyrelsen har i sin författningssamling från 1978 angivit ett antal skäl både för och emot att en socialnämnd bör polisanmäla misstänkt barnmisshandel.¹⁰⁰ Följande skäl har angivits för att en polisanmälan bör göras:

- Barnets rättsskydd måste tillgodoses
- Utredningsskäl
- En polisanmälan ger underlag för beslut i socialnämnd och länsrätt
- Anmälan ger underlag för behandlingsinsatser

Socialstyrelsen har också angivit ett par skäl mot att en polisanmälan görs i vissa fall:

- Fallet rör mindre allvarliga fysiska bestraffningar
- Polisutredning och rättegång bedöms som allvarlig belastning för socialtjänstens arbete med familjen och till nackdel för barnet

Sammanfattningsvis kan sägas att starka skäl måste föreligga för att socialnämnden ska underlåta att polisanmäla ett misstänkt fall av barnmisshandel.

---

⁹⁹ JO:s beslut den 9 september 1996 dnr 606-1995.

¹⁰⁰ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 34f.

I det fallet att socialnämnden ska göra en polisanmälan, är huvudregeln att nämndens tystnadsplikt hindrar en sådan anmälan såvida inte lagstöd finns.¹⁰¹ Angående exempelvis barnmisshandel, som ju är aktuellt här, finns sekretessreglerna för en polisanmälan från socialnämnden att hitta i socialtjänstlagen 12:10 första stycket som hänvisar till sekretesslagen 1:5 och 14:2 femte stycket. Lästa tillsammans innebär dessa lagrum att socialnämnden kan polisanmäla vissa brott mot personer under arton år, till exempel misshandel. Anmälan kan göras av nämnden i sig eller av en enskild tjänsteman och ett särskilt beslut behövs således inte av socialnämnden. Uppgifterna behöver inte vara efterfrågade av polisen men samtidigt föreligger ingen skyldighet för nämnden att på eget bevåg lämna uppgifterna till polisen.¹⁰²

Då en ansvarig befattningshavare på socialnämnden har fått uppgifter om att ett barn far illa, bör han ta informell kontakt med åklagare för att diskutera den fortsatta handläggningen. Efter att åklagaren har gett sina synpunkter på fallet, är det upp till befattningshavaren att göra en polisanmälan men denna bör alltså inte göras förrän åklagaren informellt har rådfrågats.¹⁰³ Barnets bästa bör vara utgångspunkt vid en överläggning huruvida polisanmälan ska göras eller inte.

Socialnämndens anmälan av ett misstänkt barnmisshandelsfall bör göras så fort som möjligt eftersom polisens arbete annars kan försvåras. Det är heller inte socialnämndens jobb att utreda huruvida brott har begåtts och nämnden bör därför inte avvakta med en polisanmälan tills det att en misstänkt förövare har identifierats. Socialnämndens utredning ska ske för barnets skull och inte för att finna en gärningsman och straffa denna.¹⁰⁴

5.2.3 Anonymitet och sekretesskydd för anmälare

Meningen med anmälningsskyldigheten i socialtjänstlagen 14:1 är att socialnämnden ska få reda på om barn i kommunen far illa. Detta krävs ju för att en utredning ska kunna inledas och för att barnet så småningom ska få den hjälp det behöver. Det spelar då ingen roll *hur* socialnämnden får reda på missförhållandena utan snarare *att* nämnden får upplysningar överhuvudtaget. Därför är det lika viktigt att såväl skol- och barnomsorg som gemene man som finns i barnets närhet verkligen tar varningssignalerna på allvar och anmäler sina misstankar. Det kan således röra sig om till exempel fotbollstränare, släktingar eller grannar till barnet. Viktigt att hålla i åtanke är också att inte alla barn går i skolan eller på dagis; de kan ju vara för små eller vara hemma hos en av föräldrarna under dagarna.

---

¹⁰¹ Allmänna råd 1994:3 sid 38.

¹⁰² Allmänna råd 1994:3 sid 39.

¹⁰³ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 34f.

¹⁰⁴ Allmänna råd 1994:3 sid 40.

Barnmisshandel är en känslig fråga för alla inblandade, vare sig det gäller förövaren, offret, ett vittne eller någon annan person som känner till situationen. Det är därför förståeligt om den person som till sist tar mod till sig och anmäler förhållandet till socialnämnden känner sig obehaglig till mods och inte gärna vill avslöja vem han eller hon är. Anmälaren kan vara rädd för att få skulden om barnet till exempel blir placerat utanför det egna hemmet efter åtgärd av socialnämnden eller kan en rädsla för social utfrysning inom släkt eller vänskapskrets ligga bakom en önskan om att få vara anonym. Som nämnts ovan i avsnittet om anmälningsrekommendationen till allmänheten i 14:1 SoL, spelar det för anmälans del inte någon roll om anmälaren väljer att vara anonym eller ej; socialnämnden har en skyldighet att utreda alla misstänkta fall av barnmisshandel. JO har angående anonyma anmälare sagt att det viktiga är att uppgifterna kommer socialnämnden till handa men att det även finns människor som vill vara anonyma på grund av att deras syfte är trakasserier och att uppgifterna i sådana fall ofta saknar grund. Det är därför lämpligt enligt JO att behandla anonyma anmälningar med försiktighet. Vidare bör inte socialtjänstens utredare anteckna namnet på den anonyma anmälaren, även om han tror sig veta vem personen i fråga är.¹⁰⁵

I sekretesslagen finns bestämmelser om i vilka fall en anmälares identitet omfattas av sekretess. 7:6 första stycket SekrL säger omvänt att huvudregeln är att offentlighet ska gälla vad avser anmälares identitet. Sekretess gäller som undantagsfall, då det kan antas att fara uppkommer för anmälares eller då det kan antas att någon av hans närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men om anmälares identitet röjs. Avsikten med denna bestämmelse är att offentlighet ska råda utom i de fall då fara av allvarligare slag kan uppstå för anmälares. Grundprincipen är nämligen att en enskild person ska få del av de handlingar som finns i ett ärende som berör honom själv. Detta står att läsa i förvaltningslagen, FL, 16 och 17 §§ som ska tillämpas i aktuella fall enligt 11:8 första stycket SoL. Sådana allvarligare slag av fara som kan göra sekretess aktuellt, kan exempelvis vara allvarlig telefonterror eller då anmälan rör en granne eller närstående och obehaget är påtagligt på grund av olika orsaker. Ett allmänt obehag hos anmälares av den enda anledningen att den anmälan avser känner till anmälares identitet, är inte tillräckligt för att sekretessbelägga anmälares namn.¹⁰⁶ Nämnas bör även att det inte bara är anmälares namn som kan hemlighållas om skäl härför skulle föreligga; även andra uppgifter som kan medverka till att identiteten röjs får hemlighållas.¹⁰⁷

För att frågan om sekretesskydd för en anmälares identitet ska prövas, krävs inte att anmälares efterfrågar en sådan prövning. Det är den ansvarige utredaren för ärendet som har att bedöma detta då anmälan görs. Det krävs inte heller att anmälares har bett om att vara anonym. Prövningen ska vidare

---

¹⁰⁵ Cleveskäl m.fl. a.a. sid 94.

¹⁰⁶ SOU 2001:72 sid 193.

¹⁰⁷ Allmänna råd 1994:3 sid 25.

ske innan uppgifter om anmälaren lämnas ut. Det finns ingen möjlighet för en anmälare att överklaga ett beslut från socialnämnd om att sekretess ej ska gälla avseende hans identitet i anmälan.¹⁰⁸ Däremot kan den person som begär uppgift om anmälares identitet men nekas, överklaga detta beslut till kammarrätten enligt 15:7 SekrL.

Exempel på hur en bedömning av sekretessbehovet enligt 7:6 SekrL görs kan skildras med hjälp av ett par rättsfall från Regeringsrätten. Det första fallet gällde visserligen inte barnmisshandel men det ger ändå en bild av hur man bedömer en förfrågan från anmälaren om att få vara anonym. I RÅ 1982 2:45 var det frågan om ett par makar som ville bli fosterföräldrar. Efter att en anmälan mot paret hade inkommit till socialnämnden, försökte denna skydda anmälarna genom att inte anteckna deras namn. JO yttrade dock att så fick det inte gå till och nämnden antecknade då anmälarnas namn. Personerna som blivit anmälda fick fortfarande inte reda på vilka anmälarna var då socialnämnden vägrade att lämna ut handlingarna med hänvisning till 7:6 sekretesslagen. Efter att kammarrätten gått på socialnämndens linje, ändrade Regeringsrätten beslutet. Skälet för Regeringsrättens beslut var att anmälarna hade åberopat olika anledningar till varför sekretess skulle råda, de hade även ändrat dessa uppgifter. Anmälarna menade att grannrelationerna skulle försämrats och att deras barn skulle bli utsatta för obehag om deras namn röjdes. Senare sade de att de befarade att de själva och deras barn kunde utsättas för stora obehag om namnen avslöjades. RegR ansåg att detta inte visade på sådan fara som avses i 7:6 SekrL. Inte heller ansåg domstolen att det faktum att anmälarna blivit utsatta för samtal från de tänkta fosterföräldrarna med anklagelser mot socialnämndens tjänstemän var ett tillräckligt sekretessskäl.

I det andra rättsfallet, RÅ 1990 not 419, skyddades anmälares namn. Det ansågs här att risk förelåg för att uppgiftslämnaren skulle bli utsatt för telefon- och brevterror om dennes identitet röjdes. Fadern i den familj mot vilken uppgifterna gällde, hade sagt att det skulle bli synd om den person som hade gjort anmälan när de fick reda på vem denna person var. Han preciserade dock inte hur det skulle bli synd om anmälares namn. I detta fall ansågs alltså tillräcklig fara föreligga för anmälares namn.

Slutsatsen måste således vara att om en anmälare vill försäkra sig om att hans identitet inte kommer att röjas, återstår det endast att när anmälan görs inte avslöja sin identitet för socialnämndens handläggare. Som jag har nämnt ovan så medför detta en svårighet för utredaren eftersom det blir svårare för honom att återkomma till anmälares namn för ytterligare uppgifter. Det finns dock inget som hindrar anmälares namn från att vara anonym, förutsatt att han inte arbetar vid någon av de myndigheter eller verksamheter som omfattas av anmälningskyldigheten i 14:1 SoL; dessa personer har inte möjlighet att vara anonyma.¹⁰⁹ Rör det sig om en enskild person, är det alltså

---

¹⁰⁸ Allmänna råd 1994:3 sid 26.

¹⁰⁹ Clevesköld m.fl. a.a. sid 93.

uppgifterna i sig som är av betydelse, inte huruvida anmälaren vill säga sitt namn eller ej.

5.3 Annat sätt för uppkomst av ärende

Socialnämndens utredningsskyldighet regleras i socialtjänstlagen 11:1 första stycket. Detta lagrum har följande lydelse:

”Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.”

Detta torde innebära att alla sådana uppgifter som kommer till nämndens kännedom, oavsett hur detta sker, ska föranleda en undersökning för att det ska kunna avgöras om det finns grunder för misstankarna. Det sista ledet i meningen ”... och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden” torde vara ett krav på viss kvalitet hos de uppgifter som kommer till socialnämndens kännedom. Det rör sig dock inte om något beviskrav där det måste finnas vissa konkreta bevis för att barnet i fråga far illa. Det är upp till socialnämnden att genom en utredning bringa klarhet i frågan om ett barn far illa och det är upp till polisen att utreda huruvida ett brott har begåtts.¹¹⁰

Ett ärende, och således även en utredning, kan alltså inledas på andra sätt än genom att en anmälan görs hos socialnämnden. Det kan till exempel röra sig om en minnesanteckning från polisen efter att ett ingripande har gjorts hos en familj där barnmisshandel misstänks. I polislagens (1984:387) 3 § står det nämligen att polisen är skyldig att underrätta socialtjänsten om förhållanden som kan föranleda någon åtgärd eller stöd från socialtjänstens sida. Sådan misstanke om barnmisshandel kan också uppstå i samband med socialnämndens uppsökande verksamhet, som genomförs av nämndens fältpatruller. Det är då upp till den tjänsteman som gör en upptäckt att underrätta ansvarig utredare om sina misstankar. Vidare kan det vara så att en tjänsteman inom socialnämnden, oavsett hans yrkesverksamhet, i sitt löpande arbete anser att ett barn är i behov av skydd och han har då en skyldighet att underrätta den av sina kolleger som har ett sådant utredningsansvar.¹¹¹

Ett ärende kan även initieras hos socialnämnden genom att det flyttas över från en annan socialnämnd. Enligt 16:1 SoL kan så ske då ärendet gäller vård eller annan åtgärd i fråga om en enskild person och så länge den mottagande nämnden samtycker till överflyttningen. En situation då en sådan överflyttning kan bli aktuell är i det fallet då en hjälpbehövande flyttar från en kommun till en annan. Just vad gäller hjälpbehövande barn finns

---

¹¹⁰ Hindberg (1997) sid 78.

¹¹¹ Allmänna råd 1994:3 sid 28.

dock ett undantag från denna huvudregel. I 11:4 första stycket SoL sägs att socialnämnden är skyldig att slutföra en utredning och fatta beslut i ärendet även om barnet byter vistelsekommun. Överflyttning av ärendet kan endast ske om den nya vistelsekommunen samtycker till att ta över ärendet. Om detta stadgas i samma paragrafs andra stycke.

Till sist ska nämnas att ett ärende också kan uppkomma hos socialnämnden genom att domstol eller annan myndighet begär ett yttrande av nämnden i ett visst fall och som nämnden är skyldig att avge. Ärendet avslutas genom socialnämndens beslut att avge ett yttrande av visst innehåll.¹¹²

5.4 Handläggningen hos socialtjänsten

5.4.1 Allmänt om utredningen och dess inledande

Reglerna för en socialnämnds handläggning av ärenden finns i socialtjänstlagen, främst dess elfte kapitel, samt i förvaltningslagen, FL. (Med handläggning av ett ärende menas alla de åtgärder som måste vidtas under tiden från att ett ärende uppkommit tills det att samma ärende avslutas genom beslut.¹¹³) Förvaltningslagen är enligt 1 § tillämplig på förvaltningsmyndigheternas handläggning av ärenden men om det i annan lag eller förordning finns bestämmelser som avviker från FL, blir de bestämmelserna tillämpliga (3 § FL). Förvaltningslagen är alltså subsidiär till socialtjänstlagen (som ju blir aktuell i detta fall).

Grundläggande regler för hur en förvaltningsmyndighet ska handlägga sina ärenden hittas alltså i förvaltningslagen. Då en enskild person är part, som ju är fallet i utredningar av misstänkt barnmisshandel, ska myndigheten handlägga ärendet så snabbt, billigt och enkelt som möjligt utan att säkerheten eftersätts (7 § FL). Detta innebär bland annat för en socialnämnd att åtgärder inte ska vidtas om inte ärendets beskaffenhet kräver det. Ett exempel på sådan ”onödig” åtgärd är om nämnden skulle inhämta ett yttrande genom remiss enligt 13 § FL utan att först pröva behovet av åtgärden (11:7 SoL hänvisar speciellt till att 13 § FL ska tillämpas av socialnämnden i alla dess ärenden. Observera dock att denna hänvisning inte är nödvändig; förvaltningslagen ska ju tillämpas om inte annan lag reglerar frågan, 3 § FL). En serviceskyldighet åligger också förvaltningsmyndigheterna på så vis att allmänheten ska kunna få råd och vägledning i olika frågor och här har socialnämnden en uttryckt skyldighet i 3:1 SoL. En sådan skyldighet för förvaltningsmyndigheter i allmänhet finns i 4 § FL.

---

¹¹² Clevesköld m.fl. a.a. sid 92.

¹¹³ Allmänna råd 1994:3 sid 41.

Som jag nämnt ovan, finns de huvudsakliga reglerna om socialnämndens handläggning i socialtjänstens elfte kapitel. Om socialnämndens utredningsskyldighet stadgas i 11:1 SoL och detta lagrum har jag redan berört kort i avsnittet ovan om hur ärenden kan initieras hos socialnämnden då en anmälan inte ligger till grund. Vad innebär då 11:1 SoL för en utredning hos socialnämnd? I första ledet kan konstateras att en socialnämnd *utan dröjsmål skall* inleda en utredning av vad som kommit nämnden till kännedom. Denna utredningsskyldighet omfattar alla de typer av ärenden som en socialnämnd enligt olika författningar har ansvar för. Vidare innebär detta att socialnämnden inte får avvakta med att inleda en utredning av den anledningen att nämnden vill iaktta händelseutvecklingen i ett visst ärende.¹¹⁴ Även JO har berört socialnämndens utredningsskyldighet och här kan två beslut nämnas, nämligen beslut den 29 oktober 1992, dnr 419-1992 där socialnämnden underlåtit att inleda utredning trots anmälningar från skolan. Dessutom hade nämnden inte fullföljt utredningen då familjen flyttat. I ett annat beslut från JO, den 10 mars 1993, dnr 3040-1993, hade socialnämnd underlåtit att inleda utredning trots alarmerande signaler från barnen i familjen. I förarbetena till socialtjänstlagen¹¹⁵ sägs endast att utredningen ska inledas *skyndsamt* men någon definition av detta skyndsamhetskrav lämnas inte. I doktrinen har detta krav definierats på så sätt att det innefattar ett av hänsyn till den enskilde stipulerat krav på snabbast möjliga handläggning av ärendet.¹¹⁶ I förarbetena till 1997 års ändringar av socialtjänstlagen berörs skyndsamhetskravet med avseende på utredningar som gäller barn på följande sätt: ”utredningar som gäller barn som kan behöva skydd bör ha högsta prioritet inom socialtjänsten och skall inledas utan dröjsmål.”¹¹⁷

Det andra viktiga ledet i 11:1 SoL är att en utredning ska inledas av socialnämnden av vad som kommit till dess kännedom och *som kan föranleda någon åtgärd av nämnden*. Detta innebär, som jag redan berört ovan, att en utredning endast ska inledas om nämnden gör den bedömningen att en åtgärd från dess sida kommer att kunna bli nödvändigt. Här görs en individuell bedömning av socialnämnden i det enskilda fallet och det är mycket möjligt att nämnden kommer till beslutet att en utredning inte behöver inledas. Vid denna prövning granskas alla uppgifter i fallet som inkommit till nämnden och kontakter med den enskilde kan bli nödvändigt. Kontakter med utomstående eller andra myndigheter tas dock i regel inte förrän en utredning har inletts.¹¹⁸ Den första prövning som görs bör ske förhållandevis snabbt och inte vara omfattande vare sig till omfång eller till tid. Vid detta förstadium har alltså en utredning inte inletts ännu; det är frågan om huruvida en utredning behöver inledas eller ej. JO har uttalat i sitt beslut den 19 mars 1999 (dnr 3561-1997) att socialnämnden i denna förhandsbedömning kan kontakta en misstänkt vårdnadshavare, då det rör

---

¹¹⁴ Allmänna råd 1994:3 sid 52.

¹¹⁵ Prop. 1979/80:1 sid 562.

¹¹⁶ Clevesköld m.fl. a.a. sid 115.

¹¹⁷ Prop. 1996/97:124 sid 10.

¹¹⁸ Allmänna råd 1994:3 sid 53.

barnmisshandel, och diskutera anmälan med denne utan att utredning därmed har inletts. Detta skulle enligt JO vara skonsammare för den enskilde i fall där misstankarna är förhållandevis vaga. Sammanfattningsvis kan här sägas att om socialnämnden är skyldig att vidta en åtgärd, är den också skyldig att inleda en utredning.¹¹⁹

Vanligtvis är det så att om den enskilde som utredningen rör och som är målet för en åtgärd från socialnämndens sida, inte vill ta emot hjälp är där inte mer som nämnden kan göra såvida tvångsåtgärder inte är aktuella. Vad gäller åtgärder till skydd för barn och ungdom som ju denna uppsats behandlar, har ett samtycke från barnet eller vårdnadshavaren inte någon betydelse på så sätt att socialnämnden kan inleda utredning och vidta åtgärder till skydd för barnet även om vårdnadshavaren motsätter sig detta. Så är fallet även om inte tvångsåtgärder enligt LVU är aktuella.¹²⁰ Detta är naturligt för att inte reglerna om skydd för barn och ungdom ska urholkas; hade vårdnadshavarens samtycke krävts skulle det bli väldigt svårt för socialnämnden att till exempel hjälpa ett barn som utsatts för misshandel i hemmet.

De krav som en utredning om ett barns behov av skydd bör uppfylla, kan sammanfattas i ett antal formella kriterier. Dessa kriterier är följande:

- Utredningen ska inledas skyndsamt,
- utredningen ska bedrivas skyndsamt,
- socialsekreteraren bör träffa barn under 15 år och ska träffa de över 15 år,
- utredningen ska vara saklig och opartisk,
- den ska dokumenteras samt
- att klienten ska ges partsinsyn.¹²¹

Till sist ska även kort beröras en fråga som blir viktig då socialnämnden har stor arbetsbelastning, nämligen frågan om prioritering av vissa ärenden före andra. Trots att det finns riktlinjer för nämndernas verksamhet, uppkommer inte sällan situationen då två ärenden kolliderar med varandra på så sätt att ett av dem måste behandlas före det andra. JO har starkt understrukt att utredningar som rör barn och som är av allvarligt slag måste prioriteras av socialnämnden.¹²² Enligt 11:2 andra stycket SoL ska utredningar som berör barns behov av skydd bedrivas skyndsamt och vara slutförda senast inom fyra månader. Detta lagrum torde peka på en inställning att utredningar om

---

¹¹⁹ Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*, sid 562.

¹²⁰ Prop. 1979/80:1 sid 399.

¹²¹ Sundell, Knut & Eva Humlesjö: *Sociala utredningar med fokus på barn*, Stockholms socialtjänsts Forsknings- och Utvecklingsbyrå, FoU- rapport 1996:7, 1996, sid 55.

¹²² Clevesköld m. fl. a.a. sid 117.

barns behov av skydd bör behandlas med högsta prioritet inom socialtjänsten. Detta var i viss mån tanken bakom införandet av regeln.¹²³

5.4.2 Samråd med andra myndigheter

Då en socialnämnd utreder ett ärende om skydd för ett barn som far illa, är det oftast så att nämnden måste samverka med andra myndigheter. Till exempel är samarbete med polis vanligt eftersom vid ett fall av barnmisshandel har det ofta begåtts ett brott eller i alla fall finns det misstankar att så är fallet (se 3 § polislagen angående polisens samarbetskyldighet då så behövs. Socialtjänsten nämns särskilt). I SoL stadgas det om samverkan mellan socialnämnd och andra organ i 3:4 och 3:5. För att samverkan myndigheterna emellan ska fungera så bra som möjligt, är det betydelsefullt om en överenskommelse angående samarbetet kan träffas mellan de olika myndigheterna. Trots att socialnämnden i många fall måste samarbeta med andra myndigheter, är det viktigt att komma ihåg det faktum att nämnden alltid har ett ansvar att skydda barnet och se till dettas bästa. Detta stadgas i 5:1 SoL och således kan situationer uppstå där socialnämnden måste se mindre till andra myndigheters behov och i stället se till att barnets bästa kommer i främsta rum. Så kan det till exempel vara då en förundersöknings inledande drar ut väldigt på tiden; nämnden kan då inte vänta med att agera.¹²⁴

Det första samråd som sker mellan olika myndigheter då en anmälan om barnmisshandel inkommit till socialnämnden, är då ansvarig befattningshavare vid socialnämnden kallar till möte. Vid detta sammanträffande bör delta representanter från inte bara socialtjänst utan även från polis, åklagare, BUP samt vid behov även representanter från barnklinik, vuxenpsykiatrisk verksamhet och kvinnoklinik. Vid detta sammanträffande ska utredningsarbetet planläggas så att alla inblandade myndigheter vet vilka uppgifter som ska genomföras och i vilken ordning detta ska ske.¹²⁵

På de flesta orter i landet finns samrådsgrupper. Det vanliga är att dessa finns både på länsnivå och på lokalnivå. Det är länsgruppen som har det övergripande och samordnande ansvaret medan lokalgruppen står för det praktiska arbetet i enskilda ärenden. Anledningen till att ett så nära samarbete finns, är att myndigheterna ska samordna och avgränsa sina åtgärder i inledningsskedet så att de inte hindrar varandras utredningar. Detta är en förutsättning för att målet snabbhet och skonsamhet för den enskilde ska kunna uppnås.¹²⁶ I dessa samrådsgrupper medverkar

---

¹²³ Grönwall, Lars & Leif Holgersson.: *Socialtjänstlag 2000 med kommentar*, Förlagshuset Gothia, Stockholm, 2000, sid 72.

¹²⁴ Socialstyrelsen: *Sexuella övergrepp mot barn*, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, Stockholm, 1992, sid 62f.

¹²⁵ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 36.

¹²⁶ SOU 2001:72 sid 156f.

representanter enligt ovan men även folk från olika organisationer kan vara representerade i dessa grupper (främst då kanske på lokal nivå). Det torde dock vara så att i de fall där frivilligorganisationer medverkar i samarbetet mellan myndigheter, får dessa organisationer inte tillåtas att ta över ansvaret för områden och åtgärder som faller under en myndighets ansvar. Detta är ju en princip som är starkt förankrad i kommunalrätten. I stället bör organisationer ses som en extra- resurs utöver de resurser kommun och stat har tillgång till. Särskilt på lokalnivå torde samrådsgrupperna se olika ut beroende på vilken kommun man tittar på men även länsgrupperna kan man tänka sig anpassas efter de behov och önskemål det finns inom ett län.

I situationer då olika myndigheter samarbetar, uppstår ofta frågor om vilket hinder sekretesslagen utgör för att myndigheterna ska kunna lämna uppgifter till varandra. Denna fråga regleras i sekretesslagen 1:4 och 1:5. I förstnämnda lagrum sägs att sekretessbelagd uppgift inte får användas utanför den verksamhet vari uppgiften förekommer. Men eftersom det ofta i myndighetsutövning där enskild är part, förekommer behov av att olika myndigheter kan kommunicera i ärendet, krävs det att inget hinder föreligger. Att så är fallet visar ju inte minst handläggningen av barnmisshandelsärenden enligt ovan på. På grund av detta har det i sekretesslagen 1:5 förts in en regel som säger att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas ut om detta är en förutsättning för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. Denna bestämmelse gäller även verksamhetsgrenar inom myndigheter.

Då en utredning har slutförts, är det av stor betydelse att berörda befattningshavare träffas för att få feedback. Detta har betydelse för att förbättring ska kunna ske vad gäller framtida utredningar och samarbete myndigheter emellan. Ett sådant sammanträffande bör genomföras på initiativ av socialtjänsten och härigenom får de berörda myndigheterna klart för sig hur utredningen slutfördes och vad resultatet av den blev.¹²⁷

5.4.3 Inhämtande av uppgifter utifrån

I en utredning om barnmisshandel krävs det ofta att socialnämnden inhämtar information utifrån. Det kan röra sig om uppgifter från personer i barnets närhet, till exempel lärare, dagispersonal eller grannar. Det kan även vara så att barnet uppvisar skador, fysiska eller psykiska, som medför att en läkarundersökning kan bli aktuell. Även andra sakkunnigutlåtanden kan behövas. Socialnämndens möjlighet att konsultera andra myndigheter och organ eller på annat sätt inhämta information, regleras i 11:2 första stycket SoL. Här sägs det att i en utredning om barns behov av skydd, får socialnämnden konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Enligt min mening får ordalydelsen i detta lagrum socialnämndens befogenhet i denna bemärkelse att framstå som väldigt vidgående. Detta särskilt med hänsyn till det faktum att sekretesslagen 1:5 ger socialnämnden

---

¹²⁷ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 47.

rätt att lämna ut sekretessbelagda uppgifter, om detta behövs för att nämnden ska kunna fullgöra sina uppgifter inom ramen för verksamheten. Å andra sidan skulle väl en restriktion vid dessa situationer alltför mycket beskära socialnämndens möjlighet att genomföra en god utredning. Denna fråga är särskilt känslig med tanke på att enskilda är inblandade på så sätt att mycket av socialtjänstens verksamhet rör frågor som ur den enskildes synpunkt är känsliga.

5.4.4 Medicinsk och barnpsykiatrisk utredning

Parallellt med den sociala utredningen kan det bli aktuellt med en barnpsykiatrisk samt en medicinsk utredning av barnet och föräldrarna. Så är fallet då misstankar finns om att barnmisshandel har förekommit och då barnet uppvisar symptom på att sådana utredningar behövs. Ett barn som blivit misshandlat under en lång period uppvisar inte bara fysiska skador, även psykiska men torde vara vanligt. Även om misshandeln inte kan tyckas ha varit psykisk utan endast fysisk, följer det ofta av sådan fysisk misshandel en långsam nedbrytning även av barnets psykiska hälsa. Enligt min mening torde ett ständigt misshandlande från de personer som står en närmast – föräldrarna – vara något av det värsta en människa kan utsättas för. Att barn som befinner sig i denna situation får psykiska problem borde, tyvärr, inte vara ovanligt.

Då en undersökning av barnets mentala och fysiska hälsa blir aktuell, kan uppdragsgivaren vara såväl socialnämnden som polisen. Rättsväsendet begär ofta läkarundersökningar för att avgöra omfattningen av barnets skador samt för att erhålla bevis för att brott har begåtts. Härigenom utfärdas av läkaren ett rättsintyg att användas i förundersökning och framtida rättegång. Vad gäller socialnämnden kan läkarundersökningar vara nödvändiga för att utreda vad som har skett i ärendet samt vilka åtgärder nämnden kan behöva vidta.¹²⁸

Den barnpsykiatriska utredningen handlar mycket om att observera barnets beteende. Det är viktigt att observera till exempel hur barnets intresse för omgivningen är, barnets leklust, trygghet och kontaktbeteendet gentemot föräldrar och andra vuxna i barnets omgivning. Barnpsykiatrisk sakkunnighet kan även vara nödvändigt för att göra bedömningen av vad barnet har varit med om.¹²⁹ I övrigt kan nämnas att socialnämnden vill ha en bedömning av sådant som trovärdighet, tillförlitlighet, sannolikhet och rimlighet hos barnets utsaga. Det är dock viktigt att komma ihåg det faktum att inte alla ärenden kräver en bedömning av samma aspekter. Samråd mellan socialnämnden och BPU är därför viktigt. Utlåtandet från BPU-utredningen tillfogas sedan den sociala utredningen och även polis och åklagare har ett intresse av att få ett sådant utlåtande.

---

¹²⁸ Allmänna råd 1991:3 sid 96ff.

¹²⁹ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 41f.

Barnpsykiatrin är en medicinsk specialitet som är tvärvetenskaplig till sin natur. Denna aspekt får mig att bättre förstå betydelsen av att socialnämnden har BPU att tillgå vid behov. Ju fler olika perspektiv barnets beteende och erfarenheter ses ur, ju bättre bild av dessa problem kan komma socialnämndens utredning tillhanda. Resultatet härav borde då sannolikt bli att det beslut som fattas av nämnden i ärendet, blir så korrekt som är möjligt. Allt utredningsarbete utförs ju för att i slutändan kunna ge barnet och föräldrarna den behandling de behöver. De olika vetenskaper som finns representerade inom BUP är medicin, psykologi, sociologi, socialt arbete, pedagogik och omvårdnad. Kärnan i denna kompetens utgörs av förmågan att använda utprövade och adekvata metoder för utredning, vård och behandling av barn med psykisk ohälsa.¹³⁰

Läkarundersökning för att kartlägga ett misshandlat barns fysiska skador kan som sagt också bli aktuellt i en social utredning. Resultatet från en sådan undersökning kan vara socialnämnden till hjälp vid val av behandling och andra åtgärder för att hjälpa barnet. Men även polis och åklagare är enligt ovan sagda, intresserade av att få en läkarundersökning till stånd och därigenom erhålla ett rättsintyg. Då polis/åklagare efterfrågar en läkarundersökning och denna således är en del av en brottsutredning, rör det sig om en rättsmedicinsk läkarundersökning. Här har läkaren att göra undersökningen mot bakgrunden att det eventuellt föreligger ett brott.

Vad en läkarundersökning bör innehålla är till exempel:

- Barnets sjukdomshistoria
- En noggrann kroppsundersökning där eventuella synliga skador noteras
- Fotografering av sådana yttre skador
- Röntgen av skelettet
- Blödningsstatus
- Eventuell gynekologisk undersökning.¹³¹

En läkarundersökning kan vara till hjälp för socialnämnden på så sätt att det genom dokumentation av barnets skador blir lättare för nämnden att bedöma huruvida barnet behöver skiljas åt från den misshandlande vårdnadshavaren under utredningstiden eller inte. Skulle det röra sig om grov misshandel eller annars allvarliga missförhållanden i barnets familj, kan det vara avgörande att barnet genast placeras utanför hemmet. En sådan placering kan baseras på vårdnadshavares samtycke eller om detta inte går att få, på ett tvångsomhändertagande enligt LVU. Enligt 32 § andra stycket LVU ska en läkarundersökning göras innan socialnämnden ansöker om vård enligt denna lag.

Då det är frågan om en rättsmedicinsk läkarundersökning, finns regler för denna i rättegångsbalkens (RB) 28 kapitel. Utöver detta finns bestämmelser

---

¹³⁰ Hindberg (1999) sid 166.

¹³¹ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 41.

angående läkarundersökning i allmänna läkarinstruktionen samt i instruktionen för statens rättsläkarstationer (1988:1238).

Då en rättsmedicinsk läkarundersökning ska genomföras, krävs vårdnadshavarens samtycke eller barnets, om detta har uppnått tillräcklig ålder (sådan ålder torde vara ungefär tolv år¹³²). De tvångsmässiga möjligheterna till undersökning är vad gäller brottsoffer, inskränkta till att endast omfatta kroppsvisitation (28:11 andra stycket RB). Skulle ett samtycke inte gå att få av vårdnadshavaren och/eller denna tillika är misstänkt, kan socialtjänsten kontaktas för att ett omedelbart omhändertagande ska ske. I ett sådant fall övergår nämligen den rätt vårdnadshavaren besitter att besluta om en läkarundersökning, på socialtjänsten och undersökningen kan då genomföras.¹³³ Det torde då krävas att en läkarundersökning verkligen är nödvändig; jag finner det svårt att tro att ett omedelbart omhändertagande sker i en sådan situation utan att väldigt starka skäl föreligger.

5.4.5 Omedelbart tvångsomhändertagande enligt LVU

Då socialnämnden har inlett en utredning i ett ärende om barnmisshandel, uppkommer frågan om det krävs några omedelbara insatser för att garantera barnet skydd. Det kan ju dröja ett tag innan utredningen är klar och skyddsåtgärd har valts av socialnämnden; under denna tid kan barnet vara i behov av hjälp. Enligt 11:2 andra stycket SoL ska utredningen vara slutförd inom fyra månader (förlängning kan ske i undantagsfall) vilket betyder att ett barn som blir allvarligt misshandlat eller på annat sätt är i en trängande situation, är i behov av stöd och hjälp långt innan denna fyramånaders period är till ända (om vi nu förutsätter att utredningstiden vanligen ligger däromkring). I extrema fall torde det till och med kunna röra sig om en skillnad på liv eller död för det behövande barnet. I många fall är det alltså ett måste att socialnämnden kan ge omedelbart skydd åt barnet.

Frågan huruvida det blir aktuellt med ett tvångsomhändertagande enligt LVU eller om skydd kan ges på frivillig basis enligt SoL, beror på om barnets vårdnadshavare ger sitt samtycke till insatsen. En annan viktig del häri är barnets vårdbehov. Det blir alltså dessa två faktorer som avgör vilka lagrum som blir tillämpliga vid socialnämndens beslut om omedelbara insatser. För att kunna avgöra barnets vårdbehov, måste socialnämnden göra en prognos över den framtida situationen i familjen och huruvida denna kan anses vara trygg för barnet. Föräldrarnas förmåga, barnets behov och vetenskapliga faktorer är delar som måste beaktas i prognosen. En sådan bedömning får betydelse inte bara för frågan om omedelbara insatser utan även för den vårdinsats barnet kan vara i behov av som ett resultat av socialnämndens utredning.¹³⁴ Det gäller för handläggaren att under en så

---

¹³² Allmänna råd 1991:3 sid 116.

¹³³ Allmänna råd 1991:3 sid 116.

¹³⁴ Allmänna råd 1994:3 sid 61.

kort tidsperiod som möjligt skaffa sig en så bred och innehållsrik bild som möjligt av barnets situation i familjen, till exempel hur familjen kan förändra sig för att hjälpa barnet och om detta överhuvudtaget är möjligt.

Skulle det visa sig att barnets vårdnadshavare inte ger sitt samtycke till att barnet får vård eller annan hjälp under utredningen, kan det bli aktuellt med ett tvångsomhändertagande enligt LVU. Detta torde inte vara ovanligt i ärenden där en av vårdnadshavarna, eller båda, är misstänkta för misshandeln av barnet. För att socialtjänsten ska kunna uppfylla sin skyldighet att skydda utsatta barn och ungdomar (enligt 5:1 SoL), krävs det att insatser kan göras fastän att vårdnadshavaren motsätter sig detta. Det blir alltså då LVU som styr socialnämndens insatser.

Barnmisshandelsfallen räknas som så kallade miljöfall enligt 2 § LVU. Miljöfallen omfattar de situationer då det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Skulle misshandeln av barnet vara så allvarlig att ett omhändertagande enligt ovan måste ske, kan socialnämnden med stöd av 6 § LVU besluta om att detta ska ske omedelbart. Lagrummet uppställer två krav härför:

- Det måste vara sannolikt att barnet behöver beredas vård med stöd av LVU, och
- Att rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller med hänsyn till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Eftersom ett beslut om omedelbart omhändertagande ska ske så fort som möjligt efter det att socialnämnden fått en någorlunda klar bild av situationen i ärendet (detta för att beslutet ska få avsedd effekt), kan det inte ställas alltför stora krav på utredningen bakom beslutet. Det är ju huvudutredningen som ska göras grundligt och djupgående för att ett rätt och riktigt beslut ska kunna fattas av socialnämnden. Beslutet om omedelbart omhändertagande måste ske snabbt och endast fastställa huruvida omhändertagande under utredningstiden bör ske eller ej. En sådan utredning bör innehålla en redogörelse för anmälan i ärendet, eventuell tidigare kännedom och åtgärder och föräldrarnas inställning till ärendet.¹³⁵ Mer kan knappast begäras på grund av den korta tidsperioden samt det (ofta) akuta skyddsbehovet. Det tycks enligt min mening vara klart att då till exempel ett barn blivit utsatt för allvarlig misshandel av sin vårdnadshavare, barnet så fort som möjligt måste skiljas från den skadliga miljön. Detta torde vara nödvändigt inte bara med hänsyn till risken för fortsatt misshandel, utan även på grund av de starka känslor som barnet måste uppleva endast av att vistas i en miljö som förknippas med misshandeln. Ytterligare en faktor torde göra sig gällande: om barnet fortsätter att bo hemma under

---

¹³⁵ Länsgruppen mot familjevåld i Kalmar län a.a. sid 38.

utredningstiden, är risken för påverkan från vårdnadshavarens sida överhängande. Även om tvångsåtgärder kan vidtas kan sådan påverkan försvåra utredningen märkbart. Känslan av mindervärde och värdelöshet hos barnet måste brytas så att även skuld känslorna minskar. Jag anser att ett skiljande från den skadliga miljön och förövaren torde vara det enda sättet att nå detta resultat.

Beslutet om omedelbart omhändertagande ska fattas av socialnämnden i dess helhet. Om det däremot föreligger sådan brådska att nämndens beslut inte kan avvaktas, får nämndens ordförande eller någon annan ledamot av socialnämnden (som nämnden förordnat) besluta om omhändertagandet. Vid nämndens nästa möte ska beslutet i sådana fall anmälas (6 § andra stycket). Inom en vecka efter det att socialnämnden fattat beslutet om omedelbart omhändertagande ska detsamma underställas länsrätten. Därefter har rätten en vecka på sig att pröva socialnämndens beslut. Skulle socialnämnden inte underställa länsrätten sitt beslut inom den angivna tidsfristen, upphör beslutet om omhändertagandet att gälla och barnet ska då återgå till vårdnadshavarna (7 § LVU).

Om länsrätten däremot fastställer socialnämndens beslut om omhändertagandet, har nämnden fyra veckor på sig att ansöka hos länsrätten om att barnet ska beredas vård enligt LVU. Skulle behov finnas, får länsrätten förlänga denna tidsfrist. Dessa bestämmelser finns i 8 § LVU och påminner om vad som sägs i 11:2 andra stycket SoL angående socialnämndens utredning. I sistnämnda lagrum sägs att utredningen måste vara avslutad inom fyra månader med möjlighet till förlängning i undantagsfall. Dessa två lagrum ger enligt min åsikt uttryck för den snabbhet som utredningar om barn och ungdomar bör genomsyras av, om än i indirekta ordalag. Än angelägnare är det enligt min mening att ett beslut om omedelbart omhändertagande handläggs så snabbt som möjligt samt att det underställs rättslig prövning utan dröjsmål. Det rör sig ju här om ett betydande ingripande i en enskild persons privata sfär; detta fastän det sker som en skyddsåtgärd för barnet. Ju mindre barnet är, desto svårare måste det vara att förstå varför omhändertagandet sker och skulle beslutet vara felaktigt eller icke nödvändigt, gäller det att barn och föräldrar hålls isär så kort tid som möjligt. Detta för att inte riskera att förhållandet barn- förälder skadas mer än redan skett.

Det omedelbara omhändertagandet upphör enligt 9 § LVU under följande förutsättningar:

- Ansökan om vård har inte gjorts av socialnämnden inom den tid som föreskrivs i 8 § LVU och inte heller har nämnden begärt tidsförlängning,
- Rätten har avgjort frågan om vård,
- Socialnämnden har beslutat att omhändertagandet genast ska upphöra på grund av att skäl inte längre finns för fortsatt omhändertagande. En sådan prövning kan även avgöras av den rätt som prövar en fråga om vård enligt lagen.

Ett beslut om omedelbart omhändertagande kan inte överklagas men enligt 41 § första stycket andra punkten LVU, kan ett beslut av socialnämnden i frågan om fortsatt vård enligt lagen överklagas hos länsrätten.

JO har i ett antal beslut berört frågan om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU och jag tänker här nämna ett par exempel. Ett betydelsefullt uttalande som JO har gjort, bl. a. i beslut den 27 september 1995 (dnr 2130-1994 och 2322-1994), är det att frågor huruvida ett barn bör omhändertas enligt LVU inte utgör något som JO normalt ger synpunkter på. Undantag finns dock, som i det aktuella fallet där ett litet barn blivit misshandlat till döds av sin pappa. I detta beslut sade JO även att 6 § LVU bygger på en sannolikhetsbedömning rörande den unges behov av vård med stöd av lagen. Även en prövning huruvida rättens beslut kan avvaktas måste göras. Det aktuella fallet var svårbedömt och därför menar JO att det då finns anledning att föra upp frågan om tvångsomhändertagande till nämnden för en bedömning, även om de ansvariga tjänstemännen inte anser att tillräcklig grund för omedelbara tvångsåtgärder föreligger. I ett beslut den 14 september 1992 (dnr 2840-1991) uttalade JO att verkställandet av ett omhändertagande när barnet befinner sig i skolan är olämpligt med hänsyn till den allvarliga integritetskränkning barnet utsätts för. Detta tillvägagångssätt bör enligt JO endast få förekomma i undantagsfall. Själv drar jag den slutsatsen av JO: s uttalande i detta beslut, att verkställandet av ett beslut om omedelbart omhändertagande ska så långt det är möjligt ske med minsta möjliga stress för barnet. Det torde vara av yttersta vikt att barnet upplever så lite traumatiska känslor som möjligt. Att skiljas från föräldrarna, även om de är förövarna, är i sig en så dramatisk händelse att barnet upplever det hela som väldigt upprivande.

5.4.6 Utredningens omfattning

Som en sammanfattande bild av en utrednings omfattning, kan man beskriva utredningen på så sätt att en frågeställning formuleras (till exempel: blir barnet misshandlat i hemmet?), information samlas in som belyser frågeställningen (till exempel genom intervjuer av personer i barnets omgivning), informationen värderas och vägs samman till ett eller flera beslutsalternativ.¹³⁶ Omfattningen på en utredning om ett barns behov av skydd ska enligt 11:2 första stycket SoL inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Detta torde innebära att de åtgärder som vidtas inom ramen för ärendet måste kunna motiveras utifrån det faktum att åtgärden i fråga är nödvändig för att socialnämnden ska kunna fatta ett riktigt och sakligt (se 1:9 regeringsformen, RF) beslut. Således ska utredningen endast innehålla relevanta uppgifter. Angående vad som är att hänföra till relevanta uppgifter och var gränsen för dessa går, hänvisar jag även delvis till avsnitt 5.4.7 nedan om dokumentation.

---

¹³⁶ Sundell a.a. sid 11.

Med tanke på att varje ärende hos socialnämnden är unikt på sitt sätt, torde det vara svårt att ge en färdig mall för vad en utredning om ett barnmisshandelsfall ska innehålla. Även om det finns åtskilliga böcker som behandlar ämnet, kan ingen bok någonsin exakt berätta vad en viss utredning ska innehålla. Detta blir en fråga för socialnämnden och den handläggare som handhar ett visst ärende att avgöra. På samma sätt som 11:2 första stycket SoL ger en svag aning om hur omfattningen på utredningen ska hållas på en rimligt stor nivå (d v s. utan att ”svämma över”), torde det för att bestämma omfattningen på andra hållet (nedåt, utan att underlaget blir för litet) kunna ges ett riktmärke. Omfattningen är inte tillräcklig om nämnden inte kan fatta ett beslut på grund av att utredningsmaterialet inte ger en heltäckande bild av det aktuella fallet. Även här är dock gränsen flytande och man kommer således inte ifrån det faktum att varje individuellt fall får bedömas utifrån egna förutsättningar.

Då det gäller utredningar om barnmisshandel, ska dessa bedrivas oavsett vårdnadshavarens inställning. Om vårdnadshavarens samtycke krävdes, skulle ju detta medföra att många utredningar aldrig kom till stånd (särskilt i nu aktuella fall där vårdnadshavaren är den misstänkte förövaren). Vårdnadshavarens inställning har alltså ingen betydelse heller för utredningens omfattning. Trots att så är fallet, är det naturligtvis att föredra om utredningen kan genomföras i samförstånd med vårdnadshavaren (och barnet om detta har uppnått tillräcklig ålder).¹³⁷

I de ärenden då det är frågan om allvarliga barnmisshandelsfall, eller i alla fall då barnet uppvisar skador som inte är av helt enkel art, torde en läkarundersökning alltid ingå som en del av utredningen. I förarbetena till socialtjänstlagen (prop. 1979/80:1 s. 504) sägs att i en LVU- utredning bör en läkarundersökning av barnet oftast ingå. I övrigt bör en utredning innehålla personuppgifter, bakgrund, anledning till utredningen, aktuell situation samt en redogörelse av införskaffat utredningsmaterial. Det är även lämpligt att ange vilken utredningsmetod som har använts, till exempel vem som har gjort utredningen samt om denna person har särskild kompetens. Vidare kan vidtagna åtgärder, utredarens bedömning och förslag till insats ges i utredningen.¹³⁸

Till sist ska sägas att socialnämnden hela tiden måste väga de intrång i den personliga integriteten som en utredning medför mot barnets intressen som ju myndigheten har att tillgodose. Detta ska vara vägledande för nämnden vid bedömningen huruvida en åtgärd bör vidtas eller ej, d. v. s. vid avgränsningen för utredningens omfattning.¹³⁹

---

¹³⁷ Clevesköld m.fl. a.a. sid 120f.

¹³⁸ Allmänna råd 1994:3 sid 55f och 156ff.

¹³⁹ Allmänna råd 1991:3 sid 71.

5.4.7 Dokumentation

Enligt 11:5 första stycket SoL har socialnämnden en skyldighet att dokumentera handläggningen av ärenden. Enligt samma lagrum ska dokumentationen utvisa beslut och de åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse. Av detta följer att dokumentation ej behöver göras av till exempel rådgivning, medan avgivande av yttrande till en annan myndighet är att jämställa med beslut och alltså ska dokumenteras.¹⁴⁰ Dessutom bör datum för utredningens inledande och dess avslutande antecknas så att det går att se exakt under vilken tidsperiod utredningen utfördes.¹⁴¹ Även uppgift om vem som har gjort en viss anteckning och när denna gjordes, bör dokumenteras i ett ärende.

Det intressanta för den enskilde är att få en så god handläggning och eventuell insats som möjligt från socialnämndens sida. För att detta ska kunna ske krävs att socialnämndens underlag är så bra som möjligt och här spelar dokumentationen in. Dokumentationen i ett ärende ska nämligen kunna användas av socialnämnden som ett arbetsredskap för den individuella planering, handläggning, genomförande och uppföljning som sker i varje ärende. För att detta mål ska kunna uppnås krävs att dokumentationen innehåller tillräcklig, väsentlig och riktig information. Vad som är sådan information i ett visst ärende kan vara svårt att bedöma men generellt sätt kan sägas att informationen ska ha betydelse i det enskilda fallet för att vara värd att dokumenteras.¹⁴² Socialutredningen har framhållit att dokumentationen bör begränsas till att omfatta anteckningar om vidtagna åtgärder samt skälen till dessa.¹⁴³ Sådana anteckningar kan få betydelse vid bedömningen av till exempel om insatser ska upphöra eller om nya sådana ska göras. Även kontakter med andra myndigheter är en sådan uppgift som torde antecknas.

Det är viktigt att handläggaren av ett ärende inte dröjer med att föra anteckningar under en längre tidsperiod. Det ska hela tiden vara möjligt att se vad som tillförts utredningen och vilka eventuella åtgärder som vidtagits.¹⁴⁴

Vidare ska jag även kort beröra den situation då en anonym anmälan inkommer till socialnämnden. Såvida en sådan anmälan inte är grundlös eller inte annars föranleder någon åtgärd, ska den dokumenteras om den är muntlig eller om nämnden grundar ett beslut på den. Det kan vara frågan om till exempel ett beslut att inleda en utredning. Om anmälaren vill vara anonym gentemot den person uppgifterna gäller och därför önskar att hans namn inte utsätts i akten, kan nämnden inte efterkomma detta. Har anmälan

---

¹⁴⁰ Grönwall a.a. sid 76.

¹⁴¹ Sundell a.a. sid 21.

¹⁴² Grönwall a.a. sid 76.

¹⁴³ Prop. 1979/80:1 sid 401.

¹⁴⁴ Clevesköld a.a. sid 138.

betydelse för ärendets avgörande, ska uppgifter om anmälaren dokumenteras.¹⁴⁵

I 11:6 SoL sägs vidare om dokumentationen att denna skall utföras med respekt för den enskildes integritet. Den enskilde bör även hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom. Socialnämnden ska anteckna om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig. Detta innebär att den enskilde som en anteckning rör ska behandlas med aktning. Uppgifterna ska baseras på ett riktigt underlag och inte vara nedsättande eller kränkande. Vidare bör uppgifter om den enskildes privatliv inte dokumenteras om detta inte har något egenvärde för utredningen och beslutet i ärendet. I ärenden om misstänkt barnmisshandel kan detta lagrum vålla en del osäkerhet. Då en vårdnadshavare misstänks ha misshandlat sitt barn står de båda på motsatta sidor i utredningen. I sådana fall kan den vuxnes integritet få stå tillbaka (utredningen gäller ju barnets behov av skydd) och det kan vara svårt att i alla ärenden undvika att uppgifter som kan uppfattas som kränkande av vissa aldrig får förekomma i dokumentationen av ett ärende. Vad som är integritetskränkande uppfattas inte lika av alla människor.¹⁴⁶ Det betydelsefulla är att uppgifterna har ett värde i utredningen och i slutförandet av denna.

I sitt beslut från den 19 februari 1992 anförde JO (dnr 2049-1990) att dokumentationen i ett ärende om familjehemsplacering av en pojke var bristfällig. JO menade att det inte framgick av akten i ärendet att placeringen rörde sådan familjehemsplacering som 25 § SoL (nuvarande 6:6 SoL) reglerar. En sådan placering kräver medgivande från socialnämndens sida men i det aktuella fallet skedde placeringen på initiativ från mamman till pojken och nämnden hade inte givit sitt formella medgivande. JO ansåg också att anteckning i akten inte hade gjorts avseende frågan huruvida familjehemsplaceringen var stadigvarande såsom aktuellt lagrum kräver. JO:s slutsats vad gällde dokumentationen i ärendet var att denna ansågs på grund av detta vara behäftad med allvarliga brister. JO kritiserade även dokumentationen i sitt beslut den 9 september 1996 (dnr 606-1995) på så sätt att det enligt JO under utredningens gång förts knapphändiga anteckningar i ärendet fastän det under denna tid torde ha förekommit kontakter som borde ha journalförts.

5.4.8 Utredningstiden

Regler om vilken tidsfrist socialnämnden har för färdigställandet av en utredning, finns i 11:2 andra stycket SoL. I detta lagrum stadgas att en utredning ska bedrivas skyndsamt och att den ska vara slutförd inom fyra månader. Dessutom ges ett undantag där nämnden tillåts förlänga tidsfristen om särskilda skäl finns. Dock ska vid en sådan tidsförlängning ett nytt

---

¹⁴⁵ Clevesköld a.a. sid 138.

¹⁴⁶ Grönwall a.a. sid 78.

datum för utredningens slutförande fastställas; det är inte tillåtet för socialnämnden att förlänga utredningstiden tills vidare. Exempel på fall då en förlängning av tidsfristen kan bli aktuell, är då en barnpsykiatrisk utredning eller en polisutredning om barnmisshandel inte kan slutföras inom den först angivna tidsfristen.¹⁴⁷ Det torde vara så att denna möjlighet till förlängning av tidsfristen ska användas restriktivt av socialnämnden. Om så inte sker finns ju en risk för att regeln urholkas och rättssäkerheten för barnet borde då vara hotad. Att en regel som denna verkligen upprätthålls är enligt min åsikt än viktigare i synnerligen allvarliga ärenden som just barnmisshandelsärenden. Det handlar här om situationer som är ansträngande och påfrestande för alla inblandade, inte minst för barnet. Det är därför av intresse för alla att ärendet avgörs så fort som möjligt så att osäkerheten och instabiliteten i barnets tillvaro minskar. Att utredningen inleds skyndsamt och avslutas inom rimlig tid är alltså av yttersta intresse för den enskilde som berörs (vad som är rimlig tid torde vara individuellt för varje utredning på samma sätt som utredningens omfattning är det).

Socialtjänstkommittén har i sitt huvudbetänkande uttalat att socialnämnden borde kunna slutföra de flesta utredningar inom tre månader.¹⁴⁸ Enligt min åsikt kan detta uttalande tolkas på två sätt: antingen menar kommittén att den normala utredningstiden är tre månader men att det finns utredningar som tar längre tid och genom att sätta en gräns på fyra månader i lagen sparar man socialnämnderna arbete genom att dessa inte behöver besluta om tidsförlängning lika ofta som om fristen varit tre månader. Eller är det så att kommittén tycker att lagens frist på fyra månader är för lång och att denna borde kortas med en månad. Något klart svar ges inte i betänkandet men om det är så som det sistnämnda påståendet säger, är det lustigt att kommittén inte föreslår en förkortning; är det så att fyra månader är för lång tid och att utredningar bara i undantagsfall kräver hela perioden, torde rättssäkerhetshänsyn kräva att en lagändring sker. Detta skulle sätta lite mer press på socialnämnderna och de enskilda som berörs skulle sättas i en bättre position. Om det verkligen bara behövs tre månader är det nog inte sällsynt att socialnämnderna tar det lite lugnare med utredningen eftersom tidsfristen ger dem chansen till detta.

JO framförde i sitt beslut den 9 september 1996 (dnr 606-1995) att det inte är godtagbart att en utredning blir vilande i över ett år. Anledningen till att handläggningstiden i ärendet blev så lång, var till stor del det faktum att socialnämnden avvaktade åklagarens beslut i åtalsfrågan och tingsrättens avgörande av brottmålet. Enligt JO är detta inte godtagbart utan socialnämnden ska bedriva sin utredning självständigt i förhållande till polis och åklagare. Därmed betyder till exempel en nedläggning av förundersökning inte att socialnämnden automatiskt också ska lägga ner sin utredning i ärendet.

---

¹⁴⁷ Grönwall a.a. sid 73.

¹⁴⁸ SOU 1994:139 *Ny socialtjänstlag*, sid 459.

5.4.9 Umgänge mellan misstänkt vårdnadshavare och barnet under utredningen

Då ett barn har misshandlats av sin vårdnadshavare/förälder, uppstår den delikata frågan huruvida vårdnadshavaren ska tillåtas att hålla kontakten och ha ett umgänge med barnet under den tid då ärendet utreds. Att denna fråga måste utredas av socialnämnden torde det inte råda någon tvekan om; det rör sig ju om barnets skydd och detta har socialnämnden ett ansvar för.

Det har visat sig att många personer som är misstänkta för övergrepp mot barn visar förståelse då socialnämnden framför en begäran om begränsning av umgänget under utredningstiden (det kan här nämnas att utredningstiden här är socialnämndens utredningstid och ej brottsutredningstiden). Då socialnämnden ska avgöra frågan om kontakten mellan den misstänkte och barnet ska avbrytas under utredningen, finns det ett antal punkter som är särskilt viktiga att ta hänsyn till:

- Har barnet ett behov av kontakt?
- Kan barnet skyddas tillräckligt om kontakt tillåts?
- Vilken inställning har den andra föräldern/vårdnadshavaren?¹⁴⁹

Om barnet är tvångsomhändertaget enligt 6 § LVU, har socialnämnden ansvaret för att umgänget tillgodoses så långt som är möjligt. Vidare kan socialnämnden besluta om umgänget mellan barnet och den misstänkte behöver begränsas samt om barnets vistelseort inte bör röjas för vårdnadshavare som är misstänkt. Detta stadgas i 14 § LVU. JO har i beslut den 14 september 1992 (dnr 2840-1991) anført att just regeln om att socialnämnden kan besluta att barnets vistelseort inte ska röjas för vårdnadshavare ska tillämpas restriktivt. Detta är enligt min åsikt en någorlunda naturlig tolkning eftersom det rör sig om ett omfattande inskränkande av vårdnadshavarens rättigheter som förälder, även om barnet blivit omhändertaget av socialnämnden. Inte minst känslomässigt är det allvarligt.

5.4.10 Insyn i utredningen

Sekretess för uppgifter som ingår i en utredning hos socialtjänsten gäller enligt 14:4 första stycket SekrL inte i förhållande till den enskilde vilka uppgifterna rör. Enligt samma lagrum kan den enskilde efterge sekretessen helt eller delvis om så önskas. Vad gäller utredningar där barn (underåriga) är part, finns möjligheten att enligt samma paragrafs andra stycke till skydd för barnet låta sekretessen gälla även i förhållande till vårdnadshavaren. Dock krävs det att barnet kan antas lida betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. (I 16 § FL ges regler om insynen i förvaltningsärenden i allmänhet. Enligt denna paragraf har sökande, klagande eller annan part

---

¹⁴⁹ Allmänna råd 1991:3 sid 75f.

rätt att ta del av det som har tillförts ärendet. Hänvisning till detta lagrum finns i 11:8 första stycket andra punkten SoL. Begränsningar följer av 14:5 SekrL).

14:4 andra stycket SekrL blir tillämplig i de fall då barnet och vårdnadshavaren står i motsatsförhållande till varandra på så sätt att de har motstridiga intressen i det saken gäller. Ett förhållandevis klart sådant exempel torde enligt min mening vara fall där barnet har misshandlats av sin vårdnadshavare och det rör misshandel som skett mer än en gång samt det på andra sätt pekar mot att situationen inte är helt enkel att lösa. I sådana fall är det alltså möjligt att låta sekretessen gälla även i förhållande till barnets vårdnadshavare. Det måste göras en bedömning i varje fall och enligt förarbetena syftar regeln till att skydda barnet då frågan är om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller att uppgifterna kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet.¹⁵⁰ Det är dock viktigt att komma ihåg faktumet att det här rör sig om en undantagsregel; vårdnadshavaren har enligt 6:2 och 6:11 FB ansvar för barnets personliga förhållanden och därmed också en rätt och skyldighet att vara barnets ställföreträdare. I denna roll har vårdnadshavaren rätt att ta del av och förfoga över sekretessbelagda uppgifter angående barnet. Något som också ska nämnas är att då vårdnadshavaren är part i ärendet/processen, har han eller hon som sådan rätt att ta del av uppgifterna i denna. Det behöver då inte utredas om barnet och vårdnadshavaren eventuellt står i ett sådant motsatsförhållande som skulle kunna leda till att 14:4 andra stycket SekrL blir tillämplig (exempel på sådan process är ansökningar enligt LVU). Annat är det alltså då vårdnadshavaren är aktuell endast som barnets ställföreträdare.

I detta avsnitt tänker jag även ta upp frågan om barns rätt att själv föra sin talan. Enligt 11:10 första stycket SoL gäller att barn som är över femton år har rätt att själv föra sin talan när det gäller ärenden och mål enligt lagen (motsvarande bestämmelse finns angående LVU- mål och ärenden i 36 § LVU). Samma paragrafs andra stycke säger om yngre barn att dessa bör höras om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte tar skada av att höras. Skulle den unge ha fyllt femton men inte arton, får vanligtvis både denne samt vårdnadshavaren ställning som part, annars har unga över femton ställning som självständig part.

Bestämmelserna om barns rätt att själv föra sin talan är ett uttryck för deras rätt till självständighet och respekt för att barns vilja måste beaktas i olika åldrar. Även om inte små barn kan höras, måste handläggaren vid barnutredningar alltid träffa barnet och på så vis skaffa sig en uppfattning om hur barnet är.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Allmänna råd 1991:3 sid 79.

¹⁵¹ Allmänna råd 1994:3 sid 94f.

5.4.11 Beslutanderätt och beslutsfattande

Socialnämnden har en skyldighet att slutföra en utredning och därmed fatta beslut i ärendet. Denna skyldighet att slutföra utredningen torde enligt min mening indirekt kunna härledas ur 11:2 andra stycket SoL, där det stadgas att en utredning ska vara slutförd inom fyra månader. Även i 11:4 första stycket samma lag kan denna skyldighet hittas, då det i detta lagrum sägs att socialnämnden är skyldig att slutföra en utredning även om barnet byter vistelsekommun.

När det gäller att fatta beslut i ett ärende, är socialnämnden ytterst ansvarig för detta eftersom nämnden är ytterst ansvarig för verksamheten som den bedriver. Dock är det så att beslut i vanliga fall fattas av nämnden efter delegering till underordnade; utskott eller ledamot. Socialnämndens ansvar enligt nyss nämnda omfattar även att delegaterna klarar av att fatta beslut enligt vad som delegerats till dem. Det är nämnden som bestämmer vilka ärendegrupper eller enskilda ärenden som ska delegeras. På samma sätt avgör socialnämnden till vilka utskott eller tjänstemän som ärenden ska delegeras. Därav följer att nämnden kan besluta sig för att själv behålla beslutanderätten avseende vissa ärendetyper.¹⁵²

Merparten av reglerna för kommunala nämnders delegering finns i kommunallagens (1991:900) 6 kapitel 33-38 §§. Jag avser inte att gå närmare in på dessa, då de gäller kommunala nämnder i allmänhet. Det ligger även utanför uppsatsens syfte att gå igenom sådana abstrakta regler som dessutom inte har någon direkt betydelse för att förstå handläggningen av barnmisshandelsärenden. Det viktiga är således att veta att delegering inom socialnämnden är vanligt förekommande och därför ges endast kort information om denna. Nämnas ska dock att det i socialtjänstlagen 10:4-6 finns ytterligare bestämmelser om socialnämndens delegering och begränsningarna i denna. Intressant är 10:6 SoL där det nämns att ytterligare regler om delegering finns i bl. a. LVU. Detta lagrum hänvisar till den så kallade kompletterande beslutanderätten som finns i bland annat 6 § LVU, och som innebär att ordföranden eller annan ledamot som är förordnad av nämnden, kan fatta beslut om nämndens beslut inte kan avvaktas. Se ovan om omedelbara omhändertaganden enligt LVU.

För att socialnämnden ska kunna skilja ett ärende ifrån sig, d. v. s. anse ett ärende som avslutat, krävs det att nämnden fattar ett beslut. Detta är viktigt: om ett formellt beslut inte fattas kan inte den enskilde som beslutet rör överklaga detsamma. Vad gäller ärenden om barnmisshandel, torde ett beslut krävas för att få utrett vilka åtgärder som behöver vidtas och framför allt, för att dessa åtgärder ska kunna verkställas. Att insatser till skydd för ett barn skulle kunna komma till stånd utan ett formellt beslut anser jag vara en omöjlighet.

---

¹⁵² SOU 1994:139 sid 509f.

Om det vid socialnämndens förhandsbedömning av en anmälan om barnmisshandel framkommer att en utredning inte ska inledas (på grund av att någon åtgärd från nämndens sida inte blir aktuell), ska ett beslut fattas om detta. Beslutet ska motiveras och dokumenteras samt en anteckning ska göras över vem som fattade beslutet. Därmed är förhandsbedömningen avslutad.¹⁵³

5.4.12 Beslutet- motivering, underrättelse och överklagan

Ett beslut som fattats av socialnämnden i ett ärende bör vara motiverat. Detta är viktigt inte minst i ärenden om barnmisshandel, då det ofta rör sig om utredningar som är väldigt känsliga för alla inblandade. Det kan till exempel vara frågan om ett beslut där tvångsomhändertagande enligt LVU är aktuellt och då är det viktigt att motivering finns. För föräldrar som blir ifråntagna en del av sina rättigheter som vårdnadshavare för sitt barn är ett sådant beslut tillräckligt inkräktande på privatlivet. Om någon motivering till varför omhändertagandet skett inte ges, skapas ytterligare påfrestningar för vårdnadshavaren. Dessutom uppstår svårigheter avseende möjligheten att överklaga beslutet: vet man inte varför något har skett, är det svårt att bestrida det. Kravet på att ett beslut från myndigheter ska motiveras, finns i 20 § förvaltningslagen. En hänvisning till detta lagrum finns i socialtjänstlagen 11:8 första stycket. 20 § första stycket FL stadgar att motivering av beslutet krävs då det är frågan om myndighetsutövning mot enskild. Det ges ett antal undantag från motiveringskravet men detta är inget som i regel påverkar beslut i barnmisshandelsfall. Till hjälp för den enskilde att förstå ett visst beslut är även dokumentationskravet enligt 11:5 första stycket SoL. Om dokumentationen i ärendet har skett på ett riktigt sätt, underlättar detta för den berörde att förstå socialnämndens resonemang i ärendet.

Efter det att socialnämnden har fattat beslut i ett ärende om barnmisshandel, ska den enskilde som beslutet berör (vårdnadshavaren som ställföreträdare för barnet eller barnet självt om detta är i rätt ålder; se ovan) underrättas om det. Att så sker är viktigt inte bara med tanke på att den enskilde ska få veta vad nämnden kommit fram till, utan även för att överklagandetiden börjar löpa från och med den dag den enskilde har underrättats. Bestämmelser om underrättelse av beslut finns i 21 § FL dit 11:8 första stycket SoL hänvisar. Jag avser inte att närmare gå in på 21 § FL men jag vill nämna att det är upp till socialnämnden att välja formen för underrättelsen. Denna kan således ske muntligen, skriftligen genom vanligt brev, genom delgivning eller på annat sätt. I ärenden om barnmisshandel kan beslutet innehålla en del känsliga uppgifter varför muntlig underrättelse per telefon eller skriftlig genom brev kan vara att föredra. På så sätt deltar ingen utomstående i förfarandet och beslutet behöver då ej röjas för andra än de det berör. Av denna anledning har en bestämmelse tagits in i 11:12 SoL som säger att i mål och ärenden enligt lagen där frågan är om myndighetsutövning mot

---

¹⁵³ Allmänna råd 1994:3 sid 53.

enskild, får delgivning inte ske genom kungörelsedelgivning eller surrogatdelgivning¹⁵⁴ enligt 12 § och 15 § delgivningslagen (1970:428).

I ett beslut som fattats av socialnämnden ska besvärshänvisning ingå, förutsatt att beslutet går att överklaga. I beslutet ska anges på vilket sätt överklagandet ska ske samt att överklagandet ska skickas till den beslutande myndigheten, socialnämnden.¹⁵⁵

För överklagande av en socialnämnds beslut gäller att om det i socialtjänstlagen (eller annan lag eller författning) finns bestämmelser för förvaltningsbesvär (överklagan) angående vissa typer av beslut, gäller dessa regler. Det är då möjligt att överklaga beslutet genom förvaltningsbesvär till länsrätt som första instans (16:3 SoL). Skulle däremot inte regler finnas i socialtjänstlagen angående överklagande av en viss typ av beslut, är det endast möjligt att få till stånd en laglighetsprövning enligt kommunallagen, KL. Det innebär att det då endast går att få beslutet prövat med hänsyn till lagligheten av det. Någon materiell prövning kan ej komma till stånd. Detta följer av 10:3 KL. (22 § FL om rätt att överklaga sätts ur spel genom 31 § FL tillsammans med 10 kapitlet KL). Således utesluter möjligheten till laglighetsprövning och möjligheten till förvaltningsbesvär varandra.¹⁵⁶

Regler för överklagande av socialnämnds beslut finns i 16:3 SoL och i 41-42 §§ LVU vad angår beslut som kan bli aktuella i ärenden om barnmisshandel. Jag avser inte att ge en fullständig redogörelse för alla de fall då överklagande är möjligt utan håller mig till de fall som kan bli aktuella i barnmisshandelsärenden.

I 16:3 SoL finns endast en typ av beslut som kan överklagas i ärenden om barnmisshandel, nämligen då det är frågan om medgivande av socialnämnden till mottagande av barn för vård i annat än det egna hemmet (6:6 SoL). Ett beslut som bereder vård för ett barn i ett visst familjehem anses vara ett sådant medgivande. Här finns alltså möjlighet för den som saken berör att överklaga beslutet till allmän förvaltningsdomstol. Regler för ett sådant överklagande finns i 22-25 §§ förvaltningslagen.

Vad gäller beslut av en socialnämnd enligt LVU, finns bestämmelserna för överklagande i 41-42 §§. I 41 § sägs att bl. a. följande beslut får överklagas:

- Beslut om var vården av den unge ska inledas eller beslutet i fråga om att flytta den unge från det hem där han vistas,
- Beslut i fråga om fortsatt vård med stöd av lagen (där omedelbart omhändertagande skett),

---

¹⁵⁴ Surrogatdelgivning innebär enligt 12 § delgivningslagen att då en person har sökts för delgivning i sitt hem men ej påträffats, får handlingen i stället lämnas till t. ex. en annan vuxen i hushållet eller till hyresvärden.

¹⁵⁵ Allmänna råd 1994:3 sid 110.

¹⁵⁶ Clevesköld m.fl. a.a. sid 186.

- Beslut med stöd av 14 § i fråga om umgänge eller beslut att den unges vistelseort inte får röjas,

(Ytterligare ett par typer av beslut enligt LVU får överklagas; se vidare 41 § och 42 § LVU). För övriga beslut enligt LVU återstår således endast laglighetsprövning enligt kommunallagen.

5.5 Handläggningen hos polisen-förundersökning

5.5.1 Inledning

I detta kapitel har jag för avsikt att ge en inblick i de särskilda rutiner som finns hos polismyndigheten avseende fall där man misstänker barnmisshandel. Jag förutsätter att läsaren har grundläggande kunskaper om polisens förundersökning vid misstänkt brott och jag tänker därför inte gå närmre in på sådana bestämmelser. Uppsatsen behandlar ämnet barnmisshandel och handläggningen av sådana ärenden; det ligger utanför dess syfte att ge en redovisning för de grundläggande reglerna för polisens förundersökningsarbete. Det är alltså det specifika vad gäller handläggningen av barnmisshandelsbrott som jag avser att peka på.

Ute i landets polisdistrikt finns det olika lösningar för att tillgodose de särskilda krav som barnmisshandelsfall kräver. Nedan ger jag ett exempel som finns på ett flertal orter, nämligen inrättandet av en familjevårdsenhet, där alla fall av familjevåld handläggs. Ett vanligt förekommande inslag hos utryckningspersonalen vid flera polismyndigheter är ett slags åtgärdskort som polismännen kan bära med sig i fickan. Dessa kort anger hur polismannen ska agera då han kommer till en plats där familjebråk pågår och där det kan finnas misshandlade barn eller kvinnor. Som en sammanfattande bild kan ges det faktum att utredningar som rör misstänkt barnmisshandel i princip alltid handläggs med förtur hos polismyndigheter (och åklagarmyndigheter). Detta kan bero på att denna ärendetyp har blivit förtursklassificerad enligt arbetsordningen eller att man ändå väljer att handlägga dessa ärenden med förtur. Det är dock viktigt att komma ihåg att det finns andra slags ärenden som ska hanteras med förtur enligt lag på grund av att tidsfrister finns för dessa. Barnmisshandelsärenden kommer då efter sådana lagstadgade förtursärenden.¹⁵⁷

Trots denna förtur med vilken barnmisshandelsärenden handläggs, finns det inga nationella anvisningar eller dylikt som anger hur förundersökningen i sådana ärenden ska gå till. Däremot har Riksåklagaren, RÅ, gett riktlinjer för förundersökningen vid sexuella övergrepp av barn (Riksåklagarens PM

---

¹⁵⁷ SOU 2000:42 *Barnmisshandel: polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder*, sid 66f.

1999:01) och då det finns flera likheter mellan dessa brott och barnmisshandel, torde detta PM kunna vara till hjälp i visst avseende.¹⁵⁸

En fråga som förhållandevis snabbt måste avgöras då en förundersökning inleds, är vem som ska vara förundersökningsledare. Vanligtvis då gärningsmannen är känd eller kan återfinnas i en avgränsad krets av personer, och saken inte är av enkel beskaffenhet, är det åklagaren som träder in som förundersökningsledare. I barnmisshandelsfall bör åklagaren i vilket fall som helst kontinuerligt hållas underrättad om utredningens gång.¹⁵⁹

Den polisiära utredningen pågår allt som oftast parallellt med den sociala i ärenden som rör barnmisshandel. Det samarbete mellan dessa (och andra) myndigheter som inleds då en anmälan om barnmisshandel kommer in till socialtjänsten eller till polisen, fortgår sedan under hela utredningstiden. Det kan ju vara så att polisen behöver inhämta uppgifter från socialtjänstens utredning eller tvärtom. Det är därför, som jag nämnde ovan i avsnittet om samarbete myndigheter emellan, viktigt att formerna för samarbetet är klart fastställda så att informationsflödena kan flyta mellan de olika myndigheterna på smidigaste sätt. Även i andra avseende kan handläggarna inom de olika myndigheterna behöva konsultera varandra under utredningens gång. Också denna kontakt måste kunna ske obehindrat.

5.5.2 Familjevårdsenheten i Malmö

På flera ställen i Sverige har man i polisdistrikten inrättat en så kallad familjevårdsenhet. Detta är ett sätt att samla all kunskap och kompetens om familjevåld i en och samma organisation inom polisen, allt för att dessa slags ärenden ska få den uppmärksamhet de så väl behöver. För att få veta mer om hur en sådan familjevårdsenhet fungerar, tog jag kontakt med Eva Jacobsson på familjevårdsenheten i Malmö.¹⁶⁰

Familjevårdsenheten i Malmö startades i februari 1999. Tanken var då att alla de arton utredare som anställdes vid enheten skulle arbeta med alla typer av våld inom familjen, d v s. någon uppdelning av olika ärenden efter slag skulle inte ske. Inte bara familjevåld skulle handläggas av enheten utan denna fick även ansvaret för alla typer av sexuella övergrepp, vare sig dessa skedde inom eller utom familjen. Förutom de arton utredarna fanns också en person som hade det övergripande ansvaret för enheten och dess verksamhet.

Ungefär ett halvår efter att verksamheten hade startat, insåg man att det aktuella arbetssättet inte skulle fungera. På grund av den tidspress som oftast

---

¹⁵⁸ SOU 2000:42 sid 66.

¹⁵⁹ Justitiedepartementet a.a. sid 43.

¹⁶⁰ Eva Jacobsson är barnutredare och arbetar därmed med alla typer av ärenden där barn har blivit utsatta för misshandel och övergrepp i sin familj.

råder vid denna typ av ärenden blev arbetsbördan för stor och ärenden kom ständigt in utan att man hade hunnit bli färdig med de tidigare. I stället lade man om verksamhetsformen på så sätt att det bildades tre grupper där de arton utredarna nu ingår. De tre grupperna behandlar olika ärenden på följande vis:

- En grupp handlägger ärenden där den misstänkte eller annan sitter frihetsberövad.
- Vidare handhar en grupp ärenden där frihetsberövande inte pågår. Oftast rör dessa ärenden kvinnor som far illa.
- Den tredje gruppen handlägger alla brott mot barn (d v s. de under arton år) men även då brott av samma typ har begåtts mot äldre om detta skedde då offret var barn. Gruppen består av åtta utredare.

Familjevårdsenheten får oftast reda på misstänkt barnmisshandel genom socialtjänsten, d v s. anmälningar kommer oftast därifrån. Enligt Eva Jacobsson går det även att göra anmälan direkt till enheten men detta kräver att man först ringer och får en tid att träffa en utredare eller skriftligen lämnar sina uppgifter varpå en utredare kallar anmälaren till förhör. Smidigast är det alltså om anmälan görs till socialnämnden. Anledningen till att rutinen är denna, är främst det faktum att familjevårdsenheten inte har tid att ta emot anmälningar även fast detta är något man gärna skulle vilja göra.

När en anmälan inkommer till familjevårdsenheten tas den omhand av en utredare. Trots att man försöker ta hand om alla anmälningar är detta inte möjligt. En del ärenden kan bli liggande i upp till ett halvår. Anmälningar angående sexuella övergrepp mot barn har högsta prioritet (för barngruppen som ju är mest aktuell för denna uppsats; detta är även den grupp Eva Jacobsson tillhör).

Vad gäller samverkan mellan familjevårdsenheten och andra myndigheter, så håller man på att bygga upp en sådan. Det hålls samverkansmöten mellan socialtjänst, BUP, sjukvård och polis.

Eftersom en av tankarna bakom inrättandet av en familjevårdsenhet var att särskild kompetens skulle samlas på samma ställe, blev jag nyfiken på hur utredarna vid enheten har fått denna kompetens och hur den används. Av Eva Jacobsson fick jag svaret att den kompetens de har fås genom att gå en kurs där de största inslagen är barnpsykologi och bemötandet av barn i krissituationer. Kursen löper under ett år vid tre olika tillfällen och sammanlagt är den fem veckor lång. I och med att denna kompetens finns, är det utredarna själva som håller förhören med barn inom ramen för en utredning.

Sammanfattningsvis frågade jag Eva Jacobsson om införandet av en familjevårdsenhet hade medfört en förbättring av hanteringen av barnmisshandelsärenden. Eftersom hon själv inte arbetade med detta innan

hon anställdes vid enheten, kunde hon inte ge några egna åsikter. Eva Jacobsson sa dock att hennes äldre kolleger tycker att nuvarande ordning är en fördel; nu finns all kompetens samlad och de personer som jobbar med det gör det för att de vill. Tidigare var det ofta så att ärenden om kvinno- och barnmisshandel var något som en utredare inte gärna tog tag i. Vad Eva Jacobsson dock kunde ge egna kommentarer om var det faktum att socialtjänsten i Malmö är uppdelad enligt modellen stadsdelsförvaltning. Detta innebär att det finns tio olika socialförvaltningsenheter i Malmö och naturligt nog kan inte kompetensen vad gäller familjevåld hållas på samma nivå som om endast en förvaltning hade funnits. Eva Jacobsson skulle alltså gärna ha sett att en motsvarande organisation fanns inom socialtjänsten som inom polisen. Det kan tilläggas att Malmö inte är ensam om att ha denna indelning av socialförvaltningen. Att BUP har för små resurser för att på ett tillfredsställande sätt ta hand om barn som har behov av det var vidare en av Eva Jacobssons kommentarer.

5.5.3 Särskild företrädare för barn

Då ett barn har utsatts för brott är huvudregeln att barnet enligt föräldrabalkens regler ska företrädas av vårdnadshavaren. Om barnet däremot har fyllt femton år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan enligt 11:10 första stycket SoL (detsamma gäller enligt LVU; 36 §). Har den unge fyllt femton år men inte arton, ses både han och hans vårdnadshavare som part.

Ofta då en förundersökning rör barnmisshandel är förövaren en närstående till barnet, till exempel vårdnadshavare. I dessa fall är det direkt olämpligt att barnet ska företrädas av vårdnadshavaren, vilket ju är huvudregeln enligt FB. Här rör det sig om två personer som har direkt motstridiga intressen. I de fall där målsägande inte är ett barn kan ett målsägandebiträde förordnas enligt lagen (1988:609) därom om så anses nödvändigt. Redan i denna lags förarbeten sades att situationen då målsägande är ett barn intar en särställning.¹⁶¹ Med dessa fall i åtanke stiftades lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

Lagen om särskild företrädare för barn aktualiseras då ett brott begåtts mot ett barn och brottet kan medföra fängelse.¹⁶² En särskild företrädare kan då förordnas i två fall:

1. Om en vårdnadshavare misstänks för brottet, eller
2. om det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt (1 §). (Här är dock presumtionen den att

---

¹⁶¹ Prop. 1987/88:107 sid 24.

¹⁶² Enligt lagens förarbeten anses proportionalitetsprincipen motivera att en särskild företrädare inte ska förordnas vid misstankar om brott med en straffskala på lägre nivå (prop. 1998/99:133 sid 23).

vårdnadshavaren kommer att ta tillvara barnets intressen. Det krävs konkreta uppgifter som pekar på motsatsen för att presumtionen ska brytas.¹⁶³⁾

Enligt lagens tredje paragraf är den särskilde företrädarens uppgifter att i stället för barnets vårdnadshavare företräda barnet under förundersökningen samt i en efterföljande rättegång. En ansökan om särskild företrädare görs av åklagare hos tingsrätten (4 §) och i sådana ärenden utgörs åklagarens motpart av barnets vårdnadshavare (14 §). Det är även möjligt för barnets vårdnadshavare (liksom för åklagare) att ansöka om att ett förordnande om särskild företrädare ska återkallas; om detta stadgar 15 § andra stycket lagen om särskild företrädare för barn.

Till sist ska sägas att det är barnets intresse som ska styra vid en bedömning av om ett behov av särskild företrädare finns. Det är dock viktigt att hålla i minnet att ett sådant förordnande innebär en stor inskränkning i vårdnadshavarens rätt; proportionalitetsprincipen ska tillämpas vid bedömningen.¹⁶⁴

Ett exempel på tillämpningen av lagen om särskild företrädare för barn kan ges genom att studera den lösning åklagarna i Malmö har anammat. Där ansöker åklagarna om företrädare hos tingsrätten i alla de fall där en vårdnadshavare är misstänkt för brottet. Detta är en tolkning av lagen som inte alla åklagarmyndigheter har gjort och enligt utredarna vid familjevårdsenheten i Malmö är inte detta alltid något positivt. Att ansöka och utse en särskild företrädare kan ta ett par månader och därmed släpar utredningen efter.¹⁶⁵ En av fördelarna med möjligheten att förordna en särskild företrädare är att polisen då kan hålla förhör med barnet utan att den misstänkte vårdnadshavaren får reda på när förhöret hålls. Tidigare var det ett problem på så sätt att utredarna inte följde lagen: de var tvungna att få den andra vårdnadshavaren att ta med barnet till förhör för att inte den misstänkte skulle få reda på det. Detta var oftast fallet då barnets vårdnadshavare var skilda.

5.5.4 Förhör med barn

Då ett barn blivit misshandlat av sin förälder uppstår starka känslor som påverkar barnet både fysiskt och psykiskt. Eftersom det rör sig om händelser som pågått i slutna sammanhang – i hemmet – blir utredningen oftast beroende av barnets utsaga om vad som har hänt. Med tanke på att de enda vittnena i de flesta fall är den andra föräldern och/eller syskon, finns det inte några andra utsagor som kan stödja barnets uppgifter – att den andra föräldern vittnar för barnet eller att syskon anger sin mamma/pappa är nog inte så vanligt. Det är därför av yttersta vikt att polisens förhör av barnet

---

¹⁶³ Prop. 1998/99:133 sid 26.

¹⁶⁴ Prop. 1998/99:133 sid 27f.

¹⁶⁵ Detta enligt Eva Jacobsson, barnutredare vid familjevårdsenheten i Malmö.

genomförs på ett sätt som ger mesta möjliga information samt minsta möjliga skada för barnet. Att barnet inte skadas ytterligare av förhöret är också av betydelse för det fall att mer än ett förhör måste göras. Genom att förhör med barn videofilmas, kan man undvika att barnet måste uppleva den känslomässiga press som ett framträdande i rätten, i närvaro av den tilltalade, kan innebära. Det är således det vanliga att förhöret visas inför rätten samt att åklagaren redogör för andra viktiga uppgifter kring barnets berättelse under förundersökningen. Det kan till exempel röra sig om reaktionerna under förhöret (här kan även förhørsledaren kallas att vittna¹⁶⁶).

Bestämmelser för förhör med barn som brottsoffer finns i Förundersökningskungörelsens, FuK: s, 17-19 § §. I 17 § sägs att förhör med barn ska genomföras så att fara för att barnet skadas inte uppkommer. Vidare ska uppseende ej väckas kring förhöret och detta får inte heller göras mer ingående än omständigheterna kräver. Om det är möjligt bör endast ett förhör hållas. Huruvida det verkligen är lämpligast att endast ett förhör hålls med barnet är dock ett omstritt påstående. Erfarna polisutredare menar att det är en fråga som måste bedömas i varje enskilt fall; vissa barn klarar av det medan andra precis klarar av ett förhör.¹⁶⁷ Enligt min mening torde man kunna fastställa en sak relativt säkert: ju fler gånger ett barn tvingas uppleva händelserna på nytt genom att berätta om dem, desto djupare borde minnena etsa sig fast. Jag ser det som troligast att ett barn lättare kan gå vidare i sin bearbetning av det inträffade om barnet tillåts att inrikta sig på sig själv och målet att bli bättre. Att sen en återupplevelse genom att minnas kan vara en del av behandlingen är en sak men det kan inte vara bra att barnet tvingas berätta om och om igen. En situation där det kan bli aktuellt med ytterligare förhör är om den misstänkte gärningsmannen har lämnat uppgifter som strider mot barnets. Det kan då vara av avgörande betydelse att barnet kan höras igen.

Förhör med barn bör hållas av en person med ”särskild fallenhet” för uppgiften och om det är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och kön bör en kvinnlig förhørsledare anlitas, allt enligt 18 § FuK. Vad som torde vara av avgörande betydelse är att personen som genomför förhöret har särskild kompetens vad gäller förståelsen för barnet och dess utveckling och behov. Förhørsledaren måste ha insikter om barns utveckling, särskilt om barns språkliga och kognitiva förmåga. Till exempel är det viktigt att känna till faktumet att yngre barn tenderar att glömma fortare än äldre barn samt att barn glömmar fortare än vuxna. Förhöret kan vidare väcka många känslor hos barnet och det är därför viktigt att förhørsledaren kan hantera utbrott av ilska, rädsla eller ångest. Samtidigt måste förhöret styras vidare. Huruvida förhöret bör förberedas av förhørsledaren genom att denne träffar barnet och skapar en relation till detta råder delade meningar om.¹⁶⁸ Jag finner det dock

---

¹⁶⁶ Justitiedepartementet a.a. sid 52.

¹⁶⁷ SOU 2000:42 sid 72f.

¹⁶⁸ SOU 2000:42 sid 71ff.

svårt att tro att ett barn som varit utsatt för något så traumatiskt som att bli misshandlad av sin förälder, kan berätta för en helt främmande person om sina upplevelser. När detta dessutom ska ske på en polisstation eller en annan främmande och skrämmande plats, anser jag att utsikterna för ett bra förhör känns väldigt fjärran. Det borde vara av yttersta vikt att barnet känner sig helt trygg inför den person som ska dela de upplevelser som barnet har varit med om.

I 19 § FuK sägs att om barnets utsaga är av avgörande betydelse för utredningen bör någon med särskild kunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda vid förhöret eller yttra sig över barnets utsaga. Vid bedömningen av huruvida så bör ske, ska hänsyn tas till barnets ålder och utveckling samt till brottets beskaffenhet. En barnpsykolog eller liknande kan vara till hjälp både för barnet och förhørsledaren. För barnets del kan det handla om att känna sig så trygg som möjligt och här kan en person med särskild kunskap om barn vara till god hjälp. För förhørsledarens del kan hjälp behövas med att tolka barnets utsaga och dess beteende. Vid avgörandet av denna fråga bör samråd mellan de inblandade myndigheterna ske och enligt 23:10 RB är det åklagaren som beslutar om vem som ska närvara vid förhöret.¹⁶⁹ Vad gäller frågan huruvida närstående personer bör närvara vid förhöret med barnet, torde detta enligt min mening till största delen avseende barnmisshandelsfall vara till nackdel både för barnet och resultatet av förhöret. För barnets del kan till exempel en förälders närvaro medföra att barnet inte vågar tala obehindrat på grund av den känslomässiga stress som föräldrarnas närvaro kan uppbringa. Vidare kan det vara så att föräldern försöker påverka själva förhöret genom att avbryta förhørsledaren med egna varianter på frågorna och dylikt. Följden av dessa faktorer torde inte kunna bli annat än att utsagans kvalitet försämras. Även närvaro av andra personer som står barnet nära, till exempel en lärare eller släkting, kan få denna effekt. Förhørsledaren bör alltså vara ensam i rummet med barnet, eventuellt med en sakkunnigs sällskap.

Det rum där förhöret med ett barn ska ske bör ge ett tryggt intryck och vara vardagligt inrett. I fall som denna uppsats riktas mot, d. v. s. fall där misshandeln har skett i hemmet, torde det på grund av detta inte vara möjligt att hålla förhöret i just barnets hem. Det väcker alltför starka känslor hos barnet att berätta om misshandeln på den plats där den har ägt rum. I väldigt allvarliga fall kan kanske barnet till och med ha avsevärda problem att överhuvudtaget vistas i hemmet. Den lösning som står till förfogande är då att använda sig av polisens förhörsrum. Samtidigt som rummet bör vara inrett på ett sätt som inte förmedlar en känsla av kalhet eller polisstation, bör det inte finnas alltför många detaljer som kan distrahera barnet under förhöret. Att det finns en del leksaker är bra men för många kan få barnet att rikta sin uppmärksamhet mot dessa i stället för mot frågorna. Vidare kan för många leksaker medföra att små barn tar det hela som en lek i stället för det allvar som det verkligen är. Härifrån torde fantisering inte vara långt borta.

---

¹⁶⁹ Justitiedepartementet a.a. sid 53.

Vidare kan något sägas om den tekniska delen av förhørsrummet. Det ultimata torde vara att förhørsledaren befinner sig ensam med barnet i förhørsrummet. I ett angränsande rum kan ytterligare personer följa förhöret genom videolänk. På detta sätt kan barnet känna sig tryggt samtidigt som både åklagare, expertis och andra kan följa förhöret ostört. Detta ger en möjlighet för till exempel en barnpsykolog att kommentera barnets reaktioner i en örsnäck som förhørsledaren har. Även åklagaren kan påverka genom att få följdfrågor ställda genom förhørsledaren. Videokameran bör täcka en stor del av rummet så att avbrott inte behöver göras för att ändra inställningar. Även kamerans rörlighet är viktigt. På så sätt kan förhørsledaren inrikta sig på förhöret och behöver då inte distraheras av den tekniska utrustningen.

Sammanfattningsvis kan sägas om förhör med barn, att det som får avgöra förhållandena före, under och efter förhöret, är barnets personliga utveckling och mognad samt andra faktorer som är speciella i det enskilda fallet. Det torde inte finnas två situationer som är exakt lika och därför får övervägandena i varje fall anpassas efter ärendets specifika förutsättningar.

5.6 Resultat och åtgärder

5.6.1 Allmänt

När den sociala utredningen är slutförd ska ett beslut avseende eventuella åtgärder för barnet ha fattats av socialnämnden. Beslutet kan antingen innebära att ärendet lämnas utan åtgärd, d. v. s. nämnden anser att någon åtgärd inte är nödvändig. Alternativt innebär beslutet att en viss åtgärd ska vidtas för att barnet och familjen ska få hjälp. Åtgärder och behandling kan antingen vidtas på frivillig grund enligt SoL eller på tvångsmässig grund enligt LVU. Det avgörande är att barnet och familjen får den hjälp som behövs för att bryta det skadliga mönstret där misshandeln är en del. Vilken typ av behandling som måste sättas in beror både på arten och graden av misshandel; är den regelbunden eller sker den endast ”då och då”? Rör det sig om väldigt allvarlig misshandel eller endast lättare i form av ”smisk i uppfostringssyfte”? Detta är frågor som socialnämnden måste ta ställning till vid valet av åtgärder att sätta in i en familj där barnmisshandel förekommer.

Då vårdnadshavarens samtycke till behandling finns, hittas reglerna för denna i socialtjänstlagen. Vilka olika åtgärder en socialnämnd kan erbjuda, beror delvis på de val kommunen i fråga har gjort; i vissa kommuner finns ett stort antal behandlingsmetoder medan det i andra kommuner finns färre. Detta beror främst på hur stora kommunens resurser är. Oavsett vilka slags åtgärder som erbjuds, ska barnets inställning så långt det är möjligt kartläggas. Om detta stadgar 3:5 andra stycket SoL.

5.6.2 Kontaktperson

Den vanligaste åtgärden som socialnämnden vidtar är dock överlag att en kontaktperson eller en kontaktfamilj utses för att ge barnet och familjen stöd och hjälp vid problemlösningen.¹⁷⁰ Regler om kontaktperson/familj finns i 3:6 tredje stycket SoL. Villkoren för att en kontaktperson ska utses då ett barn har blivit misshandlat i sitt hem, är att vårdnadshavaren begär det eller samtycker till detta. Är barnet över femton år krävs dock att begäran om kontaktperson framställs av barnet själv eller att barnet samtycker till åtgärden. En kontaktperson har ett rent stödande uppdrag. Det är socialnämnden som tillsammans med barnets vårdnadshavare ska komma överens om omfattningen av kontaktpersonens uppdrag. Då barnet blivit misshandlat av den ena föräldern, finns det möjlighet att utse en kontaktperson för att denne ska kontrollera den andre föräldrarnas handlanden. Det är då viktigt att båda vårdnadshavarna har godkänt uppdraget och inser att kontaktpersonen är med som skydd och stöd till barnet.¹⁷¹

Andra former av öppen vård och hjälp till barn och familjer där barnmisshandel förekommer, kan vara exempelvis placering i barnomsorg, spädbarnsverksamhet och öppenvårdsinsatser för ungdom. Det som socialnämnden försöker att göra i första hand, är att utnyttja barnets naturliga nätverk vid lösningen av problemen i familjen. Det kan då röra sig om kontakt med barnets daghemslärare, barnavårdscentraler eller skolpersonal. Med hjälp av samtal mellan föräldrar, nämnda kontakter samt släktingar kan familjens problem bearbetas.¹⁷² Kommunen ska även enligt 5:3 andra stycket SoL erbjuda familjerådgivning till dem som begär det.

5.6.3 Familjehem

Då problemen i en familj där barnmisshandel förekommer är så allvarliga att öppenvårdsinsatser inte är tillräckligt för att bryta mönstret och ge barnet tillräckligt skydd, kan det bli aktuellt med en familjehemsplacering av barnet. Reglerna för sådana placeringar finns i 6:1-2 samt 6:5-11 SoL. Jag tänker inte gå in på dessa regler i detalj utan jag ser i stället närmre på de av bestämmelserna som är av störst intresse.

En allmän regel om familjehemsplaceringar finns i 6:1 andra stycket SoL, där det sägs att det är socialnämnden som ansvarar för att vården som ges i familjehemmen är god. Vad gäller barns placeringar i familjehem, stadgas i 6:5 SoL att vid en placering ska det i första hand undersökas huruvida det finns en möjlighet att barnet kan tas emot av en närstående. Detta lagrum är enligt min åsikt intressant särskilt med tanke på den debatt som förekommit i massmedia de senaste åren. Det hör ju tyvärr inte till ovanligheterna att fall uppmärksammas där ett barn inte blivit placerat hos närstående trots att detta

---

¹⁷⁰ Hindberg (1999) sid 161f.

¹⁷¹ Allmänna råd 1991:3 sid 82.

¹⁷² SOU 1994:139 sid 143ff.

varit både möjligt och barnets önskan. Om jag inte minns fel var detta fallet i ett ärende där barnets pappa hade yxmördat mamman och där kvinnans föräldrar sökte vårdnaden om barnet. Så skedde inte, utan barnet placerades i ett annat familjehem där anhöriga ej fanns. Man kan då undra vad sista meningen i lagrummet har för inverkan; där står att barnets bästa ska beaktas i alla lägen. Det skulle därför vara intressant med en empirisk undersökning där socialnämndernas agerande i dessa fall granskades för att utröna huruvida detta lagrum verkligen följs i största möjliga mån. Något som alltid gäller är att förhållandena i familjehemmet noggrant ska utredas av socialnämnden innan ett barn placeras. Det är viktigt att familjen som ska ta emot barnet har kunskapen och förmågan att ta emot barn med den typen av problem som det aktuella barnet har, så att vården av barnet blir optimal. Kravet på utredning av familjehem finns i 6:6 andra stycket SoL. Lika viktigt torde det vara att familjehemmet får stöd och hjälp under barnets tid i familjen.

När ett barn vårdas utom det egna hemmet ansvarar socialnämnden för att en vårdplan upprättas. I denna plan ska det klart och tydligt framgå vem som ansvarar för vad i genomförandet av planen. För att barnet ska kunna få den rätta vården krävs det att vårdplanen innefattar barnets behov, behandlingsmål etc. Vårdplanen är även ett bra underlag för barnet och vårdnadshavaren; de får på ett lättillgängligt sätt en översikt över barnets problem och den vård som är avsedd att lösa dessa problem. Det finns alltså även rättssäkerhetsskäl för upprättandet av en vårdplan. Ett mer långsiktigt mål med upprättandet av vårdplaner är att denna ordning bör medföra mer genomtänkta placeringar, något som även torde medföra resursbesparingar. Även över vård enligt LVU upprättas en vårdplan (mer om sådan vård nedan).¹⁷³

I socialtjänstpropositionen konstaterades att vård i familjehem är den dominerande vårdformen vad avser barn och ungdomar som behöver vård utanför det egna hemmet. Vanligtvis prövas vård i annat än det egna hemmet före vård på institution och allmänt sett har kommunerna blivit alltmer angelägna om att problemen löses inom öppenvården i främsta mån, innan vård utom det egna hemmet blir aktuellt. Detta av såväl ideologiska som ekonomiska skäl: att barn och föräldrar ska hållas samman i största möjliga mån är en viktig ståndpunkt.¹⁷⁴

Då ett barn vårdas i familjehem ska socialnämnden minst en gång per sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs (6:8 SoL). Skulle ett barn ha behov av mer kvalificerad vård än vad ett familjehem kan erbjuda, finns möjligheten att placera barnet på ett hem för vård och boende, ett så kallat HVB. Rör det sig om ett litet barn sker placering i regel alltid tillsammans

---

¹⁷³ Prop. 2000/01:80 sid 104ff.

¹⁷⁴ SOU 1994:139 sid 145ff och Hindberg (1999) sid 161.

med någon av föräldrarna. När vården inte längre behövs, ska barnet återvända hem.¹⁷⁵

5.6.4 Barn- och ungdomspsykiatri, BUP

Då ett barn som blivit misshandlat inte är i behov av vård utom det egna hemmet men likväl behöver hjälp att bearbeta sina upplevelser, finns det möjligheter att hjälpa barnet inom ramen för barn- och ungdomspsykiatri, BUP: s, verksamhet. Det rör sig då alltså om insatser inom ramen för öppenvården (även slutenvård finns och då rör det sig om vård på institution) och dessa kan bestå av till exempel olika slags terapi. Målet med dessa insatser är att förebygga psykiska problem hos utsatta barn och ungdomar. Således är BUP en specialistresurs inom hälso- och sjukvården. Det vanligaste sättet att arbeta på BUP, är att fokus sätts på föräldrarna och att behandlingen utgår från dessa.¹⁷⁶ Det handlar väl om att utgå från källan till barnets problem, vid misshandel är ju denna just föräldrarna, men enligt min åsikt torde det vara mer naturligt att sätta barnet i fokus. Det är barnet som mår dåligt och då föräldrarna är orsaken måste de också granskas men detta bör alltid ske utifrån barnets situation. Det har visat sig att familjeterapi är den vanligaste behandlingsformen och att cirka en tredjedel av familjerna får denna behandling. Det har även kommit fram att endast ett fåtal procent av barnen får individuell terapi¹⁷⁷, något som jag tycker verkar vara en skrämmande siffra med tanke på att det är barnen som ju faktiskt är (eller borde vara!) föremålet för vården. En annan terapiform inom BUP är gruppterapi, där barn med samma problembild eller samma ålder får terapi i grupp.

5.6.5 Vård enligt LVU

Då något samtycke till vård från vårdnadshavaren (eller den unge om denne fyllt femton år) inte föreligger kan det bli aktuellt med tvångsmässig vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Inställningen är att frivilliga insatser så långt det är möjligt ska användas framför tvångsinsatser men i vissa fall är samtycke en omöjlighet.

Förutsättningarna för att vård enligt LVU ska komma i fråga finns i 1-3 § § LVU. Vad gäller barn som blivit misshandlade av sina föräldrar blir 2 § LVU tillämplig. Där regleras de så kallade miljöfallen, vilka är de situationer då ett barn riskerar att skadas till hälsa eller utveckling på grund av de förhållanden som råder i barnets hem. Misshandel nämns i lagen som ett särskilt sådant förhållande som kan föranleda vård enligt LVU. Det framgår av förarbetena till lagen att med misshandel avses både fysisk och

---

¹⁷⁵ Hindberg (1999) sid 162f.

¹⁷⁶ Hindberg (1999) sid 165ff.

¹⁷⁷ Hindberg (1999) sid170.

psykisk misshandel.¹⁷⁸ Att psykisk misshandel omfattas råder det ingen tvekan om men definitionen av vad sådan misshandel innebär, är en svårare fråga att avgöra. Jag hänvisar här till avsnittet ovan om psykisk misshandel. Vidare krävs det enligt 2 § att risken för att barnet ska skadas till hälsa eller utveckling är påtaglig. Att risken måste vara påtaglig torde markera att det inte får vara fråga om en risk som är obetydlig, oklar eller avlägsen. Det ska således föreligga en klar och konkret risk för skada.¹⁷⁹

Då det är aktuellt med tvångsmässig vård av ett misshandlat barn, är det upp till socialnämnden att ansöka om sådan vård. Detta sker till länsrätten och ansökan ska innehålla en redogörelse för barnets förhållanden (t. ex. hur barnet fungerar i skolan och i sin familj), de omständigheter som utgör grund för att barnet behöver beredas vård, vilka tidigare åtgärder som vidtagits samt den vård som socialnämnden avser att anordna (4 § LVU). Vidare bör ansökan även innehålla en redogörelse för föräldrarnas möjlighet att tillgodose barnets behov samt barnets och föräldrarnas syn på behovet av vård. Det har i undersökningar visat sig att barnen och deras behov beskrivs på ett knapphändigt sätt i många socialnämnders utredningar.¹⁸⁰ Följden av detta torde bli att den ansökan om vård som socialnämnden inger till länsrätten inte på ett fullständigt sätt speglar barnets situation och behov. I värsta fall kan detta innebära att ansökan om vård avslås av rätten och att ett barn i stort behov av vård inte får detta behov tillgodosett. Som jag nämnt ovan ska en vårdplan upprättas av socialnämnden även för ansökningar enligt LVU. Det lämpligaste torde vara att nämnden kan presentera en specificerad vårdplan men något sådant formellt krav finns inte. Det är därför upp till varje socialnämnd att avgöra hur detaljrik nämnden tycker att planen ska vara.¹⁸¹ För mer om vårdplaner hänvisas till avsnittet ovan om familjehem.

Om länsrätten beviljar socialnämndens ansökan om vård enligt LVU, har nämnden fyra veckor från lagkraftvunnet beslut att verkställa detta och påbörja vården. Har så inte skett under denna tid, upphör länsrättens beslut om vård att gälla, 5 § LVU. Vården anses enligt 10 § LVU påbörjad när barnet har placerats utanför sitt eget hem. Närmare reglering av vården finns i SoL och i LVU. Jag avser inte att gå in i dessa detaljbestämmelser utan hänvisar läsaren till nämnda lagar om intresse finns.

Angående vårdens upphörande ska några lagrum i LVU nämnas. Liksom i socialtjänstlagen finns i LVU en bestämmelse om att socialnämnden med jämna mellanrum ska överväga om vården fortfarande behövs. I 13 § andra stycket LVU sägs att så ska ske avseende miljöfallen var sjätte månad. När vårdbehov inte längre föreligger ska socialnämnden enligt 21 § LVU besluta att vården ska upphöra. Nämnden ansvarar för att barnets återförening med

---

¹⁷⁸ SOU 2000:77 sid 84f.

¹⁷⁹ SOU 2000:77 sid 82.

¹⁸⁰ SOU 2000:77 sid 98.

¹⁸¹ SOU 2000:77 sid 101.

vårdnadshavaren är väl förberedd. I nämnda lagrum sägs det också att i miljöfallen ska vården upphöra senast då barnet fyller arton år.

5.6.6 Lysmasken¹⁸²

I juni 2001 öppnade ett kriscentrum för barn i Lund. Lysmasken vänder sig till barn som blivit utsatta för fysisk eller psykisk misshandel i sin familj eller som har bevittnat fysisk eller psykisk misshandel i familjen.

Barn har ofta ett dubbelt förhållande till den förälder som misshandlar. Samtidigt som barnet är rädd för mamman/pappan, saknar barnet den goda föräldern som kanske trots allt kommer fram ibland. Vid barnets första besök hos Lysmasken sker allting helt förutsättningslöst. Personalen samtalar med barnet tillsammans med en förälder. Rör det sig om äldre tonåringar går det bra att prata med barnet ensamt. Sedan är det upp till barnet om han eller hon vill komma tillbaka.

På Lysmasken hjälper man barnet med att sätta ord på sina känslor. Med hjälp av lekar och dramatiseringar samtalar man med barnen och får på så sätt reda på vad det är som har hänt. Även dockor används. Med de äldre barnen går det lättare att diskutera men även här används dramatiseringar ibland. Det är viktigt för barnen att kunna dela med sig av sina känslor och tankar kring familjen och misshandeln upptar större delen av barnets tid. Det gäller för dessa barn att finna en strategi för att undvika misshandel. Barnets egna känslor ges inget utrymme.

Lysmasken drivs av socialförvaltningen i samarbete med Svenska kyrkan och Individuell människohjälp (IM). Samarbetet är kommunöverskridande och omfattar förutom Lunds kommun även Eslöv, Hörby, Höör, Kävlinge, Lomma och Staffanstorps. På Lysmasken förs inga journaler och personalen har tystnadsplikt. Det går således bra att vara anonym. Skulle uppgifter tyda på att misshandeln fortfarande pågår, har personalen anmälningsplikt enligt 14:1 SoL. En eventuell anmälan diskuteras dock alltid med barnet först. Det är viktigt att barnet inte känner det som om Lysmasken går bakom ryggen på henne/honom.

5.7 Kan handläggningen förbättras med ett fristående barnmisshandelsbrott?

För att anknyta till diskussionen i avsnitt 4.6 ovan, kommer jag här att fundera lite över frågan om införandet av ett fristående barnmisshandelsbrott skulle medföra en förbättring av handläggningen. I nämnda avsnitt kom jag fram till att det nog trots allt inte är ett straffrättsligt problem som gör att barnmisshandelsfall alltför sällan leder till fällande dom för gärningsmannen. Om nu så skulle vara fallet, på vilket plan ligger

---

¹⁸² Avsnittet är baserat på en tidningsartikel införd i Sydsvenska Dagbladet den 5 oktober 2001.

problemet? Och skulle en lösning medföra en förbättrad handläggning? På sistnämnda fråga måste svaret vara att följden av en lösning på problemet torde bli att handläggningens resultat blir bättre, d. v. s. att fler kan fällas till ansvar. Att det även skulle medföra en förbättring för själva handläggningen, är jag inte lika säker på. Men först till frågan om vilket problemet är som gör att barnmisshandel är så svårt att fälla till ansvar för.

De faktorer som gör att barnmisshandel ofta är svårt att upptäcka och få gärningsmannen fälld, är framför allt bevissvårigheterna som uppstår i dessa fall. Detta problem gör sig påmint redan avseende upptäckten av misshandeln. Ofta rör det sig om att skador på barnet väcker misstanke om misshandel men samtidigt kan det vara så att skadorna lika väl har uppkommit genom olyckor eller dylikt vid lek och spel. Denna osäkerhet gör att många fall av barnmisshandel avfärdas med förklaringen att inga bevis finns eller att barnet nog bara har ramlat. Eftersom dessa tecken uppmärksammas främst på sjukhuset eller av t.ex. dagispersonal, kan det medföra att då skadorna negligeras finns det ingen annan i barnets naturliga nätverk som kan slå larm. Således torde man kunna säga att bevissvårigheterna medför att färre anmälningar görs eller kanske snarare: på grund av osäkerheten om vissa tecken verkligen är bevis för misshandel, underlåter många anmälningsskyldiga att fullgöra sin plikt.

Andra bevissvårigheter är som nämnts att misshandeln sker inom hemmet. Detta gör att insynen är minimal och därmed kommer misshandeln i många fall inte till myndigheternas kännedom.

Problemet att många fall av barnmisshandel inte leder till fällande dom är alltså inte att ett särskilt barnmisshandelsbrott inte finns, utan snarare bevissvårigheter. Dessa torde då kvarstå oavsett om ett nytt brott införs eller ej. Vad avser handläggningen av ärenden om barnmisshandel, borde det inte heller här ha någon större betydelse om ett nytt brott infördes eller inte; bevissvårigheterna kvarstår ju likväl. Problemet torde alltså vara bland annat att anmälningsskyldigheten inte uppfylls i den utsträckning som är nödvändigt men även att samhällets inställning inte är tillräckligt hård för dels att människor ska reagera vid misstankar om misshandel och dels att föräldrars inställning till barnmisshandel ska ändras. Det enda botemedlet mot avsaknaden av detta, torde vara massiva informationskampanjer, utbildning samt opinionsbildande verksamhet på alla plan och mot alla befolkningsgrupper. Lika viktigt är att ordentligt stöd ges till de personer som verkligen vågar lita på sin intuition eller sin vetskaper, vare sig det rör sig om läraren, grannen eller ett syskon som bevittnat misshandeln.

För att myndigheternas handläggning av barnmisshandelsärenden ska kunna bli bättre krävs att samhällets inställning ändras enligt vad jag anför i föregående stycke. Först då myndigheterna får reda på så många fall som möjligt och får så bra vittnesuppgifter som möjligt, torde handläggningen kunna bli bättre i det att drabbade barn kan få hjälp på ett bättre sätt. Vad avser möjligheten till en bättre handläggning i det att rutinerna måste bli

bättre, torde ingen ny brottstyp kunna medföra ändring. Här måste ansvariga politiker inse att stora resurser samt breda kunskaper är det som krävs för att förbättra och effektivisera handläggningen.

6 Analys

En sak som jag under arbetet med denna uppsats ständigt har funderat över, är det faktum att barn som brottsoffer är så mycket mer utsatta än andra grupper av brottsoffer. Detta inte minst genom att barn allt som oftast företräds av sina vårdnadshavare. Ett misshandlat barn får inte företräda sig själv förrän han eller hon har uppnått femton års ålder och detta kan kanske tyckas naturligt utifrån barns naturliga utveckling och mognad. Men när det rör så delikata fall som då ett barn har blivit misshandlat av sin förälder/vårdnadshavare, uppstår svårigheten att avgöra huruvida denna ändå ska ses som barnets ställföreträdare. Jag har ovan redogjort för de möjligheter som finns då barnet och dess vårdnadshavare har motsatta intressen; LVU- omhändertagande samt särskild ställföreträdare. Men frågan är om detta kan anses nog för att garantera att barnets intressen tillgodoses fullt ut? Används dessa insatser i alla de fall där de verkligen behövs eller är det endast ett fåtal behövande som får möjligheten? Kanske kan en lösning på problemet med barns utsatthet i aktuella situationer vara att barnen som brottsoffergrupp får ett större skydd och mer långtgående rättigheter. Ett steg i denna riktning är visserligen barnkonventionen men med tanke på att det bland annat inte finns något sanktionssystem som stödjer konventionen, finns risken att samhället inte alltid tar den på fullt allvar. Ett införande i den svenska lagstiftningen, kanske till och med i grundlagen, av ett utpräglat skydd för barn som särskilt utsatt grupp kunde kanske få en större genomslagskraft på så sätt att barnets bästa alltid kommer i främsta rummet vid myndighetsåtgärder där barn är inblandade. Även om principen om barnets bästa redan nu finns införd i flera lagar, tycks det som om barnet inte alltid sätts i fokus. Ett exempel är åtgärder inom ramen för BUP. Som har framkommit ovan är det vanligast att föräldrarna sätts i fokus då behandling ska genomföras. Förhoppningsvis fortsätter utvecklingen att gå mot ett allt större uppmärksammande av barnens utsatthet. Detta är särskilt önskvärt eftersom barn oftast är utsatta på ett sätt som sällan är fallet för vuxna: barn har svårare att föra sin egen talan och svårare att söka hjälp och berätta när någonting är fel. För att dra paralleller till en annan grupp i samhället som också är mer utsatt än gemene man, kan nämnas de handikappade.

En annan sak som gör fallen med barn som misshandlats i hemmet så speciella, är som sagts, det faktum att dessa brott oftast är svåra att bevisa. I de flesta fall handlar det om situationer där ord står mot ord och det är inte alltid som det finns synliga skador av misshandeln. Även om sådana skador finns kan det vara svårt att fastställa orsaken till dem. Det kan ju vara så att barnet verkligen fick sin arm bruten efter att ha klättrat i träd men misshandel från ena föräldern kan också vara orsaken. Bara för att vittnen finns i form av syskon eller den andra föräldern, betyder inte detta att de brottsliga gärningarna kan bevisas; det torde vara ovanligt att ett barn går emot sina föräldrar och vittnar mot dem. Lika ovanligt kan det vara att den andra föräldern ställer sig på barnets sida; rädsla för att själv drabbas av

gärningsmannens våld kan vara en orsak. Även det faktum att gärningarna utförs i hemmets slutna miljö medför att insynen och därmed bevismöjligheterna minskar. Ett exempel på de bevisvårigheter som kan uppstå i barnmisshandelsfall kan illustreras med hjälp av domen i mål nr B 314/95 från Hovrätten för nedre Norrland. Det var här fråga om en man som dömts till två års fängelse i tingsrätten för att han försökt hugga av armen på sin 13-åriga son. Pojken hade i polisförhör och för socialtjänsten berättat hur pappan hade tvingat honom att lägga sin arm på en skärbräda. Han drog undan armen två gånger men den tredje vågade han inte. Han fick djupa sår samt skador på skelett och senor. Senare ändrade pojken sin berättelse men tingsrätten ansåg att det inte fanns någon tvekan om att vad som hade skett var uppsåtligt från pappans sida. Hovrätten menade dock att det hela kunde vara ett misstag då pappan styckade lammkotletter. Det var således inte styrkt att pappan hade orsakat skadorna uppsåtligt menade hovrätten och den åtalade friades. Domen har kritiserats starkt med tanke på svårigheterna att bevisa uppsåtet; ingen förälder i världen erkänner väl att de har skadat sitt barn! Med en sådan bedömning skulle alla barnmisshandelsfall ses som olycksfall. Att barn också ändrar sin berättelse torde inte vara ovanligt. Om barnet är medveten om risken att en lagföring splittrar familjen torde det inte vara underligt om barnet ändrar sin ursprungliga berättelse. Här tycker jag att samhället och myndigheterna på ett klart och tydligt sätt måste göra klart att misshandeln aldrig är barnets eget fel. Det gäller att barnet genast känner ett stöd från de myndigheter som handlägger barnets ärende. Barnet måste hela tiden känna att man tror på det och att berätta sanningen är det enda rätta.

Något som hänger tätt samman med de skuldkänslor som jag nyss berörde i föregående stycke, är frågan huruvida det vid långvarig barnmisshandel uppstår en normaliseringsprocess. Blir det så att barnet till sist känner att han eller hon är förtjänt av misshandeln? Detta är ett välkänt fenomen vad avser kvinnomisshandel och enligt min mening torde det inte vara helt ovanligt även vid barnmisshandel (här rör det sig helt om mina egna bedömningar, något empiriskt underlag har jag inte). Ett barn (eller vilken person som helst) som under en lång tidsperiod ständigt får höra hur värdelöst det är och samtidigt får motta sparkar och slag torde bli oerhört nedbrutet psykiskt. Att det dessutom är föräldrarna som står för misshandeln borde endast kunna göra det hela än värre. Det förefaller inte att vara otroligt att barnet då till sist ser sig förtjänt av denna behandling, någon orsak måste ju finnas.

Utifrån vad som hittills har presenterats i detta avsnitt, kan man än en gång reflektera över frågan om barnmisshandel bör brytas loss från det allmänna misshandelsbrottet i 3:5 brottsbalken (för en utförligare diskussion, se avsnitt 4.6). För att anföra ytterligare några synpunkter kan sägas att det framstår ju som klart att barn är en speciellt utsatt grupp som har svårare att värja sig än andra samt att förövaren i många fall är fysiskt överlägsen barnet. Om en ny brottstyp kallad barnmisshandel skulle införas i brottsbalken, kan man fråga sig hur den skulle avgränsas. Vore det bästa att

dra en gräns vid brott där förövaren är en närstående till barnet (främst vårdnadshavare/annan förälder)? Eller ska misshandel från okänd gärningsmans sida också omfattas? Enligt min mening borde den första avgränsningen vara att föredra, d. v. s. då gärningsmannen är en närstående. Visserligen finns det redan nu ett liknande brott, nämligen grov fridskränkning i 4: 4a BrB som berörts ovan i kapitel 4.5.7 men ett särskilt barnmisshandelsbrott tycker jag på ett bättre sätt skulle lyfta fram de svårigheter som uppstår då ett barn misshandlas i hemmet. Inte minst skulle barns utsatthet och rätt till trygghet markeras på ett sätt som ytterligare stärker agaförbudet; barns absoluta rätt till en säker tillvaro skulle fastslås genom att ett straffstadgande knyts till agaförbudet. Just avsaknaden av detta har ju kritiserats. Kommittén mot barnmisshandel tar i sitt slutbetänkande¹⁸³ upp frågan huruvida en särreglering av barnmisshandel bör ske. Kommittén menar att det visserligen skulle ha ett pedagogiskt värde och visa att lagstiftaren ser allvarigt på sådan brottslighet. Vidare anser kommittén att barnmisshandel ofta bedöms som grov misshandel och därför på detta sätt särskiljs från annan misshandel. Något som jag noterade speciellt är åsikten att ett särskilt misshandelsbrott skulle medföra en felaktig fokusering på just misshandeln. Som jag har redogjort för ovan kan en rad andra brottstyper också bli aktuella och kommittén menar här att även om misshandel är det vanligaste brottet, förekommer ju även de andra. Detta är visserligen sant men enligt min åsikt handlar det om att lyfta fram ett beteende mot barn som inte är friskt. Misshandeln innebär oftast även psykisk terror men till viss del anses detta ju ingå i misshandelsbrottet (se ovan avsnitt 4.5.2). Gränsdragningen mot de andra brott som kan bli aktuella borde i så fall bli en konkurrensfråga.

Under det senaste decenniet har Sverige upplevt en kraftigt ökad invandring. I många av de kulturer som numera är representerade i vårt land, anses barnaga var en accepterad del av uppfostran. Frågan är då om detta kan leda till att barnmisshandeln inom familjen ökar på ett drastiskt sätt. Att slutenheten är densamma som i icke- invandrade familjer torde det enligt min mening inte vara någon tvekan om, särskilt då en familj känner till agaförbudet. Om det så småningom visar sig att barnmisshandeln har ökat på ett märkbart sätt till följd av invandringen, hur ska det svenska samhället hantera denna ökning? Jag anser att det är mycket viktigt att invandrare så fort det är möjligt informeras om den svenska hållningen. Till exempel är barnavårdscentralerna en viktig instans för spridning av information kring det svenska agaförbudet. Det torde vara av vikt att på ett tidigt stadium introducera familjerna för ett alternativ till agan och på så sätt få ett avståndstagande att bli naturligt i den fortsatta uppfostran av barnen. Frågan är ingalunda enkel att lösa men likväl bör den framhållas i debatten.

Som jag har redogjort för i kapitel 3 i denna uppsats, så var Sverige det första landet som införde ett förbud mot aga. Därför borde väl Sverige vara ett föregångsland även vad gäller handläggningen av

---

¹⁸³ SOU 2001:72 sid 337f.

barnmisshandelsärenden? Eller annorlunda uttryckt: kan man anse att våra insatser för misshandlade barn är tillräckligt utvecklade och välfungerande utifrån agaförbudet eller borde vi ha kommit längre i skyddet av misshandlade barn? Visserligen har vi till exempel en långtgående anmälningsskyldighet för de personer som arbetar med barn men som denna uppsats har visat är det ju ingalunda så att de regler och bestämmelser som upprättats till skydd för barnen, alltid fungerar som det var avsett. För mig känns det som om barnperspektivet och principen om barns bästa inte kommer i fokus fullt ut i praktiken; att så sker i lagen finns det ju ingen tvekan om. För att ge ett exempel kan nämnas behandlingen inom ramen för barn- och ungdomspsykiatri; här utgår man i regel från föräldrarna för att hitta den lösning som är bäst för familjen. Med en sådan utgångspunkt är det tveksamt om barnet verkligen får den uppmärksamhet som det behöver.

Då jag gick lite djupare in på ämnet dödsmisshandel av barn, visade det sig att någon forskning kring detta problem i princip inte finns i Sverige (se avsnitt 4.4.3). Man frågar sig då varför så är fallet. Är svenska forskare helt enkelt inte intresserade av ämnet? Eller finns det inget behov på grund av att problemet skulle vara så litet i vårt land? Att forskarna inte skulle vara intresserade finner jag svårt att tro. Detta särskilt med tanke på att misshandel är den näst vanligaste dödsorsaken bland små barn i Sverige.¹⁸⁴ Detta faktum ger även ett svar på frågan huruvida dödsmisshandel av barn är ett litet problem i Sverige; tydligen inte. Att ett behov av forskning kring dödsmisshandel således finns, torde därmed vara obesträtt. En förutsättning för att en sådan forskning skulle kunna avge resultat, är att anmälningsskyldigheten i samhället ökar, både avseende de personer som har en skyldighet samt övriga som inte har det. Därmed måste också hälso- och sjukvårdspersonalen på ett bättre sätt utreda om ett barns skador härrör från sjukdom eller misshandel; avfärdas skadorna som sjukdom eller annan ”oskyldig” orsak, försvinner de dödsmisshandlade barnen i statistiken. Detta torde vara det värsta som kan hända en framtida forskning kring frågan om barn som misshandlas till döds.

I avsnitt 3.2.2 tittade jag närmre på de rutiner som finns för handläggningen av barnmisshandelsärenden i England. Anledningen till detta är att England i många situationer ses som ett föregångsland vad gäller skyddet och uppmärksamheten av barn som blivit misshandlade. Att se till andra länders lösningar på juridiska frågor anses vara en av de möjligheter som finns då ett land ska finna en lösning på sina juridiska problem. Enligt min mening torde det definitivt vara en källa till inspiration att se till andra länders lösningar men det finns ett par viktiga saker att komma ihåg då man sysslar med komparativ rätt, nämligen de skillnader som kan finnas mellan de två jämförda länderna. I vårt fall då frågan är om barnmisshandel i Sverige och England, finns det några skillnader värda att beröra. För det första har England inget förbud mot aga och gränsen mellan aga och misshandel tycks

---

¹⁸⁴ Sydsvenska Dagbladet den 10 december 2001.

inte vara helt klar. För det andra är barnmisshandeln i England av betydligt större omfattning än vad den är i Sverige (kanske på grund av att ett agaförbud saknas? Att detta faktum spelar in till viss del är jag övertygad om). Denna information är det alltså viktigt att hålla i minnet när jag nu ser till frågan om det finns något i det engelska sättet att handlägga barnmisshandelsärenden som Sverige skulle kunna ta tillvara. Ett engelsk fenomen som jag redogjort för är de skyddskonferenser som socialtjänsten har möjlighet att använda sig av. Dessa konferenser har enligt min mening ett stort värde ur två synpunkter, nämligen dels ur samverkanssynpunkt dels ur den synpunkten att barnet sätts i främsta rum. För att först kommentera samverkanshänsynen, vill jag säga att möjligheten att kalla till skyddskonferens är ett smidigt och enkelt sätt för olika myndigheter att samarbeta och samtidigt göra detta tillsammans med personer i barnets omgivning. Som jag nämnt i berört avsnitt, är förutsättningen för att konferens ska kunna hållas att barnets hälsa eller utveckling riskerar att skadas på grund av något inträffat. Att socialtjänsten då kan sammankalla berörda myndigheter och personer till ett gemensamt sammanträffande är oerhört smidigt då formerna för sammanträffandet (d. v. s. konferensen) och sammankallandet till detta, redan finns som en väl invand praxis. Kontakten mellan myndigheterna blir på detta sätt naturlig och mycket tid och ansträngning går att spara. Ytterligare en följd borde bli en förkortad handläggningstid eftersom utredningen inte behöver bli stillastående någon längre period i väntan på att en kontaktad myndighet ska höra av sig. Att syftet med skyddskonferensen är att barnet ska göras synligt i utredningen är klart uttryckt. Detta är något som jag anser vara ett väl valt syfte och det visar på förståelsen för att det är barnet som blivit misshandlat som alltid måste ses till först. Under förutsättning att detta syfte verkligen blir tillgodosett, är detta något som Sverige enligt min mening kan bli bättre på. Som jag har nämnt tidigare i denna analys, räcker det inte med att endast lagtexten fastslår principen om barnets bästa: även i praktiken måste detta prioriteras för att inte lagtexten ska bli urholkad. Att man i England ser barnet som utredningens centrum bevisar också det faktum att barnet ges inflytande redan då det är tretton år gammalt. I alla fall vid denna ålder får barnet medverka vid skyddskonferensen och annars då så är lämpligt. Detta innebär alltså att barnet i England har givits inflytande i sin egen sak vid en tidigare ålder än i Sverige. Förutsatt att barnet får det stöd han eller hon behöver (från myndigheternas sida i de fall som är aktuella här; vårdnadshavaren är ju allt som oftast också förövare) tycker jag att denna lägre ålder är att föredra: barnet får här inflytande över sin framtid i en situation där barnets förälder/vårdnadshavare i många fall inte har gemensamt intresse med barnet. En annan fördel som England har jämfört med Sverige är det så kallade *Child Protection Register*. Detta instrument gör det enkelt för berörda myndighetspersoner att snabbt få en överskådlig bild av misshandlade barns levnadsförhållanden och den återkoppling som sker tre månader efter registreringen gör att inga fall "glöms bort".

För att summera denna uppsats vill jag framföra att det enligt min åsikt är av yttersta vikt att man alltid ser människorna bakom de tragedier där

barnmisshandel utgör en del av den söndertrasade familjebilden. Uppmärksammar man bara de enskilda individerna i ärendena, har man redan kommit en bra bit på vägen mot en humanare och mer individanpassad handläggning. Det är också viktigt att forskningen hålls på en så hög nivå som möjligt och att olika myndigheters insatser utvärderas så att metoden hela tiden kan förfinas. Även fall som det där den lilla fjortonmånader gamla babyn blev ihjälslagen av sin pappa måste undersökas och behandlas med yttersta noggrannhet för att om möjligt undvika att det händer igen. Även om det som i detta fall rör sig om en psykisk sjukdom hos förövaren, är kunskap det enda som kan hjälpa utsatta barn från att i framtiden gå samma dystra öde till mötes.

Litteraturförteckning

- Briere, John mfl. *The APSAC handbook on child maltreatment*, SAGE Publications, Thousand Oaks, 1996.
- Clevesköld, Lars,
Lars Lundgren &
Anders Thunved *Handläggning inom socialtjänsten*, tredje upplagan, Publica, Stockholm, 1997 (cit. Clevesköld m.fl.).
- Crosson- Tower, Cynthia *Understanding child abuse and neglect*. Fjärde uppl., Allyn and Bacon, Boston, 1999.
- Diesen, Christin (red.) *Brottsoffrets rätt*. Juristförlaget, Stockholm, 1995.
- Grönwall, Lars
& Leif Holgersson *Socialtjänstlag 2000 med kommentar*, Förlagshuset Gothia, Stockholm, 2000 (cit. Grönwall).
- Hindberg, Barbro *Barnmisshandel*. Rädda Barnen, Stockholm, 1997.
- Hindberg, Barbro *Familjevåld som drabbar barn*. Socialstyrelsen, 1990.
- Hindberg, Barbro *När omsorgen sviktar*, Rädda Barnen, Stockholm, 1999
- Holmqvist, Lena
Madeleine Leijonhufvud,
Per Ole Träskman &
Suzanne Wennberg *Brottsbalken. En kommentar. Del I (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.* Studentutgåva 2, Norstedts juridik AB, Stockholm, 2000 (cit. Holmqvist, Lena m.fl.).
- Justitiedepartementet *Misshandel och sexuella övergrepp mot barn och kvinnor*, tredje upplagan, Allmänna förlaget, Stockholm, 1991.
- Länsgruppen mot
familjevåld i Kalmar län *Våld inom familjen. En handbok i myndighetssamarbete*, Allmänna förlaget, Stockholm, 1991.
- Miller- Perrin, Cindy L.
& Robin D. Perrin *Child Maltreatment. An introduction*. SAGE publ., Thousand Oaks, 1999.
- Persson, Britt *Det tidlösa våldet*. Rädda Barnen, Falun, 1992.

- Schwartz- Kenney,
Beth M. (red.) *Child abuse. A global view.* Greenwood Press,
Westport, Connecticut, 2001.
- Seidel, Jan *Barnet i familjen. Orsaker till och följder av
bristande omsorg.* Studentlitteratur, Lund, 1997.
- Socialstyrelsen *Sexuella övergrepp mot barn,* Allmänna råd från
Socialstyrelsen 1991:3, Stockholm, 1992.
- Socialstyrelsen *Handläggning och dokumentation inom
socialtjänsten,* Allmänna råd från Socialstyrelsen
1994:3, Stockholm, 1995.
- Sundell, Knut
& Eva Humlesjö *Sociala utredningar med fokus på barn,*
Stockholms socialtjänsts Forsknings- och
Utvecklingsbyrå, FoU- rapport 1996:7, 1996.
- Websdale, Neil *Understanding domestic homicide,* Northeastern
University Press, Boston, 1999.
- Weinehall, Katarina *Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars
berättelser om våld i hemmet.* Pedagogiska
institutionen, Umeå universitet, Umeå, 1997.
- Åkerström, Malin
& Ingrid Sahlin *Det motspänstiga offret.* Studentlitteratur, Lund,
2001.

Offentligt tryck

- Proposition 1979/80:1 *Om socialtjänsten*
- Proposition 1987/88:107
- Proposition 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*
- Proposition 1998/99:133 *Särskild företrädare för barn*
- SOU 1994:139 *Ny socialtjänstlag. Huvudbetänkande av
Socialtjänstkommittén.*
- SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet. FN: s
konvention om barnets rättigheter förverkligas i
Sverige. Barnkommitténs huvudbetänkande.*

- SOU 1998:40 *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?*
Betänkande av Brottsofferutredningen.
- SOU 2000:42 *Barnmisshandel: polisens och åklagarnas
handläggningstider och arbetsmetoder.*
Delbetänkande av Kommittén mot
barnmisshandel.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta
barn och unga*
Betänkande av LVU- utredningen
- SOU 2001:72 *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda.*
Slutbetänkande av Kommittén mot
barnmisshandel.

Intervjuer

Eva Jacobsson
Barnutredare Familjevårdsenheten vid polisen i Malmö
Telefon: 040-20 18 19

Tidningsartiklar

Sydsvenska Dagbladet 24 september, 2001
Sydsvenska Dagbladet 10 december, 2001

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Regeringsrätten

RÅ 1982 2:45

RÅ 1985 2:6

RÅ 1990 not 419

Rättsfall från Högsta Domstolen

NJA 1992 s.85

Beslut från Justitieombudsmannen

Beslut den 19 februari 1992 dnr 2049-1990

Beslut den 14 september 1992 dnr 2840-1991

Beslut den 29 oktober 1992 dnr 419-1992

Beslut den 10 mars 1993 dnr 3040-1992

Beslut den 9 september 1996 dnr 606-1995

Beslut den 27 september 1995 dnr 2130-1994 och 2322-1994

Opublicerade rättsfall från hovrätt

Hovrätten för nedre Norrland, målnummer B 314/95.